

ეზღლთა
ლა
ფჳლთა
მნათობ-
თათჳს

О ЗНАКАХ ЗОДИАКА И СЕМИ СВЕТИЛАХ

Астрологический трактат XII века

Издание, предисловие и обзор языка памятника
А. Г. Шанидзе

ე ვ ლ თ ა ლ ა შ ჯ ლ თ ა მ ნ ა თ ო ბ თ ა თ ვ ს

ასტროლოგიური თხზულება XII საუკუნისა

გამოსცა, წინასიტყვაობა და ენობრივი მიმოხილვა დაურთო

აკაკი შანიძემ

აქ დაბეჭდილი ასტროლოგიური თხზულება მე-12 საუკუნისაა და ნათარგმნი ჩანს. იგი შეიცავს სამ თხზულებას: მოძღვრებას ციურ ეტლთა შესახებ (საეტლოს), მოძღვრებას მთვარის ამოსვლა-ჩასვლის შესახებ (სამთვარიოს) და მოძღვრებას შვიდი მნათობის შესახებ (მზისა, მთვარისა და სუთი ცთომილისა). ძველის ენა გვაწოდის სიტყვებსა და გრამატიკულ ფორმებს, რომელთაც უადრესი მნიშვნელობა აქვთ ქართული ენის ისტორიისათვის. ამიტომ გამოცემულ ტექსტს ახლავს საკმაოდ ვრცელი მიმოხილვა მისი ენისა. აქ მოყვანილ ასტროლოგიურ ცნობებს მხარს უჭერს «ვეფხისტყაოსანი».

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1975

70103

III—

M—608 (08)—75

წინასიტყვაობა

შოწურვილ იყო ზაფხული,
ქუეყნით ამოსლვა მწუანისა,
შზისა ცვალება ეტლისა,
შეჯდომა სარატანისა

(შ. რუსთველი)

ქვემოთ მოთავსებული ასტროლოგიური თხზულება, მე-12 საუკუნისა, ცნობილია ერ ზად-ერთი ხელნაწერით, რომელიც აღწერილი აქვს თ. ჟორდანიას 65 ნომრად¹. იგი წარმოადგენს კრებულს და შიგ მოთავსებულია, სხვათა შორის, მხედრული ხელით დაწერილი „თარგმანებაჲ ქებისა ქებათაჲსაჲ“, რომელიც მე 1924 წელს ლითონგრაფიულად გამოვეც სტუდენტთათვის სავარჯიშოდ ძველს მხედრულ წერაში².

„ეტლთათჳს“ მოთავსებულია ხელნაწერის 362—383 გვერდებზე, ხოლო მას უძღვის ერთ გვერდზე (გვ. 360) სქემა ანუ „სახე აღმოსლვისა მთარისაჲ და შთასლვისაჲ ლამით“, მეორე გვერდზე კი (გვ. 361) მოთავსებულია ტაბულა ანუ ცხრილი, სადაც „ვარსკულავები“ დახასიათებულია ცამეტი ნიშნის მიხედვით. ეს ორი თხზულება ჩვენ ამ გამოცემაში გადავიტანეთ ბოლოს და წინ დავბეჭდეთ „ეტლთათჳს“.

თხზულებას სათაური არა აქვს, მაგრამ იგი დასურათებულია: ყოველ ეტლს მიუძღვის მისი სურათი, რომელთაგანაც განსაკუთრებით გამოირჩევა ლომი, რომელიც სრულიად ბუნებრივი სახით არის წარმოდგენილი და ნებიერად მიაბიჯებს. ტექნიკური მიზეზის გამო სურათები ამ გამოცემაში გადატანილია ბოლოს, და მკითხველს თვით შეუძლია წარმოდგენა იქონიოს მათი მხატვრული ღირსების შესახებ.

აღსანიშნავია აგრეთვე ქუფური ასოებით შესრულებული წარ-

¹ Ф. Жордания, Описание рукописей Церковного музея духовенства Грузинской епархии. 1901.

² თარგმანებაჲ ქებისა ქებათაჲსაჲ. პალეოგრაფიული რვეული, გამოქვეყნებული აკაკი შანიძის მიერ. უნივერსიტეტის ლითოგრაფია. ტფილისს 1894.

წერა, რომელიც შინაარსობლივ დიდს არაფერს გვაძლევს, მაგრამ დიდი მხატვრული გემოვნებით კი არის შესრულებული.

A—65 ხელნაწერი კრებულია. მისი გადაწერის დროის შესახებ შემდეგი იკითხება 367 გვერდზე: „წელნი ქრისტესით ვიდრე მოაქამოდე ქართველნი ვთვალავთ **ჩხი**, ხოლო ჯუმლად ყოველნი წელნი ადამისითგან დღესამომდე, ოდეს ესე დაიწერა, **ხლუბ**, ქრონიკონი იყო **ჴმ**“. ამ სამ თარიღთაგან „ადამისითგანი“ (რომელიც იგივეა, რაც „დასაბამითგანი“) და (ქართული) ქრონიკონი თანაბრად გვაძლევს 1188 წელს. მართლაც, **ხლუბ** (6792)—5604 = 1188; ხოლო **ჴმ** (408) + 780 = 1188. ამგვარად, ეს ორი თარიღი სავსებით ეთანხმება ერთიმეორეს. რადგანაც ჩვენში უფრო მიღებული იყო წელთაღრიცხვა „დასაბამითგან“ და ამასთანავე აგრეთვე ქართული ქრონიკონიც, ამიტომ ამ ორი თარიღის თანხმობა უეჭველს ხდის, რომ ხელნაწერი 1188 წელს არის გადაწერილი. რაც შეეხება „ქრისტესით“ თვალვას, რომლის შესახებ საგანგებოდ არის აღნიშნული, რომ ქართულიაო („წელნი ქრისტესით ვიდრე მოაქამდე ქართველნი ვთვალავთ **ჩხი**“ ე. ი. 1210), იგი 22 წლის განსხვავებას გვაძლევს (1210—1188 = 22), მაგრამ არა გვაქვს საფუძველი ვიფიქროთ, რომ ამის დამწერი შეცდაო. არა, უთუოდ ქრისტესით ნაანგარიშევი თარიღიც იმავე 1188 წელს უნდა უდრიდეს, მაგრამ ამჟამად არ ჩანს, თუ რა სისტემით არის ნაანგარიშევი. მე მგონია, რომ სარწმუნოა 1188 წელი, რომელსაც „ადამისითგანი“ და ქართული ქრონიკონი გვაძლევს და ამის საფუძველზე ვასკვნით, რომ ხელნაწერი გადაწერილია თამარის მეფობაში 1188 წელს³.

ეს უნიკალური ძეგლი ნათლად ასახავს ქართული ენის მე-12 საუკუნის ორთოგრაფიულსა და გრამატიკულ მოვლენებს, აგრეთვე იმდროინდელი ლექსიკის ზოგიერთ თავისებურებას. იგი მცირე მოცულობისაა და ბევრ საკითხზე პასუხს ვერ გვაძლევს, მაგრამ რაც არის, მისი ჩვენებაც მეტად ძვირფასია. მარტო ის რადა ღირს, რომ ამ ძეგლის მიხედვით აშკარად ჩანს, რომ **აჲ**, **ოჲ** და **უჲ** იყო დიფთონგები და **ა** გამოითქმოდა!

საყურადღებოა, რომ საეტლოს ტექსტის დასაწყისი იმდროინდელი საუცხოო მხედრულით არის დაწერილი და სამწუხაროა, რომ მხედრულად მხოლოდ ოთხი სტრიქონია და მეხუთის დასაწყისი. ბუნებრივია, რომ ამ მცირე ნაწილსა და ნუსხა ხუცუროთ ნაწერ დანარჩენ ტექსტს შორის ორთოგრაფიული განსხვავება იყოს, რაზე-

³ თ. ქორდანი უფრო ენდო ქრისტესით ნაჩვენებ თარიღს და დაასკვნა, რომ ხელნაწერი გადაწერილია 1210 წელსო.

დაც ქვემოთ გვექნება საუბარი. სხვათა შორის, მხედრულ ხაწილში ყოველი სიტყვის შემდეგ ორწერტილია დასმული.

ორივე ნაწერი (მხედრულიცა და ხუცურიც) ერთსა და იმავე პირს უნდა ეკუთვნოდეს⁴. შესაძლებელია ეტლთა სურათებიც მისი დახატული იყოს. თვითვე ეტლი თავიდანვე დანომრილია ძველი ქართული ასოებით, რომელთაც თავზე ხაზი აქვს დასმული იმის აღსანიშნავად, რომ ასოები რიცხვის მნიშვნელობით არის ნახმარი. ხოლო მერმინდელი ხელით სათაურების ბოლოს სათანადო თვეების სახელებია მიწერილი⁵ (მერმინდელი მინაწერი აქ ფრჩხილებშია ჩასმული).

ტ ვერძი (მარტი)	ზ სასწორი (სეკდენბერი)
ყ კუროა (აპრილი)	ჩ ღრიანკალი (ოქტომბერი)
ღ ტყუბი (მაისი)	ც მშვლდოსანი (ნოემბერი)
ო კირჩხიბი (ივნისი)	კ თხის რქაა (დეკემბერი)
ქ ლომი (ივლისი)	კტ წყლის საქანელი (იანვარი)
ჩ ქალწული (აგვისტო)	კლ თევზი (თებერვალი)

ამგვარადვეა მოყვანილი ეტლთა სახელები ერთს მეათე საუკუნის ძეგლშიც⁶. აღსანიშნავია, რომ კენტი რიცხვის ეტლები (ვერძი, ტყუბი, ლომი და სხვა) მამლად არის მიჩნეული, წყვილი რიცხვისა კი — დედლად: კუროა(!), კირჩხიბი, ქალწული და სხვ.

როგორც აღვნიშნეთ, ხელნაწერში ჯერ მოთავსებულია „სახე აღმოსლვისა მთარისაა და შთასლვისაა ღამით“, რომელსაც მეორე გვერდზე მოსდევს ცხრილი, სადაც მოცემულია შვიდი მნათობის დახასიათება ამ რიგით: ზუჰალი, მუშთარი, მარიხი, მზე, მთიები, ოტერიდი და მთოარე. ცხადია, დახასიათება ასტროლოგიურია და სულ 13 ნიშანია დასახელებული: ა) თუ როგორია მათი სიდიდე ან სიმცირე დედამიწასთან („ქუეყანასთან“) შედარებით, ბ) რომელი ცა ეკუთვნის თვითველ მათგანს, გ) რომელი ქვეყანა, დ) რომელი დღე, ე) რომელი ღამე, ვ) რომელი ფერი, ზ) კაცის ასოთაგან რომელი, ჟ) ავია თუ კარგი, თ) რა ბუნებისაა და სხვა.

⁴ ეს პირი უთუოდ იგივეა, რომელმაც „ქებათა ქების თარგმანების“ ტექსტი მხედრულად გადაწერა, რომელიც ამავე კრებულშია მოთავსებული ბოლოს.

⁵ ქართული ასოების ნაცვლად გამოცემაში არაბული ციფრებია ნახმარი. ამას ვარა, აქ, ხელნაწერის აღწერისას, გამოტოვებულია ეტლთა არაბული სახელები.

⁶ ფსალმუნის ძველი ქართული რედაქციები. გამოსცა მზ. შაანიძემ. I. ტექსტი. 1960, გვ. 466.

„სახეს“ წინ უძღვის ჯვარი, რომლის მკლავებზეცაა მოქმნილ კუთხეებში თითო წერტილია ჩაწერილი. თვით ტექსტიც იწყება ასე:

«**აქა ერთგან შეურაჲ მზისა და მთოარისაჲ**»,

რაც დაწერილია წითლად. შემდეგ მოსდევს შავად:

«**აქა მთოარე არ ინახვის**».

შემდეგ კი წითელი და შავი მელანი ენაცვლება ერთმანეთს: კენტო რიცხვების ღამეების ტექსტი (1, 3, 5, 7 და შემდეგ) წითურად არის დაწერილი, წყვილი რიცხვების ღამეებისა კი — შავად (2, 4, 6, 8 და ასე შემდგომ).

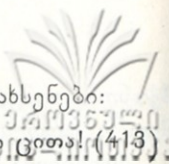
მნათობთა ცხრილში წარმოდგენილია მზე, მთვარე და ხუთი ცთომილი (პლანეტა): ზუჰალი, მუშთარი, მარხი, მთიები და ოტერიდი. შვიდივე მნათობი ვარსკვლავებად არის მოხსენებული, რასაც თავშივე ვტყობილობთ ასეთი წარწერიდან: „სიდიდე და სიმცირე ვარსკულავთაჲ“. ისინი წარმოდგენილია ასეთი თანამიმდევრობით: ზუჰალი, მუშთარი, მარხი, მზე, მთიები, ოტერიდი, მთოარე.

„ვეფხის ტყაოსნის“ ავტორი კარგად იცნობს მის დროინდელ ასტროლოგიურ სისტემას და სათანადო ტერმინოლოგიას, რომელიც ჩვენში იყო გავრცელებული. ფრიდონისას მიმავალი ავთანდილი მიმართავს თვითეულ მნათობს ასეთი რიგით: მზე (957), ზუჰალი (958), მუშთარი (959), მარხი (960), ასპიროზ (961), ოტარიდი (962), მთოვარე (963). განსხვავება ამ რიგსა და აქ მოთავსებულის მნათობთა ცხრილის რიგს შორის ის არის, რომ მზე, როგორც ყველაზე დიდი მნათობი, პოემაში წინ არის წამოწეული, ხოლო მთიების ადგილი ასპიროზსა აქვს დაკავებული. სხვა მხრივ რიგი და სახელები ერთი და იგივეა აქაც და პოემაშიც.

რაც შეეხება ასპიროზისა და მთიების მონაცვლეობას, ეს გასაგებია, რადგანაც ასპიროზი, რომელი სახელიც შერძნულია წარმოშობით, იგივე „ვარსკვლავია“, რაც მთიები, რომელსაც ამჟამად უფრო ვენერის სახელით ვიცნობთ; ეს სახელი კი ლათინურია. ეს ცთომილი „ვარსკვლავი“ (მთიები, ასპიროზ, აფროდიტე) „ყველაზე ბრწყინვალე მნათობია ცთომილებს შორის. იმის მიხედვით, თუ რამდგომარეობაშია ეს ცთომილი ორბიტზე დედამიწისა და მზის მიმართ, იგი ან დასავლეთით კაშკაშებს საღამოს, მზის ჩასვლის შემდეგ, ან აღმოსავლეთით, გათენების წინ, მზის ამოსვლამდე. ამიტომ იგი ორ სხვადასხვა ვარსკვლავად მიაჩნდათ ძველად და სახელიც ორი

მართალია, „ვეფხისტყაოსანში“ ცხრა ცაც არის ნახსენები:

„ლეცრუო, ღმერთმან მიწა მქნას, ნუმცა ცხრითავე ვზეცითა“ (413)

მაგრამ უნდა ვიცოდეთ, რომ ასტროლოგიურ ლიტერატურაში ცხრა ცის შესახებაც მოიპოვება ცნობები. შორს რომ არ წავიდეთ, სულხან-საბა ორბელიანი დავიმოწმოთ, რომელსაც თავის ლექსიკონში „ცა“ სიტყვის გამო დახატული აქვს დედამიწის გარშემო შემოვლებული ათი კონცენტრული სფერო, სადაც მნათობები ბერძნულითა და არაბული სახელებით არის მოყვანილი. მათ უსწრებს ორ კონცენტრული სფერო: ჰაერისა (ანუ აირისა) და ეთერისა, რომლებიც სათვალავში არ არის ჩაგდებული. სფეროთა სახელები შემდეგია: [აირი, ეთერი], 1) მთოვარე, ყამარ, 2) ერმი, ოტარიდი, 3) აფროდიტი, ასპიროზ⁹, 4) მზე, შამს, 5) არია, მარხი, 6) დია, მუშთარი, 7) კრონოს, ზუალი, 8) ვარსკულავთ ცა, 9) მეცხრე სფერო, 10) სამყარო. ხოლო სამყაროს ზემოთ მოთავსებულია სასუფეველი ცათა, რომელიც შემოუფარგლავია და უსასრულო.

საინტერესოა, შევადაროთ აქ გამოცემულ ძეგლში მოყვანილი ეტლების სახელები „ვისრამიანიდან“ ცნობილი ეტლებისას.

მოაბადმა რომ ზარდის რჩევით დიდძალი თვალ-მარგალიტი, ოქრო და ლარი გაუგზავნა შაჰროს და ცბიერი წიგნიც მისწერა, იგი მონიბლა ამით, ციხის კარი გაუღო და თავისი ასული ვისი მოაბადს ხელთ მისცა, ამას ვითომც აი რა შედეგი მოჰყვა:

„ეტლნი რკინისა კედელთა ჰგვანდეს და მასკულავნი — მათგან აბეზარ-ქმნილთა: ვერძნი და მოზუერნი, დაღრეჯით დამალულნი, თრთოდეს ლომის შიშითა და თუისი ადგილი დაეგდო; თუ სთქუა, ლომი უსულო დგას და მეტყუებარი ორთა მოყუარეთაებრ მწოლთა დაჭედით უძრავ ქმნილ იყვნეს; კირხიხიბი გამწყრალი, კუდ-ამოზზეკილი, ლომისა ჭანგთა ქუეშე იყო; ქალწული დიაცისაებრ დგა, კელთა ტევანნი დაეკირნეს; სასწორი, დამლილი და დახლართული, უკმარ ქმნილ იყო; დრიანკალი ერთგან მოღრეკილიყო, ვითა გუელი გაცივებული; მშუილდოსანსა, ვითა კერპსა, მშუილდითა ომი არ შეეძლო; თხა ისრისაგან უშიშრად ქუე დაწოლილიყო; წყლის საქანელი — ჭასა შიგან ჩაჭრილი და მისი მზიდავი — ბედითად მომცდარი; თევზი, ბადისაგან დაბმული და ვითა კმელთა ზედა გაჭრილი, დარჩომისაგან უიმედო ქმნილ იყო. ასეთითა ავითა ეტლითა და უბედურითა ნახა შაჰინშა თავისი ცოლი. ღმერთმან სხუასა ნუვის

⁹ როგორც ჩანს, ასპიროზი სულხანს არაბულ სახელად მიაჩნდა.

ზედა მოილოს ესეთი ეტლი!“¹⁰. აქ ჩვენს ყურადღებას იპყრობს, რომ კუროს ნაცვლად მოზუერი არის დასახელებული და ტყუბის ნაცვლად — მეტყუბარი, ხოლო თხის რქის ნაცვლად — თხა. სხვა მხრივ იგივე ტერმინებია, რაც აქ გამოცემულ საეტლოში.

ძეგლი XII საუკუნის ხელნაწერ კრებულშია შემონახული და იმავე საუკუნეში უნდა იყოს თარგმნილი არაბულიდან ან სპარსულიდან და რამდენადმე გადმოკეთებული ქართველი მკითხველისათვის. ეს იქედან ჩანს, რომ აქ მწიგნობართ უხუცესებზე, კათალიკოსებზე და ეპისკოპოსებზედაც არის საუბარი, აგრეთვე ეკლესიებზე და მონასტრებზედაც და მღვდლები საპატიო პირებთან ერთად არის დასახელებული, ხოლო მაჰმადიანთა სასულიერო პირებზე არსად არ არის ერთი სიტყვა. მშვილდოსნის ეტლზე ნათქვამია. რომ „ესე ბურჯი კათალიკოზთა და ეპისკოპოსთა და ბჭეთაა არსო“ (19, 12) და იქვეა ნათქვამი, რომ „მონაზონთა საყოფნი მთანი და ქუაბნი მისნი არიანო“ (9, 15) და „ადგილთაგან ეკლესიაა და მონასტერი და ბჭეთა საჯდომი“ მისიაო (9, 17). უკანასკნელი ეტლის შესახებ ნათქვამია, რომ „ესე ბურჯი მთავართა, მღვდელთა და საპატივთა კაცთა ეტლი არსო“ (12, 12) და „ადგილთაგან მონასტერნი“ მისნიაო (12, 17). საეტლო არც კვევისბრებს ივიწყებს: „კელისუფალთაგან მგებელნი და მუშანი და კვევის ბერნი“ მისნიაო (10, 24).

მართალია, ნახსენებია სარკინოზები (მაჰმადიანები) და მათი სალოცავებიც: „ესე ეტლი (კირჩხიბისა) სარკინოზთაა არს“-ო (4, 48), და რომ „სარკინოზთა სალოცავნი“ სასწორის (ეტლის) ადგილია, მაგრამ ამასთანავე ერთად ისიც არის აღნიშნული, რომ „ჭურიათა სალოცავნი“ წყლის საქანელის ადგილებიაო (11, 15). თუ კირჩხიბი სარკინოზთა ბურჯია, სამაგიეროდ ქრისტიანებისაა ლომის ბურჯი (5, 8), ხოლო თურქებისა — ღრიანკალი (8, 9). სხვა ერების ბურჯი (მაგალითად, ბერძნებისა) არ არის დასახელებული.

A—65-ის საეტლოს ილუსტრაციებს გამოკვლევა მიუძღვნა გაიანე ალიბეგაშვილმა, რომელმაც იგი შეადარა ყაზვინის ამგვარისავე თხზულების სურათებს (საბჭოთა კავშირის მეცნ. აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის E—7 ხელნაწერის მიხედვით) და დაასკვნა, რომ „A—65 ხელნაწერს, რომელსაც ზოგიერთი, უმეტესად გარეგნული. მსგავსება აქვს სპარსულ მინიატურებთან (თუმცა ამ უკანასკნელთა სტატიკურობას ძლიერ დაშორებულია), ზოგი რამ საერთო აქვს, ნა-

¹⁰ ვისრამიანი, ა. გვახარიასი და მ. თოდუას გამოცემა, 1962, გვ. 59—60.

ხატის თავისუფლების შეგრძნების მხრივ, რომანულ ხელოვნებასთანო¹¹.

ძველი კარგა ხანია გადმოწერილი მქონდა, მაგრამ მისი გამოცემა დამიგვიანდა.

ზემოთ ვთქვით, რომ ძველი ცნობილია ერთად-ერთი A—65 ხელნაწერის მიხედვითო. მე ვფიქრობდი, არ შეიძლება ასეთი ძველი არ გადაეწერათ და არ გაემრავლებინათ. ამიტომ შესაძლებლად მიმაჩნდა, რომ სადმე მოიპოვებოდეს მისგან გადანაწერი. ყოველ შემთხვევისათვის საჭირო იყო ხელნაწერთა კოლექციების გადათვალიერება. ამ მიზნით ვსთხოვე დოც. კ. დანელიას, დაეჩხრიკა ჩვენს კოლექციებში დაცული სხვადასხვა სახის საეტილოები და სამთვარიოები, რომლებიც საკმაოდ მოიპოვება ხელნაწერთა ინსტიტუტში. მან ხალისით მოჰკიდა ხელი ამას (რისთვისაც მაღლობას მოვახსენებ), გადასინჯა ბევრი მათგანი, მაგრამ არც ერთი არ აღმოჩნდა მთლად იმ ძველის მსგავსი, რომელიც აქ არის გამოცემული. ოღონდ ეს კია, რომ A—1580 ხელნაწერის 90v—96r-ზე მოთავსებული ტექსტი ემთხვევა მას ეტლთა ბოლო ნაწილებში¹².

აღვნიშნოთ ძველი ტექსტი, აქ გამოცემული, A—65 ხელნაწერისა (მე-12 საუკუნისა), A ასოთი და A—1580 ხელნაწერისა, რომელიც 1814 წელს არის გადაწერილი მხედრულად, B ასოთი და შევუდაროთ ერთმანეთს. განსხვავება მათ შორის დიდია: B ხელნაწერში საეტლოს იგივე სათაურები აქვს, რაც A-სას, მაგრამ აქა-იქ შერყვნილია, მაგ.,

7) სასწორო რომელსა არაბნი ს ა წ ო რ ს (!) უწოდებენ¹³.

სეკდენბერი.

11) წყლის საქანელი, რომელსა არაბნი ლ ა ლ ა ვ ს უწოდებენ. იანვარი.

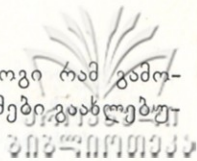
ამას გარდა, მერვე ეტლის ტექსტი (ღრიანკალისა) აკლია სრულებით.

მთავარი განსხვავება A-სა და B-ს შორის ის არის, რომ B-ს ყველგან აკლია ეტლის შესავალი, სადაც აღნიშნულია, თუ როგორია იგი, რა მნათობის სახლია და სხვა, რა დღე ეკუთვნის, ხელისუფალთაგან ვინ არის მისი, როდის ამოხდება და ჩახდება მზე და სხვა. აქ ეტლთა სათაურებს უშუალოდ მოსდევს სიტყვები: „ვინცა ამას

¹¹ გაიანე ალიბეგაშვილი, საშუალო საუკუნეების ორი ასტრონომიული ტრაქტატის ილუსტრაციები: საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. XII, (1951), № 6, გვ. 369—376.

¹² იმავე ხელნაწერში მოიპოვება (56r—60r-ზე) სხვა საეტლოც, მაგრამ ის სულ სხვა შინაარსისა ყოფილა, ვიდრე A—65-ის ტექსტი.

¹³ უთუოდ გადაწერმა მიზან-ი ქართულ სიტყვად გაიგო და „გასწორა“.

ეტლსა ზედან იშვეს“ და შემდგომი. ამ ნაწილშიც ზოგი რამ გამოტოვებულია ან შეცვლილი, ძველი სიტყვები და ფორმები გაახლებულია. მაგალითები:

A

B

ნიშანი იყოს
შაპვისა მოყუარე
ოტერიდი
მლალობელი
მეცნიერობისა
მოშაპირე
მისსა უკუანა
ითქმოდის
შეემთხვოს
თავქედისაგან
დარაჯა

ნიშანი ჰქონდეს
შავისა მოყვარე
ოტარიდი
მლალობელი
მეცნიერებისა
მოშაირე
მის უკან
ითქმოდეს
შეემთხუეს
თავის თავისაგან
დარეჯა (უმეტესად ეს ფორმა იხმარება B-ში: ათ დარეჯამდის და მისთ.)

შესახედავად საშინელი
თუალ-ჟიჟუავი
გონება-მახვლი
წუერ-მრგული
კაცთა შუა შფრთის მქუსველი
ძალისა სახიობათა მცემელი
ყოველივე მოიწყვდოს
ორშაბათი დღე არ აშუნდეს

შესახედავად კარგი
თუალ-ჟუჟუნა
გონება-ვრცელი
წვერ-სუფთა
კაცთა შუა შფრთის ამშლელი
ძალისა უცხოდ მცემელი
ყოველივე მოიკუეთოს
ორშაბათი დღე მას არ აშუნდეს

თუალ-მაჩხი
ნარდისა და ჭადრაკისა მომღერალი
გალატოზობა იცოდის კარგი, ანუ მეტყავე იყოს და პარასკევი არ აშუნდეს

თუალ-მარჩხი
ნარდისა და ჭადრაკის მცოდნე კალატოზობა ანუ მეპრატაკობა გინა დაბლობა იცოდეს და პარასკევი დღე არ დაშუნდეს

იგი უფრო აშუნია
ვაჭრობისაგან როჭიკიანი

იგი უფრო ჰსჭირდეს
ვაჭრობისაგან სარგებელი მიხუდეს

იშვეს

იშვას
და სხვა.

რომ უფრო ნათელი იყოს, თუ რას წარმოადგენს B, მოვიყვანო იქედან მეოთხე ეტლს მთლად:

„კირჩხიბი, რომელსა არაბნი სარატანს უწოდებენ. ივნისი.

ვინცა ამას ზედან იშვას, კაცი არცა გრძელი და არცა მოკლე, ცხური-მოკლე და მრუდი, თმა-წვრილი, წვივ-გრძელი, ცოტათ მსუბუქი, რომელ ერთსა სიტყვასა ზედან არ დადგების და არცა ერთსა საქმეს ზედან, მარა კაცი მხიარული, ლალი, სიტყვა-წყლიანი და უხვი. სიცოცხლესა შინა ოთხი ფათერაკი შეემთხვეს: პირველ, ავისა კაცისაგან ვნება მიხუდეს; მეორედ, მკბენარმან რამემემ(!) უკბინოს; მესამედ, წყლისაგან ეენოს; და მეოთხედ, თავის თავისაგან ვნება ეცეს.

ესე ბურჯი სამ-ნაწილი არს: პირველი მთიებისა არს ათ დარეჯამდის, მეორე ოც დარეჯამდის ოტარიდისა არს, მესამე ოცდაათ დარეჯამდის მთოვარისა.

ვინცა მთიებისა ნაწილსა ზედან იშვას, კაცი კეკლუცი, კაცთა მოყვარე, ტანისამოსის და სიწმინდის მოყვარე.

თუ ოტარიდისა ნაწილსა ზედან იშვეს, არცა მოკლე ტანად და არცა გრძელი, თით-წვრილი, მწერალი, და ანგარიში დიდად იცოდეს.

თუ მთოვარისა ნაწილსა ზედან იშვეს, კაცი კეკლუცი და წარბშავი, პირ-მრგვალი, წამსა მართალსა იტყოდეს და წამსა ტყუილსა და სიტყვისა მრავალ-ფერად ქცევა იცოდეს.

ვინცა ა, იდ და ივ დარაჯასა იშვას, ბედნიერი იყოს, მაგრამ ოთხშაბათი დღე არა დაშვენდეს. ეს ეტლი სარკინოზთა არს“.

ასტროლოგია მეცნიერება არ არის, მაგრამ იგი მეცნიერებად მიაჩნდათ ძველად და საშუალ საუკუნეებშიც. ვარსკვლავთმრიცხველთაგან მიწოდებული ცნობები ბევრს სჯეროდა. საშუალ საუკუნეებში ასტროლოგია ევროპის ზოგ უნივერსიტეტში სასწავლო საგანი იყო. მაგრამ ნ. კოპერნიკის მოძღვრებამ პელიოცენტრიზმის შესახებ, ი. ნიუტონის მიგნებულმა კანონმა მსოფლიოს მიზიდულობის შესახებ და ასტრონომიის შემდგომმა განვითარებამ თანდათან გააფართოვეს ადამიანის გონება, ძირ-ფესვიანად შეარყიეს ასტროლოგიური შეხედულებანი და გზა გაუხსნეს ნამდვილ მეცნიერებას, რომელმაც თანდათან ფართოდ გაიკაფა გზა და ერთად-ერთ ჭეშმარიტ მეცნიერებად იქცა ციურ სხეულთა შესახებ. მართალია, ზოგს ძვირად დაუჯდა იმის მტკიცება, რომ დედამიწა არ არის მსოფლიოს ცენტრი, არამედ ერთ პლანეტთაგანი მზის სისტემაში (მოვიგონოთ, მაგ., რომ ჯორდანო ბრუნო ცეცხლში დაწვეს ინკვიზიტორებმა 1600 წელს რომში), მაგრამ ასტრონომიამ საბოლოოდ გაიმარჯვა.

ასტროლოგია, სხვა ქვეყნების მსგავსად, ჩვენშიც იყო გავრცელებული, რაც „ვეფხისტყაოსნიდანაც“ ჩანს, ამასვე ამტკიცებს ამ გამოცემული ტექსტიც. მართალია, არ ჩანს, რომ იგი ორიგინალური იყოს, მაგრამ ეჭვი არ არის, რომ იგი ქართველი მკითხველისთვის არის გადმოკეთებული და იმდროინდელ საზოგადოებრივ წყობილებასთან შეწყობილ-შეხამებული.

როგორც ჩანს, ქართველთა სამღვდლოებას შესაწყნარებლად მიაჩნდა ასტროლოგიური ცნობები, რასაც ის ადასტურებს, რომ აქ დაბეჭდილი ტრაქტატი მოთავსებულია ისეთ კრებულში, სადაც სხვადასხვა სახის სასულიერო თხზულებაა შესული, როგორიცაა „წინამძღუარი“ ანასტასი სინელისა, თომა იერუსალიმელი პატრიარქის „წმ. სარწმუნოებისათვის“, ნიკიტა სტითატის „სიტყუანი განსაქიქებელნი მგმობრისა მის წვალებისა სომეხთაჲსა“, სხვა თხზულება, 30 თავისაგან შემდგარი, სადაც განხილულია, თუ რა განსხვავებაა სომეხთა სარწმუნოებასა და მართლმადიდებლობას შორის და სხვა.

საკმაოდ სარწმუნო ცნობებს შეიცავს აქ მხოლოდ სამთვარიო („სახე აღმოსლვისა მთოვარისაჲ და შთასლვისაჲ ღამით“), რაც დედანში ცხრილის სახით არის წარმოდგენილი დისკოში, სხვა კი მხოლოდ მცდარ შეხედულებათა კრებულია, სადაც კაცის ბედი თითქო იმაზე იყოს დამოკიდებული, რა ეტლში იჯდა მაშინ მზე, როდესაც დაიბადა იგი.

მართალია, მრავალ ქვეყანაში (ინგლისში, საფრანგეთში, იტალიაში, დასავლ. გერმანიაში, ა. შ. შ.-ში და სხვაგან) ახლაც საკმაოდ გავრცელებული ყოფილა ვარსკვლავთმრიცხველობა და ბევრი „მეცნიერი“ ოსტატურად იყენებს ყრუ ხალხის უფიცობას და ნდობას თავის სასარგებლოდ¹⁴, მაგრამ ჩვენში ამას, საბედნიეროდ, ადგილი არა აქვს.

ჩვენთვის აქ დაბეჭდილი ძეგლი არის ქართული ენისა და მხატვრობის ძეგლი, რომელიც თავისი შინაარსით საეროა და გარკვეულ ცნობებს გვაწვდის თამარის დროინდელი სალიტერატურო ენის შესახებ. აქ ბევრგან არის საუბარი ადამიანის ტანის ასოთა სახელების შესახებ, ფრინველებისა, ცხოველებისა, ფერებისა და მეტალთა სახელების შესახებ. იგი უთუოდ ნათელს ჰფენს „ვეფხისტყაოსნისა“ და სხვა იმდროინდელი ძეგლის ტექსტის დადგენისა და გამოცემის ზოგ მხარეს.

¹⁴ ამის შესახებ ნახეთ Г. А. Гурев. История одного заблуждения. Астрология перед судом науки. Редакция, предисловие и послесловие проф. М. И. Шахновича. Изд. «Наука». Ленинград, 1970.

ე ტ ლ თ ა თ ვ ს

1. რ ე რ ძ ი, რ ო მ ე ლ ს ა [ა რ ა ბ უ ლ ა დ] ჰ რ ქ ვ ა ნ შ ა მ ა ლ ი

სახელითა ღმრთისაჲთა.

რეერძისა ბურჯი ცეცხლისაჲ არს და ღღისაჲ არს და მჭურვალი და ჳმელი არს. შამალი არს და აღმოსავლეთისაჲ არს და შარხისა სახლი არს და შუისა შარაფი

5 არს, გრილი არს [და საპა]ტიოდ ნებითა საჯდომი არს, ჳელმწიფეთა და მოლაშქრეთა ბურჯი არს და ოცდაათი დარა[ჯაჲ] არს და თუითო დარაჯაჲ სამოცი დაყიყაჲ არს და რაჲ შუე პირველსა დარაჯასა მოვიდეს, დღე და ღამ¹...

10 და სამშაბათი დღე მისი არს.

ყელისუფალთაგან არს მჭედელი და მექონდრაქე (რომლისა თარგმანი არს «კასაბი») და მჭედელი რვა-ლისაჲ და ჰაჯამი. შა ხეთაგან რაჲცა მაღალია, და რკინაჲ და ტყუვაჲ მისი არს. შა ოდეს შუე ამას ბურჯსა

15 შიგან იყოს, [ადრე] აღმოჰქედების და გვანად [ჩ]აჰქედების. შა ფერთაგან თეთრი წითლად გამოსჰჯრდეს, მისი არს.

რინცა ამას ეტლსა ზედა იშვას, კაცი იყოს ყოვლისა საქმისა წინამხედველი, ჳორც-შუენიერი და ტან-
20 წყლიანი, პირ-მხიარული და თუალ-კეკლუცი და პირ-ჭროფლიანი, ანუ პირსა ნიშანი იყოს ყუავილისაჲ², და თმა-გრუზი და ბელატი, და ყურ-დიდი და თუალ-ქიეჳაჲ ანუ თუალ-მაჩხი; და წვენი წურილნი, და მრავლის მეტყუელი. შა წვესა ანუ მწარსა ნიშანი

¹ შემდეგ მოხეულია და აკლია ერთი ან ორი სტრიქონის ტექსტი.

² ჩამატებულია.

25 იყოს და კაცი უხვ იყოს და შაჰვისა და ტანის სამოსისა
 კეკლუცისა მოყუარე იყოს და მხიარული და ცოტადთა
 სიტყვთა ადრე გამწყრალი და ცოტადთვე სიტყვთა
 ადრე დამშვდებული. თა მტერთა ზედა გულის ნებასა
 ეწიფოს.

30 ესე ჴერძისა ბურჯი სამ-ნაწილი არს: პირველი
 ნაწილი შარხისაა არს, მეორე შუხისაა არს, მესამე
 შთიებისაა არს. ჴინცა ათ დარაჯამდის იშვას, შარხ-
 ხისაა არს; ვინცა ოც დარაჯამდის იშვას, შუხისაა არს,
 და ვინცა ოცდაათ დარაჯამდის იშვას, შთიებისაა
 35 არს. ოჲ [შარხისა ნაწილსა ზედა შობილ იყოს] მწი-
 თური და

K 159321

ს კაცი იყოს [ ] ზაროანი და
 ამპარტავანი. თა თუ მთიებისა ნაწილსა ზედა შო-
 ბილ იყოს, შაჰვის მოყუარე, დედათ მოყუარე და მგო-
 40 სანთ მოყუარე იყოს ანუ თვთ იცოდის მგოსნობაა.

თა მისსა სიცოცხლესა შიგან სამი ფათერაკი შე-
 ემთხვოს: პირველი წყლისაგან, მეორე და[კოდლო-
 ბისაგან, მესამე] სნეულებისაგან. თა ორშაბათი არ
 აშუნდეს. ქადცა ჭირი სჭირდეს, უ[ ]ნის თავსა იყოს
 45 [ლ]ირსი და ვინცა მეცხრამეტესა და-
 რაჯასა ზედა იშვას, კაცი ბედიანი იყოს.

2. ხუროჲ, რომელსა არაბულად
 ჰრქვან ოავრი

[354] ხუროჲსა ბურჯი შთიებისაა არს სახლი და
 შთოარისა შარაფი. თა მიწისაა არს და ღამისაა არს
 და დედალი არს და გრილი და წმელი არს და სევდისაა
 არს. თა რაჲ შუე ხუთმეტ დარაჯამდის მივიდეს, შუა
 5 გაზაფხული არს და ადრე აღმოჰქდების და გვანად ჩაჰ-
 ქდების. თა ნახევარ-წმად და შვილნი მციირედ და ბუ-
 ნებად ჰამოჲ. თა ესე ბურჯი დედათა მთავა[რ]თაჲ არს
 და ქალწულთაჲ. ღაცისა ასოთაგან ყელი მისი არს და
 წარწაჩოჲ. თა ქალაქთაგან — სამიანი და საქურდეთი
 10 და ლექსანდრიჲა და სირე, მთანი ღავკასიანი და ლი-
 ლიკიჲა და ღარსონი და ადგილთაგან ვენაქნი და წალ-

კოტნი და ტყენი და ველნი, რომელ მთასა ახლვიდენ,
 და მიწანი და თესულნი. ყელისუფალთაგან; მკერველი,
 ხარაზი, და სულიერთაგან რააცა ჭლიკიანი არს, და სა-
 15 მოსელთაგან ბისონი და ძოწეული და ფერთაგან თეთ-
 რი, რომელ ლურჯად გამოსჭვრდეს. ოღეთაგან პარას-
 კევ[ი მი]სი არს, ხეთაგან — რომელიცა მაღალი არს.

ჩინცა ამას ეტლსა ზედა იშვას, კაცი ტან-მაღალი
 იყოს და არ ღია გრძელი, პირ-მწყაზარი და თუალ-შა-
 20 ვი, შუბლი დიდი იყოს და ფართო, წარბთა რომელ
 თმაჲ აკლდეს, და პირსა ზედა ნიშანი იყოს, ანუ თავსა
 ანუ მჯარსა, ჯმა-მსხვლი იყოს, დედათა მოყუარე და
 კეკლუცთა მოყუარე, თავისა პატივისა მოყუარე და
 არვისი შემაწუხებელი. თა ზოგი ტანად მოკლეცა იქმ-
 25 ნების და ძვრის მოწსენე არ იყოს. თა რააცა უთხრას,
 დამჯერე იყოს. თავისა მეყვისნი უყუარდენ და მათთვის
 კარგისა მოქმედი იყოს. თა ვისთვისცა კარგი იყოს და
 მან ნაცვალი არ მიაგოს.

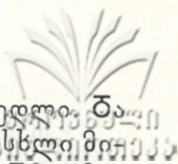
ესე კუროხსა ბურჯი სამ-ნაწილი არს: ათ დარა-
 30 ჯამდის ოტერიდისაჲ არს, ოც დარაჯამდის შთოარი-
 საჲ არს, ოცდა[ათ დარაჯ]ამდის ხუჭალი[საჲ] არს.

ჩინცა ოტერიდისა ნაწილსა ზედა იშვას, ღრმაჲ
 კაცი იყოს და [ ] ანუ მხატვარი და ყოველსავე
 ზედა ქელ-მარჯუე იყოს. თა თუ შთოარ[ისა ნაწ]ილსა
 35 ზედა იშვას, პირ-მრგუალი, კეკლუცი და მლაღობელი
 იყო[ს და მსი]არული. თა თუ ხოჭალისა ნაწილსა ზე-
 და იშვას, კაცი მძიმე ი[ყოს და] ზარმაცი და საქონე-
 ლისა შემნახავი. თა ფათერაკი მისი ცეცხლისაგან და
 სნებისაგან იყოს. ჩინცა მესამესა დარაჯასა ანუ მე-
 40 თოთხმეტესა ანუ მეთექუსმეტესა ანუ ოცდამეშვდესა³
 იშვას, ბედიანი იყოს და სამშაბათი დღე არ აშუნდეს.

3. **ეყუბი, რომელსა არაბულად
 ჰრქვან ჯაფზა**

ეყუბისა ბურჯი ოტერიდისა სახლი არის, ჩეშაპი-
 სა შარაფი, შუშთარისა ვაბალი. თა ჰაერისაჲ არს და

¹ ეს «და» ზედმეტია, ან მის წინ გამოტოვებულია რამე.
² გამორჩენია ასოები.
³ მეოცდამეშვდესა.

დღისაჲ არს, და მამალი, და მკურვალი და ნეფლი. ⁵ ~~და~~ დასაფლეთისაჲ არს. [და კაცისა ნიეთთაგან] სისხლი მი-
სი არს. ~~ორი~~ ბუნებაჲ არს, ამისთჳს რომელ შუე რა-
ქამს ხუთმეტ დარაჯამდის მოვიდეს, ნახევარი პირვე-
ლისაჲ გაზაფხულისა ბუნებაჲ არს და ნახევარი შემდ-
გომი მისი ზაფხულისა ბუნებაჲ არს.

¹⁰ ~~თა~~ ამას ბურჯსა შუე ადრე [აღ]მოჰქდების და
გვანად შთაჰქდების.

ყმა-მაღალი არს და უშვილოჲ არს. ~~თა~~ ესე ბურჯი
მწერალთა და მხატვართაჲ არს და ნიავისა ჰამოხსაჲ
არს; კაცისა ასოთაგან მჯარი და მკლავი და თითნი;
ქუეყანათაგან ¹⁵ ~~ლა~~ლამიტი და ~~ლ~~ურგანი და ~~ქ~~უარაზმი და

ყაზვინი, ყომი და ~~ქ~~უყანი და სომხითი და ~~გ~~ვჰპტე; და
ადგილთაგან [მ]თანნი თესულნი და სანადირონი, ადგი-
ლი მწერალთაჲ და ყრმათა მ[ასწ]ავლელთაჲ და ადგი-
ლი წიგნისაჲ და მფრინველნი შინაურნი, [რომელნი]-
ცა კაცისა ჯელსა ქუეშე არიან, მისნი არიან. ~~თა~~ რაჲცა

²⁰ ხეთაგან მაღალია, [მისი] არს. ~~თა~~ დღეთაგან ოთხშა-
ბათი მისი არს. ~~თა~~ კაცი მუჰანდები, რომლისა თარგ-
მანი «კაცი წინაჲსწარ¹ მცნობელი² ყოველისა საქმი-
საჲ», ესე მისი არს.

წინცა ამას ეტლსა ზედა იშვას, კაცი ტან-წყლია-
²⁵ ნი იყოს და პირ-კეკლუცი, წუერ-შუენიერი, ბეჭნი და
მკერდი ბრტყელნი იყუნენ, წვზნი [ჰნნ] გრძელნი და
კაცი სიტყუს მეტყუელი და მხიარული და უხვ. ~~თა~~
მეცნიერობისა და შაჰვისა მოყუარე. ~~თა~~ წიგნის მკი-
თხველი, ზოგი მწერალი და ზოგი მოშაჰირე. ~~თა~~ თუ

³⁰ რადმე ამისი სწავლაჲ³ არ შეეძლოს ანუ არ ისწავ-
ლოს, ამისნი მოქმედნი უყუარდენ. ~~თა~~ სიტყუსა საი-
დუმლოჲსა შემნახავი. ~~თა~~ მჯარსა ზედა ნიშანი იყოს.
~~თა~~ ერთსა ასოსა ზედა აუგი იყოს. ~~თა~~ დიდთა თანა დი-
დი იყოს და მცირეთა თანა მცირე იყოს. ~~თა~~ ფათერაკი

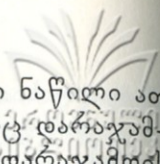
³⁵ მისი წყლისაგან არს და ჰავისა კაცისაგან. ~~თა~~ ბოლოჲ
საქმისა მისისაჲ ყოველი კეთილად არს. ~~თა~~ პარასკევი
არ აშუნია.

¹ წ-წრ.

² მცნობილი.

³ აქ კიდევ «ამის» სწერია, რომელიც ზედმეტი ჩანს.

ესე ბურჯი სამ-ნაწილი არს: პირველი ნაწილი ათ
 დარაჯამდის შუშთარისაჲ არს, მეორე ოც დარაჯამ-
 40 დის შარხისაჲ არს, მესამე ოცდაათ დარაჯამდის
 შხისაჲ არს. წინცა შუშთარისა ნაწილსა ზედა შობილ
 იყოს, სჯულისა მეცნიერობაჲ იცოდის და უყუარდეს
 და კაცი სახე-კეკლუცი იყოს, სიტყუა-ტკბილი, წყნა-
 რი და ცნობილი, და მის საუკუნოხსა¹ და სასულიე-
 45 როხსა მწურთელი და მასწავლელი კაცთაჲ. შა თუ
 შარხისა ნაწილსა ზედა შობილ იყოს, მომწითურე
 იყოს, ორ-ენაჲ იყოს და ფიცხელი და ძნელი, ბრძო-
 ლის მოყუარე. შუ შხისა ნაწილსა ზედა შობილ იყოს,
 ზაროანი და ამპარტავანი² იყოს და ასო-მსხვილი და
 50 სიტყუა-შუენიერი იყოს. შა მისსა უკუნა აუგი დია
 ითქუმოდის. შა ვინცა მეთერთმეტესა დარაჯასა ზე-
 და შობილ იყოს, ბედიანი იყოს.

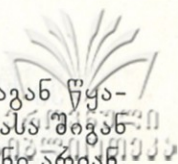
4. **ხ ი რ ჩ ხ ი ბ ი**, რ ო მ ე ლ ს ა ა რ ა ბ უ ლ ა დ
 ჰ რ ქ ჯ ა ნ ს ა რ ა ტ ა ნ

ხირჩხიბისა ბურჯი შთოარისა სახლი არს და
 შუშთარისა შარაფი და შარხისა ჰუბუტი და ზუჰა-
 ლისა ვაბალი. წყლისაჲ არს და დამისაჲ არს. შა დედა-
 ლი არს და ბუნებად გრილი და ნელლი არს. შა კაცისა
 5 ნივთთაგან ბალღამი მისია. [357] ჩრდილოხსაჲ არს.
 და რაჲ შხე პირველსა დაყიყასა ზედა მოვიდეს, მაშინ
 დღე ყოველთა დღეთა უგრძე არს და დამე ყოველთა
 დამეთა უმოკლე არს. და ზაფხულისა პირველი არს.
 შა ესე ბურჯი ჰაერთა³ წურილთაჲ არს და ამას ბურჯ-
 10 სა შიგან რაჲ იყოს შხე, გჯანად ამოჰქდების და აღრე
 ჩაჰქდების. შა შუა-ჯმაჲ არს და შვილ-მრავალი. შა
 ესე ბურჯი სოფლისა ეტლი არს. ხაცისა ასოთაგან
 მკერდი და ძუძუნი და ფირტუ და წელნი მისნი არიან.
 ქალაქთაგან ღრაცისა ქალაქი და შცირე სომხითი და
 15 ქვილისი და ღარეთი საბერძნეთი და ადგილთაგან

¹ სკნესა.

² ზამპარტავანი. ალბათ «ზაროანი» უნდოდა კიდევ დაე-
 წერა.

³ ჰერთა.

ზღვს პირნი და მდინარეთა პირნი, წყალთაგან წყა-
 როას თუალნი და წყალნი იგი, რომელ მიწასა შიგან
 გათხრით დიან. **ბ**ა ხეთაგან — რაჲცა მოკლენი არიან.
წკმისა ბურჯი არს. წყლისაგან და მას შინა მყოფთა
 20 სულიერთაგან კირჩხიბი, კუჲ, წურბელი, მყუარნი და
 მიწისა ჭიაჲ — ყოველი მისი არს. **ბ**ღეთაგან ორშაბა-
 თი მისი არს.

ჩინცა ამას ეტლსა ზედა იშვას, კაცი არცა გრძე-
 ლი, არცა მოკლე; და ზოგი მოკლე, ცხვრ-მრუდი და
 25 კბილ-მრუდი და თმა-წურილი და წვე-გრძელი. **ბ**ა
 კაცი ესთენ სუბუქი, რომელ ერთსა სიტყუასა და ერთ-
 სა საქმესა ზედა არ დადგებოდის. **შ**აგრა კაცი მხიარუ-
 ლი და მ]ლადობელი და სიტყუა-წყლიანი და უხვ.
შისსა სიცოცხლესა შიგან ოთხი ფათერაკი შეემთხვ-
 30 ოს: პირველი, ჰავისა კაცისაგან სავნებელი მიხუდეს;
 მეორე, რომელ მკებნარმან რამამე უკბინოს; მესამე,
 წყლისაგან; და მეოთხე, თავქედისაგან.

ჩსე ბურჯი სამ-ნაწილი არს: პირველი ნაწილი ათ
 დარაჯამდის შთიებისაჲ არს, მეორე — **ა**ტერიდისაჲ,
 35 მესამე — **შ**თოარისაჲ. **ჩ**ინცა შთიებისა ნაწილსა ზე-
 და იშვას, კაცი კეკლუცი და კაცთ მოყუარე იყოს, ტა-
 ნისა და ტანის სამოსისა წმიდისა და სულნელისა და
 მგონისა მოყუარე იყოს. **ბ**ა თუ **ა**ტერიდისა ნაწილსა
 ზედა იშვას, არცა მოკლე იყოს, არცა გრძელი, თით-
 40 -წურილი და მწერალი. **ტ**ნგარიშნი კარგად [ი]ცოდ[ი]ს.
ბა შთოარისა ნაწილსა ზედა თუ იშვას, კაცი იყოს
 კეკლუცი[ი] და [ა]წარბ-შეყრი[ლი], [358] მკერდი ფარ-
 თოჲ და მრავალთ მოყუარე, პირ-მრგუალი, ტან-
 45 -მრგუალი და ქების მოყუარე და ჰამაჰაჰასა მართალსა
 იტყოდის და ჰამაჰაჰასა ტყუოდის და სიტყუასა მრავალ-
 ფერად აქცევდეს. **ჩ**ინცა **რ** და მე-**რ** და მე-**რ**
 დარაჯასა იშვას, ბედიანი იყოს. **ბ**ა ოთხშაბათი დღე
 არ აშუნდეს. **ჩ**სე ეტლი სარკინოზთაჲ არს.

5. **ხ** ო მ ი, რ ო მ ე ლ ს ა ა რ ა ბ უ ლ ა დ
 კ რ ქ ჯ ა ნ **ტ** ს ა დ

ხომისა ბურჯი შხისა სახლი არს და **ხ**უალისა ვა-
 ბალი. **ც**ეცხლისაჲ არს და მის **ც**ეცხლისაჲ, რომელ

ქვასა შიგან არს. ~~თა დღისაჲ არს და მჭურვალნი და წმე-~~
ლი არს და მამალი არს. ~~თა კაცისა ნივთთაჲსა~~
5 რაჲ მისი არს. ~~თა აღმოსავლეთისაჲ არს. თა რაჲ შუე~~
ამას ბურჯსა შიგან მოვიდეს, გვანად აღმოჰქედების და
ადრე ჩაჰქედების. ~~თა შუა ზაფხული იყოს და სიცხისა~~
ქამი. ~~ესე ბურჯი ქრისტიანეთაჲ არს და მეფეთა და~~
მთავართაჲ. ~~თა კაცისა ასოთაგან გული და სტომაქი და~~
10 ღვძლი და ზურგი მისი არს. ~~თა ქუეყანათაგან ძურქე-~~
თი. ~~ჰაჲცა აშენებული არს, მისია. თა ღუარასნისაგან~~
ღოსი და ჩიშა[ბ]ური და ~~ძარმიდი მისი არს, და~~
სერუსალიმი მისი არს, და ~~სკალონი და ჩისიბინი მი-~~
სი არს და ~~შელიტენიაჲ. თა ადგილთაგან სანადირონი~~
15 და კოშკნი მისნია, მეფეთა საჯდომი [359] და ციხენი
მაღალნი, რომელ მათა მაღალთა ზედა იყუნენ. სუ-
ლიერთაგან რანიცა ჭანგოსანნი არიან, ჯელისუფალ-
თაგან — დრაჰუნისა და დრამისა მჭედელნი და მონა-
დირენი მისნი არიან. ~~თა ხეთაგან რაჲცა დიდნი და~~
20 სსზლნი და მაღალნი არიან. ~~თა დღეთაგან — კვრიჲა.~~
ჩინცა ამას ეტლსა ზედა იშვას, კაცი რომელი იშ-
ვას, ჯელმწიფეთა ბუნებაჲ ჰქონდის, შესახედავად სა-
შინელი, დიდი და ზაროანი იყოს. ~~თა დღე-გრძელი~~
იყოს, ტან-გრძელი და მკერდ-ბრტყელი, პირ-ფარ-
25 თოჲ და თით-სსზლი, ზოგი მომწითურე და თუალ-
-ქიფქაფი, და დიდი და კეკლუცი და წურ-მრგული და
გონება-მასზლი, მუცელ-დიდი და ასო-სსზლი, და
წვსა¹ ზედა ნიშანი, და ჯელმწიფეთაგან როჭიკიანი
და პატივიანი და მრავლის მგონებელი და მრისხანე და
30 ამპარტავანი. ~~თა მიწასა შინა პატიოსანი რაჲმე პოოს,~~
და მისგან გაიხარნეს და კაცი სიკუდილისაგან იქსნეს.
თა სახელი მისი დიდ იყოს. ~~თა სიყმისა ქამსა სიმაღლი-~~
სა რაჲსაგანმე და სნებისაგან და ცეცხლისაგან ფათე-
რაკი შეემთხვოს და მშუდობით დარჩეს. ~~თა ჯელისუფ-~~
35 ლობასა რასაცა ცეცხლითა მოქმედებდენ, მისგან სარ-
გებელი ჰქონდის. ~~თა შაბათი დღე არ აშუნდეს.~~
ესე ბურჯი სამ-ნაწილი არს: პირველი ნაწილი
ხუჰალისაჲ ათ დარაჯამდის, მეორე ნაწილი შუშთა-

¹ ამის წინ კიდევ სწერია «და წვვ».

40 რისაა არს ოც დარაჯამდის, და მესამე ნაწილი შარხული
სისაა არს ოცდაათ დარაჯამდის.

ჩინცა ხუჭალისა ნაწილსა ზედა იშვას, კაცი მომჭ-
ლე იყოს და ტან-გრძელი, შავ-გრემანი და ჭელ-გვანი
და კაცთაგან შემეცნიერებული და შესწავლული.

45 ოა თუ შუშთარისა ნაწილსა ზედა იშვას, პირ-
კეკლუცი, შუა კაცი და ღირსი და ფილოსოფოსი იყოს.

ოა შარხისისა ნაწილსა ზედა თუ იშვას, კაცი მწი-
თური იყოს, მტყუვანი და სიძვისა მოყუარე, დედათ
მოყუარე და კაცთა შუა შფოთისა მქუსველი, პირ-ჰა-
ვი და მგინებარი და კაცთა შემაწუხებელი.

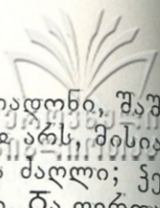
50 ოა ვინცა მეორესა და მესამესა და მეხუთესა და მე-
თორმეტესა და მეოცესა დარაჯასა იშვას, ბედიანი
იყოს.

6. ქალწული, რომელსა არაბულად
ჰირქვან სუმბულა

ქალწულისა ბურჯი ოტერიდისა სახლი არს და
მისივე შარაფი და შთიებისა ჰუბუტი. ოა მიწისაა არს,
იგი მიწაა, რომელ ნაყოფსა გამოიღებდეს. იამისაა
არს და გრილი და ჯმელი არს. ბედალი არს და კაცისა
5 ნივთთაგან სუვდაა მისი არს. ოა სამხრისაა არს და
ორ-ბუნებაა არს, ამისთჳს რომელ, რაა შუე ხუთმეტ
დარაჯამდის მოვიდეს, ნახევარი პირველი მისი ზა-
ფხულისა ბუნებაა არს და ნახევარი შემდგომი მისი
სთულისა ბუნებაა არს, და ზაფხულისა ბოლოა არს. ოა
10 შუე ამას ბურჯსა შიგან რაა იყოს, გვანად ამოჰქდე-
ბის და ადრე ჩაჰქდების. ყმა-მალალი არს და ბერწი
არს. ოა ვაზირთა და მწიგნობართა უხუცესთაა არს,
და კაცისა ასოთაგან მუცელი და მარჯუენაა გუერდი
და მარჯუენაა მუქლი მისი არს. ქუეყანათაგან ოსუ-
15 რასტანისა კუნძულნი და ოამასკი და ოოსილი, ოარსი
[361] და ყირაზი და ოსთარაბადი¹ და სარი, ოაქრი-
თი. ოა ადგილთაგან მწიგნობართ უხუცესთა საჯდომი
და ვენაჯნი და ბოსტანნი და ნაფუძარნი და სამკაული-
სა მოთხენი მისნია. ოა ოქრომჭედელთა მსახურობაა

¹ დასთარაბადი.

- 20 მისი არს. **ბა** სულიერთაგან ტუტაქი და იადონი, შაშუ და ჩიტი და კურიონი და რააცა ჰამო-ჰმაჯ არს, მისიამელი და კატაჲ ველური და შინაური და ძაღლი; ქელისუფალთაგან მწერალნი და მეჭრელებნი. **ბა** ფერთაგან ყუთელი, რომელი თეთრსა ჰგვანდეს. **ბა** დღეთაგან ოთხშაბათი მისი არს.

ჩინცა ამას ეტლსა ზედა იშვას, კაცი ბრძენი და გონიერი და მართალი იყოს, და პირ-შუენიერი და უხვ, არცა მჭლე იყოს, არცა მსუქანი, თუალ-ფართო იყოს და რააცა დაესწავლოს¹, ყოველსავე გონებად
 30 მოიღებდეს და აქსოვდეს. **ცხვრ-მაღალი**² და საუბნარად წყლიანი და კაცთა სიახლედ საყუარელი და წიგნის მოყუარე, მოწყალე და მისთა მქებელთა მოყუარე. **ბა** მტერნი ვერ[ა]ს ავნებდენ, და სიკეთისა მუქაფასა ადრე მიუზღვიდეს. **შაგრა** ზოგი სიძვის მოყუარე იყოს. **ბა** სიმჭურვალისაგან და წყლულისა და ჰავისა კაცისაგან ფათურაკი ედვას. **ბა** მუცელსა და წელსა ნიშანი იყოს.

ესე ბურჯი სამ-ნაწილი არს: პირველი ნაწილი ათ დარაჯამდის შზისაჲ არს, მეორე ნაწილი ოც დარაჯამდის შთიებისაჲ არს, მესამე ნაწილი ოცტერიდისაჲ არს ოცდაათ დარაჯამდის.

ჩინცა შზისა ნაწილსა ზედა იშვას, კაცი პირ-კეკლუცი და თუალ-შუენიერი და მოყვითანე და მამაცური იყოს, და ასო-მტკიცე და გულოანი. **ბა** თუ მთიებისა ნაწილსა ზედა იშვას, ჯმა-შუენიერი იყოს და ჯმაჲ
 45 შუენიერი და პირი შუენიერი და სამოსელი შუენიერი და სამკაული შუენიერი უყუარდეს და განმცხრომი და ღვნის მოყუარე იყოს.

ბა თუ ოცტერიდისა ნაწილსა ზედა იშვას, ბრძენი
 50 და მწიგნობარი იყოს ანუ მოშაპირე.

ჩინცა მესამესა და მეთორმეტესა და მეოცესა დარაჯასა ზედა იშვას, ბედიანი იყოს. **ბა** პარასკევი დღე არ აშუნდეს. [362]

¹ დაესწავლოს და, აქ «და» ზედმეტია..

² ცხვრ-მ[ ]ი.

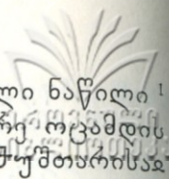
7. სასწორი, რომელსა არაბულად
ჰრქვან შიხან

სასწორისა ბურჯი შთიებისა სახლი არს და შიხისა
 ჰუბუტი არს და შარხისა ვაბალი და ხუჰალისა შარა-
 ფი. **5** **10** **15** **20** **25** **30** **35** **40** **45** **50** **55** **60** **65** **70** **75** **80** **85** **90** **95** **100** **105** **110** **115** **120** **125** **130** **135** **140** **145** **150** **155** **160** **165** **170** **175** **180** **185** **190** **195** **200** **205** **210** **215** **220** **225** **230** **235** **240** **245** **250** **255** **260** **265** **270** **275** **280** **285** **290** **295** **300** **305** **310** **315** **320** **325** **330** **335** **340** **345** **350** **355** **360** **365** **370** **375** **380** **385** **390** **395** **400** **405** **410** **415** **420** **425** **430** **435** **440** **445** **450** **455** **460** **465** **470** **475** **480** **485** **490** **495** **500** **505** **510** **515** **520** **525** **530** **535** **540** **545** **550** **555** **560** **565** **570** **575** **580** **585** **590** **595** **600** **605** **610** **615** **620** **625** **630** **635** **640** **645** **650** **655** **660** **665** **670** **675** **680** **685** **690** **695** **700** **705** **710** **715** **720** **725** **730** **735** **740** **745** **750** **755** **760** **765** **770** **775** **780** **785** **790** **795** **800** **805** **810** **815** **820** **825** **830** **835** **840** **845** **850** **855** **860** **865** **870** **875** **880** **885** **890** **895** **900** **905** **910** **915** **920** **925** **930** **935** **940** **945** **950** **955** **960** **965** **970** **975** **980** **985** **990** **995** **1000**

და ჰაერისა არს, — იგი ჰაერი, რომელ ყუავილსა
 გამოიღებს და ხილსა დაამწიფებს. **5** **10** **15** **20** **25** **30** **35** **40** **45** **50** **55** **60** **65** **70** **75** **80** **85** **90** **95** **100** **105** **110** **115** **120** **125** **130** **135** **140** **145** **150** **155** **160** **165** **170** **175** **180** **185** **190** **195** **200** **205** **210** **215** **220** **225** **230** **235** **240** **245** **250** **255** **260** **265** **270** **275** **280** **285** **290** **295** **300** **305** **310** **315** **320** **325** **330** **335** **340** **345** **350** **355** **360** **365** **370** **375** **380** **385** **390** **395** **400** **405** **410** **415** **420** **425** **430** **435** **440** **445** **450** **455** **460** **465** **470** **475** **480** **485** **490** **495** **500** **505** **510** **515** **520** **525** **530** **535** **540** **545** **550** **555** **560** **565** **570** **575** **580** **585** **590** **595** **600** **605** **610** **615** **620** **625** **630** **635** **640** **645** **650** **655** **660** **665** **670** **675** **680** **685** **690** **695** **700** **705** **710** **715** **720** **725** **730** **735** **740** **745** **750** **755** **760** **765** **770** **775** **780** **785** **790** **795** **800** **805** **810** **815** **820** **825** **830** **835** **840** **845** **850** **855** **860** **865** **870** **875** **880** **885** **890** **895** **900** **905** **910** **915** **920** **925** **930** **935** **940** **945** **950** **955** **960** **965** **970** **975** **980** **985** **990** **995** **1000**

¹ აქ ამოშლილია ერთი სიტყვა.
² მოსალოდნელი იყო ღვინის განმსყიდელნი.

ესე ბურჯი სამ-ნაწილი არს: პირველი ნაწილი¹
 ათ დარაჯამდის შთოარისაჲ არს, მეორე ოცამდის
 35 ხუალისაჲ არს, მესამე ოცდაათამდის² შუშთარისაჲ
 არს.

ჩინცა შთოარისა ნაწილსა ზედა იშვას, პირ-მგუა-
 ლი³ და ტან-მოკლე იყოს და მანქლიოზი.

თა თუ ხუჰალისა ნაწილსა ზედა იშვას, მომწუანე
 40 იყოს და თმა-მრავალი და შენების მოყუარე. თა
 ზურგსა ზედა და ძუძუსა ქუეშე ნიშანი იყოს, და ზარ-
 მაცი იყოს.

თა თუ შუშთარისა ნაწილსა ზედა იშვას, სჯულისა
 მოყუარე და სჯულისა შემნახავი და ცნობილი. თა სა-
 45 სულიეროჲსათჳს კარგისა მოქმედი იყოს.

თა თუ მესამესა და მეხუთესა და მეოცდაერთესა⁴
 დარაჯასა ზედა იშვას, ბედიანი იყოს. თა თუ ბოლოსა
 ზედა იშვას ამის ბურჯისასა, არ ბედიანი იყოს. თა
 შაბათი დღე არ აშუნდეს.

8. ი რ ი ა ნ კ ა ლ ი, რ ო მ ე ლ ს ა
 ა რ ა ბ უ ლ ა დ ჰ რ ქ ჯ ა ნ ო ყ რ ა ბ

ირიანკალისა ბურჯი შარხისა სახლი არს და
 შთოარისა ჰუბუტი და შთიებისა ვაბალი. წყლისაჲ არს
 და იგი წყალი, რომელ წჳმისაგან ჳევთა შიგან ღუარი
 შეიქმნების მდინარე და ჳევთა წყალი. თა ჩრდილოჲსა⁵
 5 არს და ღამისაჲ არს და გრილი და ნედლი არს და დე-
 დალი არს. თა კაცისა ნივთთაგან ბალღამი მისი არს. თა
 რაჲ შუე ამას ბურჯსა შიგან მოვიდეს, გჳანად აღმოჰ-
 ჳდების და ადრე ჩაჰჳდების. თა შუა სთუელი არს. თა
 ესე ბურჯი ძურქთაჲ არს. თა დღეთაგან სამშაბათი
 10 მისი არს. Ⴀჳჳმოჲ არს და შვილ-მრავალი. თა კაცისა
 ასოთაგან ბუშტი და ყუერი და გუამი მისი არს. თა

¹ ნაწილი] ბურჯი.

² ოცდაათამდის.

³ ასეა.

⁴ «თე» მარცვალი ორჯერ არის დაწერილი: მეოცდაერ-
 თეთესა.

⁵ ასეა.

ხეთაგან რაეცა არ დია მაღალი იყოს. **ბა ქალაქთაგან**
 4 **ყელია ტრაბეთისაჲ, ძეჲ, ნაჰაჲვანი და ტრადველი**
 და **ყომისი.** **ბა ადგილთაგან** საპყრობილენი და იგი
 15 ა[365]დგილნი, სადა სცემდენ და ჯოცდენ. **ბა ავაზაკ-**
 თა¹ და მპარაეთა და ჰაჲვის მოქმედთა საჯდომი და
 სახარაბათოჲ; სულიერთაგან ღრიანკალი და ფუტკარი,
 მწავი და წყლისა ჰიანი; ჯელისუფალთაგან მენაჲვე, ჯე-
 ლის განმქსნელი ჰაჯამი, დასტაქარი და გრძნეულობაჲ.
 20 **ბა ფერთაგან** ოქროჲს ფერი მისი არს.

ჩინცა ამას ეტლსა ზედა იშვას, კაცი იყოს პირ-
 მრგუალი, თეთრ-გრემანი და მომწითურე, მკერდ-
 ბრტყელი და წვე-გრძელი და ფერჯ-დიდი და თმა-მრა-
 ვალი, და მწყრომი და მტყუანი და უსირცხლოჲ და
 25 ზურგსა ზედა ნიშანი მოწითანე, ენა-პილწი და უმეცა-
 რი, და ძალად ძლიერი, სიძვისა და ღუნისა მოყუარე და
 ჯალაბიანი, და აბჯრისა და ლაშქრობისა და მგზაფრო-
 ბისა მოყუარე, ჰაჲვისა მოქმედი და კაცთა მაწყინარი.

სე ბურჯი სამ-ნაწილი არს: პირველი ნაწილი²
 30 ათ დარაჯამდის შარიხისაჲ არს, მეორე შიხისაჲ არს
 ოც დარაჯამდის, მესამე შთიებისაჲ არს ოცდაათ³ და-
 რაჯამდის.

ჩინცა შარიხისა დარაჯასა ზედა იშვას, თუალ-
 მაჩხი და მწითური და მჭლე იყოს, და ჯელსა მარჯუე-
 35 ნასა და ფერჯსა მარცხენესა და თავსა ნიშანი იყოს.
ბა თუალ-ფართოჲ იყოს და ძნელი და ფიცხელი და
 კაცის მკლველი და სისხლის მჭამელი იყოს. **ბა** კაცთა
 შუა გულ-ძვრობასა ჩააგდებდეს.

ბა თუ შიხისა ნაწილსა ზედა იშვას, კაცი იყოს ამ-
 40 პარტავანი და დიდის-გემოჲ და ზაროანი და მრავლის
 მეტყუელი და გულოანი და უხვ და თავ-დიდი.

ბა თუ შთიებისა ნაწილსა ზედა იშვას, იყოს კაცი
 მოკლე და დია მჭამელი და დია მსუმელი და დია
 მომთრვალი, პირად კეკლუცი და დედათ მოყუარე,
 45 ნარდისა და ჭადრაკისა მომღერალი და ცოლ-მრავა-

1 ავაზთა.
 2 ნაწილი] ბურჯი.
 3 ოცდაათ.

ლი. ~~თა~~ მისსა სიცოცხლესა შიგან მრავალსა ~~ფაფურაქ-~~
 სა შევარდეს. ~~ჩინცა~~ მეშუდესა და მეთორმეტესა და
 მეოცესა დარაჯასა ზედა იშვას, ბედიანი იყოს; და ბო-
 ლოასა ზედა იშვას, უბედური და ბიჭი იყოს. ~~თა~~ ოთხ-
 50 შაბათი დღე არ აშუნდეს.

9. შ შ ჯ ღ ო ს ა ნ ი, რ ო მ ე ლ ს ა
 ა რ ა ბ უ ლ ა დ ჰ რ ქ ჯ ა ნ ყ ა ვ ს

შშჯღოსნისა ბურჯი შუშთარისა სახლი არს და
 ჩეშაპისა ჰუბუტი. ცეცხლისაჲ არს და იგი ცეცხლი
 არს, რომელ კაცისა სტომაქსა და ასოთა შიგან საჭა-
 მადსა მოადნობს. ~~ტ~~ღმოსაუღეთისაჲ არს და დღისაჲ
 5 არს, მამალი და მჭურვალი და წმელი არს. ~~თა~~ კაცისა
 ნივთთაგან ზაფრად მისი არს. ~~თა~~ დღეთაგან ხუთშაბა-
 თი მისი არს. ~~თა~~ ორი ბუნებაჲ არს, ამისთჳს რომელ
 ნახევარი პირველი მისი სთულისაჲ და ნახევარი შემდ-
 გომი მისი ზამთრისაჲ არს. ~~თა~~ რაჲ შუე ამას ბურჯსა
 10 ზედა მოვიდეს, გჯანად აღმოჰქედების და ადრე ჩაჰქდე-
 ბის და სთულისა ბოლოჲ არს.

ესე ბურჯი კათალიკოზთა და ებისკოპოსთა ¹ და
 [367] ბჭეთაჲ არს. ~~თა~~ კაცისა ასოთაგან ბარკალნი მის-
 ნი არიან. ~~თა~~ ქალაქთაგან ~~ყ~~ალდადი და ~~ტ~~სპაჰანი, და
 15 მონაზონთა საყოფნი მთანი და ქუაბნი მისნი არიან და
 სუსეთისა ქუეყანაჲ და სამანისა ქალაქნი და ადგილ-
 თაგან ეკლესიაჲ და მონასტრები და ბჭეთა საჯდომი,
 ბოსტანი და სასაგნოჲ და საასპარეზოჲ ² ადგილი; და
 ჯელისუფალთაგან მკურნალნი და უწყედთა ცხენთა
 20 მომწყისელნი და ცხენთა განმსყიდელნი, და ხეთაგან
 რაჲცა მაღალი არს, და ფერთაგან თეთრი, რომელ წი-
 თელსა ჰგვანდეს.

ჩინცა ამას ეტლსა ზედა იშვას, კაცი იყოს პირ-
 შუენიერი და ცოტად პირ-გრძელი, თუალ-კეკლუცი
 25 და თეთრი თუალისაჲ ცოტად უფროასი შავისაგან, და
 წუერ-გრძელი და მკერდ-ბრტყელი, და წვე-გრძელი
 და თმა-მცირე ანუ ბელატი. ~~თა~~ ჯელმწიფეთა ბუნებაჲ

¹ ებისკოსთა.
² საასპარეზოჲ.

და სიბრძნისა მოყუარე და თავისა მოყუარე და ღმერთისა მოყუარე და ფრთხილი და კაცთა შორის მტკიცე
 30 სანი და პირ-ბედნიერი. ~~თა ზურგსა და მკერდსა ზედა~~
 და ფერჯსა ნიშანი იყოს და ოთხფერჯთა მოყუარე იყოს
 და ჯელ-მარჯუე იყოს.

ესე ბურჯი სამ-ნაწილი არს: პირველი ოტერიდი-
 საჲ არს ათ დარაჯამდის, მეორე შთოარისაჲ არს
 35 ოც დარაჯამდის, მესამე ხუჰალისაჲ არს ოცდაათ¹
 დარაჯამდის.

ჩინცა ოტერიდისა ნაწილსა ზედა იშვას, კაცი იყოს
 შავ-გრემანი, თუალ-ქივიქავი და ცხვრ-გრძელი და
 წარბ-შეყრილი და ჯელმწიფეთა თანა შესწავლილი და
 40 მწერალი და ხუროჲ მეჭრელე და ლოცვისა საგალო-
 ბელსა მცოდნელი.

თა თუ შთოარისა ზედა შობილ იყოს, კაცი მოკლე
 იყოს და წუერ-მრგუალი, და პირ-შუენიერი, და წარბ-
 შეყრილი და მრავალ-მგზავრი ანუ მოციქული.

45 თა თუ ხუჰალისა ნაწილსა ზედა იშვას, კაცი იყოს
 მჭლე-ასოჲ, ამპარტავანი და გულოანი და ჭაბუკი და
 ცნობილი და ფხიზელი და ღრმად გამგონე. თა ფათე-
 რაკი სიმჭურვალისაგან და წყლისაგან შეემთხვოს.

ჩინცა მეცამეტესა და მეოცესა დარაჯასა ზედა
 50 იშვას, ბედიანი იყოს; და ბოლოჲსა დარაჯასა ზედა იშ-
 ვას, უბედური და გლახაჲ იყოს. თა შაბათი დღე არ
 აშუნდეს.

10. **მ ხ ის რ ქ ა ა, რ ო მ ე ლ ს ა ა რ ა ბ უ ლ ა დ**
ჰ რ ქ ჯ ა ნ X ა დ ი

მხისა რქისა ბურჯი ხუჰალისა სახლი არს და შა-
 რიხისა შარაფი და შუშთარისა ჰუბუტი და შთოარისა
 ვაბალი. შიწისაჲ არს და დედალი და ბუნებად გრილი
 და ჯმელი. თა კაცისა ნივთთაგან სევდაჲ მისი არს.
 5 სამხრისაჲ არს და რაჲ შზე პირველსა დაყიყასა ამის
 ბურჯისასა მოვიდეს, დღე ყოველთა [დღეთა]გან²
 უმცრო არს და ღამე ყოველთა ღამეთაგან უფრო არს.

¹ ოცდაათ.

² ყ თ გ ნ.

და დღე მაშინ მატებასა დაიწყებს. და ზამთრისა პირ-
ველი არს. და ამას ბურჯსა შიგან შხე ადრე აღმოჩე-
10 ქდების და გზანად ჩაჰქდების. და დღეთაგან შაბათი
მისი არს და შვილ-მოწონებული არს: არცა უშვი-
ლოდ არს და არცა შვილ-მრავალი, შუა-ჟამად. ქუეყა-
ნათაგან რასაცა ზედა ხენი მაღალნი დგანან, მისი არს
და დიდთა და ცხებულთა მეფეთა და შარავანდედთა
15 და მთავართა ეტლი არს. და კაცისა ასოთაგან [369]
მუქლნი მისნი არიან. ქალაქთაგან ოთიოპიაჲ და სინ-
დოეთი და სინდეთი და ჩინთა ქუეყანაჲ და ოპიაზისა
ქუეყანაჲ და ქაბულისა ქალაქნი და ზღუაჲ დიდი ჯკია-
ნოსი; და ადგილთაგან მაღალნი მთანი ტყიანნი და მა-
20 ღალნი კოშენი და მაღალნი მთანი ყანიანნი. და ხე-
თაგან რადცა მაღალი არს და აბანოზისა ხე. და სუ-
ლიერთაგან პილოჲ, აქლემი და ზროხაჲ და ეშუ მისი
არს. და ორბი და არწივი მისი არს. და ჯელისუფალთა-
გან მგებელნი და მუშანი და ჯევის ბერნი.
25 ოინცა ამას ეტლსა ზედა იშვას, კაცი იყოს ცნობი-
ლი, მძიმე და ფრთხილი და კაცის შემტყუები, და მარ-
თალი და მოთმინე, სიბრძნის მოყუარე, პირად კეკლუ-
ცი, ტანად შუენიერი, არცა გრძელი, არცა მოკლე და
მწყაზარი, თმა-გრძელი და წვე-მოკლე და ნებისა
30 ცხორებაჲ¹ და მგზავრობა-მრავალი და შაჰვის მო-
ყუარე და ერთსა გონებასა და ერთსა საქმესა ზედა
არ დამდგომი. და თუ ჯელმწიფისაგან იყოს, მრავალ-
სა ქუეყანასა და მრავალსა საქონელსა ზედა პატრო-
ნობაჲ მიხუდეს, ამისთჳს რომელ ამის ეტლისა პატ-
35 რონი და მნათობი ხუჰალი არს და ხუალი² ყოველ-
თა ვარსკულაფთა უმაღლესი არს. და შობისა ქამსა ხუ-
ჰალი თუ სასწორსა ზედა იყოს, რომელ არს მისი შა-
რაფი (და შარაფის თარგმანი «საპატივოდ ნებიტა საჯ-
დომი არს და ცხორებაჲ»), ესე რადცა გვთქუამს, უკე-
40 თესი და უფროასი მიხუდების, მით რომელ სასწორი
ეტლისაგან მეათე კარი არს, და მეათე კარი ჯელმწიფი-
სა კარი არს.

1 ცხრბჲ.

2 ასეა.

7სე ბურჯი სამ-ნაწილი არს: პირველ[ი] ათ-დან
 45 გამდის შუშთარისაჲ არს, მეორე შარხისაჲ არს და
 მესამე — შხისაჲ.

7სე შუშთარისა ნაწილსა ზედა იშვას, კაცი იყოს-
 მკერდ-ბრტყელი და სიტყვა-წყლიანი და სიკეთის მო-
 ყუარე.

50 7ა თუ შარხისა ნაწილსა ზედა იშვას, ცოტად-
 მწითური იყოს და ადრე გამწყრომი.

7ა თუ შხისა ნაწილსა ზედა იშვას, მრავალთ მო-
 ყუარე იყოს და მრავალ-გონებაჲ.

7ა ოთხშაბათი დღე არ აშუნდეს.

11. წყლის საქანელი, რომელსა არაბულად ჰრქვან 7ალვ

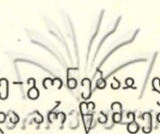
წყლის საქანელისა ბურჯი ზუჰალისა სახლი არს-
 და შხისა ვაბალი. 7ა დღისაჲ არს, დასაველეთისაჲ-
 არს, მამალი არს, ბუნებად მჭურვალი და ნედლი არს.
 5 4აცისა ნივთთაგან სისხლი მისი არს. 7აერისაჲ არს-
 და ქარისაჲ (ქარი იგი, რომელ ზღუასა აღსძრავს და
 ნავსა დაანთქამს). 7ა რაჲ შხე ამას ბურჯსა ხუთმეტ-
 დარაჯამდის მივიდეს, შუა ზამთარი არს და ადრე ამოჰ-
 ჯდების და გვანად ჩაჰქდების. 7ა დღეთაგან შაბათი მი-
 სი არს.

10 7ა ესე ბურჯი ბერთა პატიოსანთა, ჯელისუფალთა-
 და მუშათაჲ არს. 4აცისა ასოთაგან წვნი კოჭთამდინ-
 მისნი არიან. 7ალაქთაგან 7უფაჲ და 4იპტისა ქუეყა-
 ნაჲ და 7დემი, 4ირმანი მისნი არიან; წყალთაგან ჩი-
 15 ლოსი [371] და დიდნი მდინარენი; ადგილთაგან ტყე-
 ნი და ჰურიათა¹ სალოცავნი და ჯორთა და აქლემთა-
 და ცხენთა სადგომნი და ოქერნი ადგილნი მისნი
 არიან; და სულიერთაგან წყლისა მფრინველნი, მწავი-
 და კატაჲ ველური და ნასნასი.

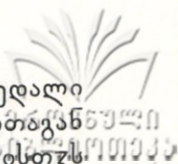
20 7ინცა ამას ეტლსა ზედა იშვას, კაცი იყოს მოკლე-
 და წუერ-გრძელი და თავ-დიდი, თუალ-ცოტაჲ და
 ლაშ-ფართოჲ და ბაგე-სქელი და თით-მოკლე და

1 ჰრთა.

მკერდ-ბრტყელი, სიძვის მოყუარე, მძიმე-გონებაა და
 საქმედ ზანტი და ოქროსა შემკრებელი და არწამეები
 არცა თავისათჳს და არცა სხუათათჳს. **25** **26** მრავალ-ჯერ იშოს და მრავალ-ჯერ დაგლახაკდეს.
27 **28** **29** **30** **31** **32** **33** **34** **35** **36** **37** **38** **39** **40** **41** **42** **43** **44** **45** **46** **47** **48** **49** **50**
51 **52** **53** **54** **55** **56** **57** **58** **59** **60** **61** **62** **63** **64** **65** **66** **67** **68** **69** **70**
71 **72** **73** **74** **75** **76** **77** **78** **79** **80** **81** **82** **83** **84** **85** **86** **87** **88** **89** **90**
91 **92** **93** **94** **95** **96** **97** **98** **99** **100**
101 **102** **103** **104** **105** **106** **107** **108** **109** **110**
111 **112** **113** **114** **115** **116** **117** **118** **119** **120**
121 **122** **123** **124** **125** **126** **127** **128** **129** **130**
131 **132** **133** **134** **135** **136** **137** **138** **139** **140**
141 **142** **143** **144** **145** **146** **147** **148** **149** **150**
151 **152** **153** **154** **155** **156** **157** **158** **159** **160**
161 **162** **163** **164** **165** **166** **167** **168** **169** **170**
171 **172** **173** **174** **175** **176** **177** **178** **179** **180**
181 **182** **183** **184** **185** **186** **187** **188** **189** **190**
191 **192** **193** **194** **195** **196** **197** **198** **199** **200**
201 **202** **203** **204** **205** **206** **207** **208** **209** **210**
211 **212** **213** **214** **215** **216** **217** **218** **219** **220**
221 **222** **223** **224** **225** **226** **227** **228** **229** **230**
231 **232** **233** **234** **235** **236** **237** **238** **239** **240**
241 **242** **243** **244** **245** **246** **247** **248** **249** **250**
251 **252** **253** **254** **255** **256** **257** **258** **259** **260**
261 **262** **263** **264** **265** **266** **267** **268** **269** **270**
271 **272** **273** **274** **275** **276** **277** **278** **279** **280**
281 **282** **283** **284** **285** **286** **287** **288** **289** **290**
291 **292** **293** **294** **295** **296** **297** **298** **299** **300**
301 **302** **303** **304** **305** **306** **307** **308** **309** **310**
311 **312** **313** **314** **315** **316** **317** **318** **319** **320**
321 **322** **323** **324** **325** **326** **327** **328** **329** **330**
331 **332** **333** **334** **335** **336** **337** **338** **339** **340**
341 **342** **343** **344** **345** **346** **347** **348** **349** **350**
351 **352** **353** **354** **355** **356** **357** **358** **359** **360**
361 **362** **363** **364** **365** **366** **367** **368** **369** **370**
371 **372** **373** **374** **375** **376** **377** **378** **379** **380**
381 **382** **383** **384** **385** **386** **387** **388** **389** **390**
391 **392** **393** **394** **395** **396** **397** **398** **399** **400**
401 **402** **403** **404** **405** **406** **407** **408** **409** **410**
411 **412** **413** **414** **415** **416** **417** **418** **419** **420**
421 **422** **423** **424** **425** **426** **427** **428** **429** **430**
431 **432** **433** **434** **435** **436** **437** **438** **439** **440**
441 **442** **443** **444** **445** **446** **447** **448** **449** **450**
451 **452** **453** **454** **455** **456** **457** **458** **459** **460**
461 **462** **463** **464** **465** **466** **467** **468** **469** **470**
471 **472** **473** **474** **475** **476** **477** **478** **479** **480**
481 **482** **483** **484** **485** **486** **487** **488** **489** **490**
491 **492** **493** **494** **495** **496** **497** **498** **499** **500**
501 **502** **503** **504** **505** **506** **507** **508** **509** **510**
511 **512** **513** **514** **515** **516** **517** **518** **519** **520**
521 **522** **523** **524** **525** **526** **527** **528** **529** **530**
531 **532** **533** **534** **535** **536** **537** **538** **539** **540**
541 **542** **543** **544** **545** **546** **547** **548** **549** **550**
551 **552** **553** **554** **555** **556** **557** **558** **559** **560**
561 **562** **563** **564** **565** **566** **567** **568** **569** **570**
571 **572** **573** **574** **575** **576** **577** **578** **579** **580**
581 **582** **583** **584** **585** **586** **587** **588** **589** **590**
591 **592** **593** **594** **595** **596** **597** **598** **599** **600**
601 **602** **603** **604** **605** **606** **607** **608** **609** **610**
611 **612** **613** **614** **615** **616** **617** **618** **619** **620**
621 **622** **623** **624** **625** **626** **627** **628** **629** **630**
631 **632** **633** **634** **635** **636** **637** **638** **639** **640**
641 **642** **643** **644** **645** **646** **647** **648** **649** **650**
651 **652** **653** **654** **655** **656** **657** **658** **659** **660**
661 **662** **663** **664** **665** **666** **667** **668** **669** **670**
671 **672** **673** **674** **675** **676** **677** **678** **679** **680**
681 **682** **683** **684** **685** **686** **687** **688** **689** **690**
691 **692** **693** **694** **695** **696** **697** **698** **699** **700**
701 **702** **703** **704** **705** **706** **707** **708** **709** **710**
711 **712** **713** **714** **715** **716** **717** **718** **719** **720**
721 **722** **723** **724** **725** **726** **727** **728** **729** **730**
731 **732** **733** **734** **735** **736** **737** **738** **739** **740**
741 **742** **743** **744** **745** **746** **747** **748** **749** **750**
751 **752** **753** **754** **755** **756** **757** **758** **759** **760**
761 **762** **763** **764** **765** **766** **767** **768** **769** **770**
771 **772** **773** **774** **775** **776** **777** **778** **779** **780**
781 **782** **783** **784** **785** **786** **787** **788** **789** **790**
791 **792** **793** **794** **795** **796** **797** **798** **799** **800**
801 **802** **803** **804** **805** **806** **807** **808** **809** **810**
811 **812** **813** **814** **815** **816** **817** **818** **819** **820**
821 **822** **823** **824** **825** **826** **827** **828** **829** **830**
831 **832** **833** **834** **835** **836** **837** **838** **839** **840**
841 **842** **843** **844** **845** **846** **847** **848** **849** **850**
851 **852** **853** **854** **855** **856** **857** **858** **859** **860**
861 **862** **863** **864** **865** **866** **867** **868** **869** **870**
871 **872** **873** **874** **875** **876** **877** **878** **879** **880**
881 **882** **883** **884** **885** **886** **887** **888** **889** **890**
891 **892** **893** **894** **895** **896** **897** **898** **899** **900**
901 **902** **903** **904** **905** **906** **907** **908** **909** **910**
911 **912** **913** **914** **915** **916** **917** **918** **919** **920**
921 **922** **923** **924** **925** **926** **927** **928** **929** **930**
931 **932** **933** **934** **935** **936** **937** **938** **939** **940**
941 **942** **943** **944** **945** **946** **947** **948** **949** **950**
951 **952** **953** **954** **955** **956** **957** **958** **959** **960**
961 **962** **963** **964** **965** **966** **967** **968** **969** **970**
971 **972** **973** **974** **975** **976** **977** **978** **979** **980**
981 **982** **983** **984** **985** **986** **987** **988** **989** **990**
991 **992** **993** **994** **995** **996** **997** **998** **999** **1000**
1001 **1002** **1003** **1004** **1005** **1006** **1007** **1008** **1009** **1010**
1011 **1012** **1013** **1014** **1015** **1016** **1017** **1018** **1019** **1020**
1021 **1022** **1023** **1024** **1025** **1026** **1027** **1028** **1029** **1030**
1031 **1032** **1033** **1034** **1035** **1036** **1037** **1038** **1039** **1040**
1041 **1042** **1043** **1044** **1045** **1046** **1047** **1048** **1049** **1050**
1051 **1052** **1053** **1054** **1055** **1056** **1057** **1058** **1059** **1060**
1061 **1062** **1063** **1064** **1065** **1066** **1067** **1068** **1069** **1070**
1071 **1072** **1073** **1074** **1075** **1076** **1077** **1078** **1079** **1080**
1081 **1082** **1083** **1084** **1085** **1086** **1087** **1088** **1089** **1090**
1091 **1092** **1093** **1094** **1095** **1096** **1097** **1098** **1099** **1100**
1101 **1102** **1103** **1104** **1105** **1106** **1107** **1108** **1109** **1110**
1111 **1112** **1113** **1114** **1115** **1116** **1117** **1118** **1119** **1120**
1121 **1122** **1123** **1124** **1125** **1126** **1127** **1128** **1129** **1130**
1131 **1132** **1133** **1134** **1135** **1136** **1137** **1138** **1139** **1140**
1141 **1142** **1143** **1144** **1145** **1146** **1147** **1148** **1149** **1150**
1151 **1152** **1153** **1154** **1155** **1156** **1157** **1158** **1159** **1160**
1161 **1162** **1163** **1164** **1165** **1166** **1167** **1168** **1169** **1170**
1171 **1172** **1173** **1174** **1175** **1176** **1177** **1178** **1179** **1180**
1181 **1182** **1183** **1184** **1185** **1186** **1187** **1188** **1189** **1190**
1191 **1192** **1193** **1194** **1195** **1196** **1197** **1198** **1199** **1200**
1201 **1202** **1203** **1204** **1205** **1206** **1207** **1208** **1209** **1210**
1211 **1212** **1213** **1214** **1215** **1216** **1217** **1218** **1219** **1220**
1221 **1222** **1223** **1224** **1225** **1226** **1227** **1228** **1229** **1230**
1231 **1232** **1233** **1234** **1235** **1236** **1237** **1238** **1239** **1240**
1241 **1242** **1243** **1244** **1245** **1246** **1247** **1248** **1249** **1250**
1251 **1252** **1253** **1254** **1255** **1256** **1257** **1258** **1259** **1260**
1261 **1262** **1263** **1264** **1265** **1266** **1267** **1268** **1269** **1270**
1271 **1272** **1273** **1274** **1275** **1276** **1277** **1278** **1279** **1280**
1281 **1282** **1283** **1284** **1285** **1286** **1287** **1288** **1289** **1290**
1291 **1292** **1293** **1294** **1295</**

მისაჲ არს და ჩრდილოჲსაჲ და წყლისაჲ. **2** **3** **4** **5** **6** **7** **8** **9** **10** **11** **12** **13** **14** **15** **16** **17** **18** **19** **20** **21** **22** **23** **24** **25** **26** **27** **28** **29** **30** **31** **32** **33** **34** **35** **36** **37** **38** **39** **40** **41** **42** **43** **44** **45** **46** **47** **48** **49** **50** **51** **52** **53** **54** **55** **56** **57** **58** **59** **60** **61** **62** **63** **64** **65** **66** **67** **68** **69** **70** **71** **72** **73** **74** **75** **76** **77** **78** **79** **80** **81** **82** **83** **84** **85** **86** **87** **88** **89** **90** **91** **92** **93** **94** **95** **96** **97** **98** **99** **100**

მისაჲ არს და ჩრდილოჲსაჲ და წყლისაჲ. **2** **3** **4** **5** **6** **7** **8** **9** **10** **11** **12** **13** **14** **15** **16** **17** **18** **19** **20** **21** **22** **23** **24** **25** **26** **27** **28** **29** **30** **31** **32** **33** **34** **35** **36** **37** **38** **39** **40** **41** **42** **43** **44** **45** **46** **47** **48** **49** **50** **51** **52** **53** **54** **55** **56** **57** **58** **59** **60** **61** **62** **63** **64** **65** **66** **67** **68** **69** **70** **71** **72** **73** **74** **75** **76** **77** **78** **79** **80** **81** **82** **83** **84** **85** **86** **87** **88** **89** **90** **91** **92** **93** **94** **95** **96** **97** **98** **99** **100**

მისაჲ არს და ჩრდილოჲსაჲ და წყლისაჲ. **2** **3** **4** **5** **6** **7** **8** **9** **10** **11** **12** **13** **14** **15** **16** **17** **18** **19** **20** **21** **22** **23** **24** **25** **26** **27** **28** **29** **30** **31** **32** **33** **34** **35** **36** **37** **38** **39** **40** **41** **42** **43** **44** **45** **46** **47** **48** **49** **50** **51** **52** **53** **54** **55** **56** **57** **58** **59** **60** **61** **62** **63** **64** **65** **66** **67** **68** **69** **70** **71** **72** **73** **74** **75** **76** **77** **78** **79** **80** **81** **82** **83** **84** **85** **86** **87** **88** **89** **90** **91** **92** **93** **94** **95** **96** **97** **98** **99** **100**

მისაჲ არს და ჩრდილოჲსაჲ და წყლისაჲ. **2** **3** **4** **5** **6** **7** **8** **9** **10** **11** **12** **13** **14** **15** **16** **17** **18** **19** **20** **21** **22** **23** **24** **25** **26** **27** **28** **29** **30** **31** **32** **33** **34** **35** **36** **37** **38** **39** **40** **41** **42** **43** **44** **45** **46** **47** **48** **49** **50** **51** **52** **53** **54** **55** **56** **57** **58** **59** **60** **61** **62** **63** **64** **65** **66** **67** **68** **69** **70** **71** **72** **73** **74** **75** **76** **77** **78** **79** **80** **81** **82** **83** **84** **85** **86** **87** **88** **89** **90** **91** **92** **93** **94** **95** **96** **97** **98** **99** **100**

მისაჲ არს და ჩრდილოჲსაჲ და წყლისაჲ. **2** **3** **4** **5** **6** **7** **8** **9** **10** **11** **12** **13** **14** **15** **16** **17** **18** **19** **20** **21** **22** **23** **24** **25** **26** **27** **28** **29** **30** **31** **32** **33** **34** **35** **36** **37** **38** **39** **40** **41** **42** **43** **44** **45** **46** **47** **48** **49** **50** **51** **52** **53** **54** **55** **56** **57** **58** **59** **60** **61** **62** **63** **64** **65** **66** **67** **68** **69** **70** **71** **72** **73** **74** **75** **76** **77** **78** **79** **80** **81** **82** **83** **84** **85** **86** **87** **88** **89** **90** **91** **92** **93** **94** **95** **96** **97** **98** **99** **100**

მისაჲ არს და ჩრდილოჲსაჲ და წყლისაჲ. **2** **3** **4** **5** **6** **7** **8** **9** **10** **11** **12** **13** **14** **15** **16** **17** **18** **19** **20** **21** **22** **23** **24** **25** **26** **27** **28** **29** **30** **31** **32** **33** **34** **35** **36** **37** **38** **39** **40** **41** **42** **43** **44** **45** **46** **47** **48** **49** **50** **51** **52** **53** **54** **55** **56** **57** **58** **59** **60** **61** **62** **63** **64** **65** **66** **67** **68** **69** **70** **71** **72** **73** **74** **75** **76** **77** **78** **79** **80** **81** **82** **83** **84** **85** **86** **87** **88** **89** **90** **91** **92** **93** **94** **95** **96** **97** **98** **99** **100**

¹ ამას მოსდევს სიტყვა «ფერნი», რომელიც ან უადგილოა, ან აკლია რაღაც (ყოველნი ფერნი?).

შავ-გრემანი, ტანად გრძელი და თმა-მცირე და მუ-
ცელ-დიდი და მჭამელი, გემო-დიდი, სიბრუს-მოყუარე
40 და კაცთა წინა პატიოსანი.

თა თუ შუშთარისა ნაწილსა ზედა იშვას, კაცი
იყოს გლახაკთ მოწყალე, მლოცავი, სასულიეროსა
საქმისა მოქმედი, ბრძენი, ღირსი და გონიერი და ვაჭ-
რობის მოყუარე და ვაჭრობისაგან როჭიკიანი. თა
45 წვესა ზედა ნიშანი იყოს.

თა თუ შარხისა ნაწილსა ზედა იშვას, კაცი იყოს
კეკლუცი, თუალ-მაჩნი, ჭაბუკი და უხუ, მრავალთ მო-
ყუარე და ჯორცთა შიგან ზნე რამეჲ ჰქონდის. თა
ფერჯსა ზედა ანუ თავსა წყლული ანუ დაკოდლობაჲ
50 შეხუდეს.

ჩინცა მეთორმეტესა და მეოცესა დარაჯასა ზედა
იშვას, ბედიანი იყოს. თა შაბათი დღე არ აშუენდეს.

[შ თ ო ა რ ე]

ს ა ხ ე ა ღ მ ო ს ლ ვ ი ს ა მ თ ო ა რ ი ს ა ა
და შ თ ა ს ლ ვ ი ს ა ა ღ ა მ ი თ ¹

ტქა ერთგან შეყრაა შზისა და შთოარისაა. ტქა
შთოვარე არ ინახვის.

ტქან პირველი ღამე არს გამოჩინებისაა და,
რად ჩაჰქდეს, ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამისა.....
[ნ]აწილი

ტქან მეორესა ღამესა რად ჩაჰქდეს, ღამისაგან
გარდასრული იყოს ერთი ქამი და მეორისა ქამისა-
გან... ²

ტქან მესამესა ღამესა რად ჩაჰქდეს, ღამისაგან
გარდასრულ იყოს ორი ქამი და ნახევარი.

ტქა მეოთხესა ღამესა რად ჩაჰქდეს, ღამისა-
გან გარდასრულ იყოს ქამი სამი და მეოთხისაგან ³...

ტქან მეხუთესა ღამესა რად ჩაჰქდეს, ღამისა-
გან გარდასრულ იყოს ქამი ოთხი და მეხუთისაგან მე-
ოთხედი.

1 კენტი ნომრების ტექსტი წითურადაა ნაწერი, წყვილები-
სა კი — შავად.

2 მერმე გადასწორებულია სხვა ხელით: ორი გინა სამი.

3 მერმე წაშლილია ორი თუ სამი სიტყვა.

ტქან მეექუსესა ღამესა რაჲ ჩაჰქდეს, ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამი სუთი და მეექუსისაგან მეექუსედი.

ტქან მეშუდესა ღამესა რაჲ ჩაჰქდეს, ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამი ექუსი და შუადამე იყოს.

ტქან მერვესა ღამესა რაჲ ჩაჰქდეს, ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამი ექუსი და მეშუდისაგან სუთი ნაწილი.

ტქან მეცხრესა ღამესა რაჲ ჩაჰქდეს, ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამი შუდი და მერვისაგან ოთხი ნაწილი.

ტქან მეათესა ღამესა რაჲ ჩაჰქდეს, ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამი რვაჲ და ნახევარი.

ტქან მეთერთმეტესა ღამესა რაჲ ჩაჰქდეს, ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამი ცხრაჲ და მეათისაგან მესამედი.

ტქან მეთორმეტესა ღამესა რაჲ ჩაჰქდეს, ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამი ათი და მეთერთმეტისაგან¹ მეოთხედი.

ტქან მეცამეტესა ღამესა რაჲ ჩაჰქდეს, ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამი თერთმეტი და მეთორმეტისაგან მეექუსედი.

ტქან შუე და შთოარე ერთმანეთსა პირისპირ არიან, და შუე ჩაჰქდების და შთოარე ამოჰქდების.

ტქან მეხუთმეტესა ღამესა რაჲ აღმოჰქდეს, ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამისა ერთისა სუთი ნაწილი.

ტქან მეთექუსმეტესა ღამესა რაჲ ამოჰქდეს, ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამი ერთი და მეორისაგან ოთხი ნაწილი.

---

¹ ხელნაწერშია არა «მეთერთმეტისაგან», არამედ «მეხუთისაგან».

ტქან მე შ ჯ დ მე ტ ე ს ა ღამესა რაჲ ამოჰჳდეს,
ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამი ორი და ნახევარი.

ტქან მე რ ვ ა მ ე ტ ე ს ა¹ ღამესა რაჲ აღმოჰჳდეს,
ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამი სამი და მეოთხისა-
გან მესამედი.

ტქან მე ც ხ რ ა მ ე ტ ე ს ა ღამესა რაჲ ამოჰჳდეს,
ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამი ოთხი და მეხუთისა-
გან მეოთხედი.

ტქან მე ო ც ე ს ა ღამესა რაჲ ამოჰჳდეს,.... ქამი
ხუთი და მეექუსისაგან მეექუსედი.

ტქან ო ც დ ა მ ე ე რ თ ე ს ა ღამესა რაჲ ამოჰჳდეს,
ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამი ექუსი და იყოს შუ-
ვალამე.

ტქან ო ც დ ა მ ე ო რ ე ს ა ღამესა რაჲ ამოჰჳდეს,
ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამი ექუსი და მეშუდი-
საგან ხუთი ნაწილი.

ტქან ო ც დ ა მ ე ს ა მ ე ს ა ღამესა რაჲ ამოჰჳდეს,
ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამი შუდი და მერვისაგან
ოთხი ნაწილი.

ტქან ო ც დ ა მ ე ო თ ხ ე ს ა ღამესა რაჲ ამოჰჳდეს,
ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამი რვაჲ და ნახევარი.

ტქან ო ც დ ა მ ე ხ უ თ ე ს ა რაჲ აღმოჰჳდეს, ღა-
მისაგან გარდასრულ იყოს ქამი ცხრაჲ და მეათისაგან
მესამედი.

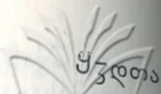
ტქან ო ც დ ა მ ე ე ქ უ ს ე ს ა ღამესა რაჲ აღმოჰ-
ჳდეს, ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამი ათი და მე-
ოთხედი.

ტქან ო ც დ ა მ ე შ ჯ დ ე ს ა ღამესა რაჲ ამოჰჳდეს,
ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამი თერთმეტი და მე-
ექუსედი.

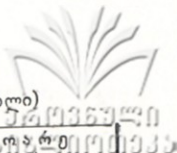
ტქან ო ც დ ა მ ე რ ვ ე ს ა ღამესა რაჲ ამოჰჳდეს,
ღამისაგან გარდასრულ იყოს ქამი თორმეტი.

¹ ასეა.

1	სიდიდე და სიმცირე ვარსკვლავთა	ზოგჯერ ესე ზუპალი სამოცდაათ და ორჯერ და ნახევარ ქუეყანისაგან უფროა არს	მეშთარი ესე მეშთარი მოცლა თორმეტი და ნახევარი და მეოთხედი არს ქუეყანის ოდენი	მარცხენი ერთი და ნახევარი არს ქუეყანისა
2	ცათაგან მისი არს	მეშვლე ცა	მეექუსე ცა	მეხუთე ცა
3	ქუეყანისა ნაწილთაგან მისი არს	პირველი ქუეყანა	მეორე ქუეყანა	მესამე ქუეყანა
4	დღეთაგან მისი არს	შაბათი დღე	ხუთშაბათი დღე	სამშაბათი დღე
5	ლამეთაგან მისი არს	ოთხშაბათის ღამე	ორშაბათის ღამე	შაბათის ღამე
6	ფერთაგან მისი არს	შავი	თეთრ-ყვითელი	წითელი
7	მამალი და დედალი	მამალი არს	მამალი არს	დედალი არს
8	ასოთაგან გარეგანი მისი არს	ყური მარჯუენა	ყური მარცხენა	ცხერის წურელი მარჯუენა
9	ჰავი და კარგი მისი	დიად ჰავი	დიად კარგი	ცოტად ჰავი
10	დღეთაგან და ღამეთაგან მისი არს	დღისაა არს	დღისაა არს	ღამისაა არს
11	ბუნება მისი	გრილი და ცხელი	მჭურვალი და ნელი	მჭურვალი და ცხელი
12	გემოთაგან მისი	მკახე და უგემური	ტკბილი და ჰამო	მწარე
13	საკურველი მისი	კურთხი	ქვა (?)	კრმალი

მნათობთათვის

(ცხრილი)

მ ზ ე ესე მზე ას სა- მოცლა ექუსი და მეოთხედი არს ქუეყანისა ოდენი	მ თ ი ე ბ ი ესე მთიები ორმოც- და ოთხისა ნაწი- ლისაგან ერთისა ნაწილისა ოდენი არს ქუეყანისაჲ	ო ტ ე რ ი დ ი ესე ოტერიდი ას ოცლათორმეტისა ნაწილისაგან ერთი- სა ნაწილისა ოდენი არს ქუეყანისაჲ	მ თ ო ა რ ე ესე მთარე ოცლა ცხრამეტისა ნაწი- ლისაგან ერთისა ნაწილისა ოდენი არს
	მესამე ცაჲ		პირველი ცაჲ
მეოთხე ცაჲ		მეორე ცაჲ	
მეოთხე ქუეყანაჲ		მეექუსე ქუეყანაჲ	
	მეხუთე ქუეყანაჲ		მეშუდე ქუეყანაჲ
	პარასკევი დღე		ორშაბათი დღე
კვრიაკე დღე		ოთხშაბათი დღე	
ხუთშაბათის ღამე		კვრიამს ძალი	
	სამშაბათის ღამე		პარასკევი[ს] ღამე
	თეთრი		მწუანე
ყვთელი		ფერად-ფერადი	
მამალი არს		დედალ-მამალი	
	დედალი არს		დედალი არს
თუალი მარჯუე- ნაჲ	ცხვრის ჭურელი მარცხენაჲ		თუალი მარცხენაჲ
		ენაჲ და თქმაჲ	
კარგი და ჰავი		კარგსა თანა კარგი და ჰავსა თანა ჰავი	
	ცოტად კარგი ღამისაჲ არს		კარგი და ჰავი ღამისაჲ არს
დღისაჲ არს		დღისაჲ არს	
მჭურვალი და კმელი		შეზავებული	
	გრილი და ნედლი		გრილი და ნედლი
	ცხიბიანი და ჰამოჲ		მეივე და მლაშე
მწუთხე ლახტი		მრავალ-გემოჲ არგანი	
	ოთხძალი		მათრჯი

ენის მიმოხილვა

ზოგადი

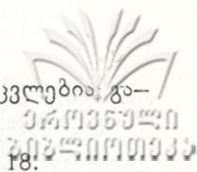
1. **ძეგლის ვითარება.** ხელნაწერი, რომელშიც მოთავსებულია აქ გამოცემული თხზულება „ეტლთა და შვდთა მნათობთათჳს“, წარმოადგენს კრებულს, რომელიც დაწერილია ქალაქდზე. აქ წარმოდგენილი ძეგლის ნაწილში მელანი აქა-იქ გადალუულია და ზოგან სიტყვები ან მათი ნაწილები ძლივს ან არ იკითხება. ასეთი ადგილები გამოცემაში კავებშია ჩასმული (კვადრატულ ფრჩხილებში).

ამას გარდა, პირველი ფურცელი, რომელზედაც იწყება „ეტლთათჳს“, ჩამოხეულია ქვედა ნაწილში აშოითურთ, რის გამოც ერთი თუ ორი სტრიქონი ნაწერისა თან გაჰყოლია ნახევს. ამ გზით დაკარგული სიტყვებიც კავებშია ჩასმული.

2. **ხელი.** „ეტლთათჳს“ იწყება მე-12 საუკუნის მხედრულით, რომელიც მეტად ლამაზად არის შესრულებული. სამწუხაროდ, ეს დასაწყისი მხოლოდ ოთხი სტრიქონისაგან შედგება და მეხუთისა მხოლოდ ნახევარია მხედრულად. დანარჩენი ტექსტი კი სულ ძველი ასოებით (ნუსხა ხუცურით) არის დაწერილი.

3. **სიტყვების დამოწმება.** ორთოგრაფიულ-ფონეტიკურსა და გრამატიკულ მიმოხილვაში, აგრეთვე ლექსიკონში ძეგლის სიტყვები დამოწმებულია ასე: საეტლოს სიტყვები ეტლის ნომრისა და მისი ტექსტის სტრიქონის მიხედვით; „სახე აღმოსლვისა და მთოარისაჲ და შთასლვისაჲ ღამით“—ამგვარად: სახე და მიწერილია ღამის ნომერი, მაგ. 10, რაც ამას ნიშნავს: „მე ა თ ე ს ა ღამესა“, ხოლო ეტლთა სათაურები და „სახის“ პირველი სამი სტრიქონი აღნიშნულია ნულით (9, 0; სახე 0).

მნათობთა ნიშნების ცხრილის შემოკლებაა „ცხრ.“ და მოსდევს ნიშნის ნომერი, მაგ., მწუანე, ცხრ. 6; ორშაბათის ღამე, ცხრ. 5; შეზავებული, ცხრ. 10.

4. **გადამწერის შეცდომები.** აქა-იქ ასოები ან მარცვლებია გა-
მორჩენილი:

აკლია ს: აქცევდ(ს) 4, 46; საა(ს)პარეზოჲ ადგილი 9, 18.

აკლია რ: პირ-მ(რ)გუალი 7, 38 (სხვაგან ყველგან „მრგუალი“—
სწერია: პირ-მრგუალი 2, 35; წუერ-მრგუალი 8, 21).

„მთავართაჲ“ შემოკლებულად არის დაწერილი და, სტრიქონის
ბოლოს რომ არ დატეულა, ნაწილი შემდგომ სტრიქონზეა გადატანი-
ლი, მაგრამ გადატანისას რ გამორჩენიათ: მთვ(რ)თაჲ 2, 7.

გამორჩენილია მარცვლები: პო: ებისკო(პო)სთა 9, 12; აკ: ავაზ(აკ)-
თა 8, 15, ნა: სა(ნა)ღირონი 7, 18; დღეთა: დღე ყოველთა (დღეთა)-
გან უმცრო არს 10, 6.

ორჯერ არის დაწერილი თე: მეოცდაერთე(თე)სა 7, 46; ორჯერ-
ვეა დაწერილი „ბურჯი“ „ნაწილის“ ნაცვლად: პირველი ბურჯი
(7, 33; 8, 29). უნდა: პირველი ნაწილი (გამოცემაში ეს კალმის შეც-
დომა გასწორებულია).

5. **შემოკლებანი.** შემოკლებულად დაწერილი სიტყვები ყველგან
სრულად არის წარმოდგენილი გამოცემაში. ქარაგმების გახსნის დროს
იმით ვხელმძღვანელობდით, რომ, თუ სიტყვა შემოკლებით არის და-
წერილი და მას ბოლოში ა აქვს, რომელსაც წინ თანხმომავანი მიუძ-
ღვის, ვვარაუდობდით, რომ აქ აჲ გვაქვს და სათანადოდ ვხსნიდით:
მრჯ~ნა—მარჯუენაჲ, მარცხნ~ა—მარცხენაჲ, კმ~ა—კმაჲ და მისთ...
„სამკაული“ ორჯერ გვხვდება და ორჯერვე შემოკლებულად: ს~მკლი
6, 47; სმ~კლისა მოთხენი 6, 18; ყ~ისა გახსნილია ასე: „ყოვლისა“—დ,
თუმცა შესაძლებელია „ყოლისა“ გამოითქმოდა. ზოგ შემთხვევაში
შემოკლებული ფორმა შენიშვნაშია ჩამოტანილი.

ორთოგრაფია, ფონეტიკა

6. ოცდაათი ჩვეულებრივ ოცდაათ-ის სახით იწერება (ერთი ანის-
დაკლებით): 1, 6; 3, 40 და სხვაგან. მაგრამ არის ოცდაათ-იც 5, 39.

7. ყურადღებას იქცევს თანის უქონლობა ხუთმეტ-ში (2, 4; 3, 6
და სხვაგან), შუდმეტსა და რვაშემეტში (მეშუდმეტე, სახე 17, მერვაშემ-
ტე, სახე 18). სხვა ათმეტეულთაგან თ შენახულია შემდეგ სიტყვებ-
ში: მეთერთმეტე, მეთორმეტე, მეთოთხმეტესა და მეთექვსმეტე-ში
(სახე 11, 12, 14, 16), მეცამეტეში კი თ დაკარგულია (მომდევნო ცა-
ნის გავლენით).

8. **ასიმილაცია.** ნაწილობრივი ასიმილაცია გვაქვს ესთენ-ში (ეს-
თენ სუბუქი 4, 26; ესოდენ>ესდენ>ესთენ).

9. **დისიმილაცია.** „წულილის“ ნაცვლად ყველგან „წურილი“ იხმარება: თით-წურილი 4, 40, წვენი წურილნი 1, 23. **იკონფუსული დისიმილაციური გამქლერება:** ებისკოპოსნი 9, **ბიზანტიური**

10. **გადასმა.** დღეს ჩვენ „ჭორფლს“ ვამბობთ. აქ დაბეჭდილ საეტლოში კი „პირ-ჭორფლიანი“ იკითხება (1, 20). არა მგონია, შეცდომა იყოს. გადასმა, ალბათ, ახალ ქართულში მოხდა. „ქონდაქარი (სპ.) ძე, ქართულში მეხორცეს ნიშნავდა. ქართული აფიქსების დართვით „მექონდაქრე“ უნდა მიგველო, მაგრამ ძეგლში „მექონდრაქე“ იკითხება. ალბათ აგრეც ითქმოდა.

10ა. **ორი ს ერთად.** საყურადღებოა, რომ „ტანის სამოს“-ში ორი ს იწერება (1, 25; 4, 37). სავარაუდებელია, რომ XII საუკუნეში «ტანის სამოსი» ორ სიტყვად ესმოდათ და არა ერთად (კომპოზიტად).

11. **შერწყმა.** ძველი შთა იშვიათად იხმარება: შთაჰქდების 3, 10; სახე აღმოსლვისა მთარისაჲ და შთასლვისაჲ ღამით, სახე 0. ჩვეულებრივ შერწყმული ფორმა იხმარება (ჩა): აქან მზე ჩაჰქდების, სახე 4; ჩაჰქდეს, სახე 1, 13; (მზე) ადრე აღმოჰქდეს, სახე 1, 13; (მზე) ადრე აღმოჰქდების და გვანად ჩაჰქდების 2, 5.

12. **დაკარგვა.** ივო-ს ვ დაკარგულია „პატიოსან“-ში (12, 40), მაგრამ შენახულია „საპატივო“-ში: საპატივოთა კაცთა 12, 12. იკარგება ირიბ-ობიექტური პირის ნიშანი ჰ ხ-ს წინ: ზმნაში: მიხუდეს 4, 30; 10, 34; შეხუდეს 12, 50.

ოვა ჯგუფი თითქმის ყოველთვის **ოა**-ს გვაძლევს: ზაროანი, გულოანი, მთარე. გამონაკლისის სახით ერთხელ „მთოვარე“-ც გვხვდება: აქა მთოვარე არ ინახვის, სახე 0.

იკარგება **ტ** „ცოტას“ გაორკეცებისას პირველ ნაწილში: ყოვლისა კელისუფლობისაგან ცოცოტაჲ ისწავლოს 11,42 ცოცოტაჲ<ცოტცოტაჲ). ზუპალის ნაცვლად ზუალიც გვხვდება (5,1; 7,35; 10,35).

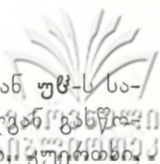
იკარგება **დ** „მდის“ თანდებულის დართვისას ვითარებით ბრუნვაში: ხუთმეტ დარაჯამდის.

შენიშვნა. ზმნისწინთა თანხმოვნების დაკარგვის შესახებ ნ. § 31.

13. **განვითარება.** გვხვდება როგორც **სხვლი**, ისე **მსხვლი**: ხეთაგან რაჲცა დიდნი და სხვლნი და მაღალნი არიან 5, 19; თით-სხვლი 5, 24; კმა-მსხვლი 2, 22; ასო-მსხვლი 3, 49. სამაგიეროდ „შუენიერი“ და „სუბუქი“ მხოლოდ ძველი ფორმით გვხვდება, მათ არა აქვთ წინიდან დართული **მ**.

14. **კუმშვა.** „საქონელი“ იკუმშება: საქონლისაგან როჭიკიანი 12, 27; საქონლისა არ შემნახავი 7, 29, მაგრამ შეუკუმშავი ფორმაც გვხვდება: საქონელისა შემნახავი 2, 37.

15. **დიფთონგები:** უე ჯგუფიანი სიტყვები, სადაც უ უმარცვლოა

და ე მარცვლიანი, ხშირად გვხვდება, მაგრამ იგი ყველგან უმ-ს სა-
 ხით იწერება. ასეთი ორთოგრაფია ამ გამოცემაში ყველგან განწმენი-
 რებულია იმდროინდელი გამოთქმის მიხედვით: გუერდი, გუერთანი,
 სთუელი, წუერი და მისთ.. მხედრულ დასაწყისში უე ჯგუფიანი
 სიტყვა არ გვხვდება.

რაც შეეხება უი ჯგუფს, იგი მხედრულ დასაწყისში ერთხელ
 გვხვდება და უი-დ იწერება (თუითო), ძველი ასოებით ნაწერში კი
 ყველგან ჯ არის: ეშ, უხ, ფირტ, გვანად, ტყვამ და მისთ. ეს
 ორთოგრაფია აქ გამოცემაში მტკიცედ არის დაცული.

გვხვდება ჯ თავშიც: ზღუა და დიდი ჯკიანოსი (10, 27). იგი შეიძლე-
 ბა უ-დ გამოითქმოდა: უკიანოსი (ოკეანე).

სხვა დიფთონგების შესახებ ნახეთ მორფოლოგიაში (§ 21—22).

16. ვინი და უმარცვლო უ. ვინი, საზოგადოდ, ყველგან თავის
 ადგილზეა და არ არის აღრეული უმარცვლო უნთან (მაგ., ქვამ, ქვის
 მთლენი, მაგრამ ქუაბნი); ეს კია, რომ „იყენენ“ ფორმის ნაცვლად
 „იყუნენ“ გვხვდება: ბეჭნი და მკერდი ბრტყელნი იყუნენ 3, 26; ცი-
 ზენი მაღალნი, რომელ მათა მაღალთა ზედა იყუნენ 5, 16. ეგეთი
 მოვლენა უფრო აღრინდელ ძეგლებშიც არის დადასტურებული.

17. ჰ ბგერა შენახულია როგორც სიტყვის თავში, ისე შუაშიც:
 ჰავი, ჰამოჲ, ჰაერი, ჰაჯამი, ჰურია, ჰამიანი, ჰუთი, ზუჰალი, მოშაჰი-
 რე, შაჰვის მოყუარე, დრაჰკანი. ზუჰალის ნაცვლად ზუალიც იკი-
 თხება 5, 1; 7, 35; ზუალი ყოველთა ვარსკულავთა უმაღლესი არს
 10, 35.

18. ხმოვანთა მონაცვლეობა. ზუჰალის ნაცვლად ზოგჯერ ზოჰა-
 ლიც იკითხება (2, 36; ცხრ. 1; მაგრამ იქვეა: ესე ზუჰალი).

„ვეფხის ტყაოსნიდან“ „ოტარიდს“ ვიცნობთ, აქ კი „ოტერიდი“
 იკითხება ყველგან. ასეთი გამოთქმა უთუოდ არაბულიდან მოდის,
 სადაც გრძელი ა-ს გადახრას ე-საკენ არაბული ენის გრამატიკოსები
 „იმაღე“ ტერმინით აღნიშნავენ.

19. არაბული სიტყვების გადმოცემა. ა) არაბული წარმოშობის
 სიტყვებში ე დაკარგულია: აყრამ (عقرب), მაგრამ საკვირველია,
 რომ იგი ჰ-დ არის ქცეული „მოშაჰირე“-ში. პოეტს, მოლექსეს არა-
 ბულად „შაღირ-ი“ (شاعر) ჰქვია, რომელმაც ქართულში „ლექსის“
 მნიშვნელობა მიიღო (ნაცვლად შიღრ-ისა, შეღრ-ისა). ამის შემდეგ
 „გაქართულდა“: მ — ე აფიქსები დაერთო და მივიღეთ შოშაჰირე
 (შღრ. ლექსი — მოლექსე).

ბ) მოსალოდნელი იყო, რომ ق კ-დ იქნებოდა გადმოცემული,
 მაგრამ ყველგან ყ ვვაქვს, რაც სპარსულის გავლენას უნდა მიეწე-

როს: قوس ყავს („მშვიდოსანი“), عقراب აყრამ („ღრიანკალი“),
دقيقე დაყიყაჲ („წუთი“, მე-60 ნაწილი დარაჯასი).

გ) არაბული ث, რომელიც გამოთქმით ინგლისურ *thing*-ს უდრის, *thing* სიტყვაში, თ-დ არის გადმოცემული: ثور თავრ-ი („კუროჲ“),
حوت ჰუთ-ი (როგორც ასტროლოგიური ტერმინი „თევზი“, ისე კი-
დიდი ტანის თევზი, ვეშაპი (საერთოდ თევზს არაბულად سمك სა-
მაქ-ი ჰქვია, ხოლო ცხოველთა წრის მეთორმეტე ეტლს ცაზე ჰუთ-ი
ეწოდება).

ერთ შემთხვევაში არაბ. ث ს-დ არის გადმოცემული (როგორც
მისხალ-ში და ოსმალ-ში. მხოლოდ ეს ს გამყდრებულა და-ჴ ჰოუ-
ცია: მუჰანდეზი, რაც წარმოადგენს მუჰადდის-ის (არ. محدث) გადმოცემას.
მუჰადდისი ნიშნავს ჰადისების, ე. ი. حديث-ების მომთხრობს,
მოჰადისეს, ე. ი. მაჰმადიანობის ფუძემდებლის მუჰა-
მადისა და მისი თანამოსაგრეების შესახებ ხალხის ხსოვნაში ჩარჩე-
ნილი ამბების მომთხრობს, ან ისეთი ამბებისას, რომლებიც მუჰამადს
მიეწერება.

აქ გამოცემულ ტექსტში ჩართული ახსნის თანახმად, მუჰანდეზი
არის «კაცი წინადასწარ მცნობელი ყოვლისა საქმისაჲ».

დ) გაორკეცებული თანხმოვნებიდან ერთი იკარგება: კასაბი
قصاب (კასსაბ) ყასაბი, ჰაჯამი حجاج (ჰაჯჯამ) სისხლის გამომ-
შვები, ხელის გამხსნელი, مرشح (მირრჩხ) მარჩხი. გაორკეცებული
დ კი ნდ-ს იძლევა: მუჰანდეზ-ი محدث (მუჰადდის) მოჰადისე, ჰა-
დისების მცოდნე და მოამბე.

ე) ეტლების არაბული სახელების გადმოცემის შესახებ უნდა
ვთქვათ შემდეგი: შვიდი მათგანი წრფელობითის ფორმით არის გად-
მოცემული: ჯავზა (ტყუბი), ასად (ლომი), სარატან (კირჩხიბი), მიზან
(სასწორი), აყრამ (ღრიანკალი), ყავს (მშვიდოსანი), დალვ (წყლის
საქანელი); სახელობითის ნიშანი დაპრთვია ამ სამ მათგანს: ჰამალ-ი
(ვერძი), თავრ-ი (კუროჲ), ჰუთ-ი (თევზი). რაც შეეხება ჯადი-ს
(თხის რქას), მისი ი არაბულიდანვე მოდის, სადაც ბოლოში ه არის
(جدي).

ვ) სპეციფიკური ბგერები არაბულისა ح და ص ქართულად
უახლოესი ბგერებით არის გადმოცემული (ჰ და ხ-თი შესაბამისად):

ჰაჯამი حجاج, კასაბი قصاب.

ს ა ხ ე ლ ე ბ ი .

20. **სახელობითის ნიშანი.** ე-ზე ფუძე-გათავებულ სახელებს გარდა, ყველა სახელს მოეპოვება სახელობითის ნიშანი ი ან მისი ნარედუქციული სახე **ა**: ი გვხვდება თანხმოვნებზე გათავებული ფუძეების შემდეგ (ეტლ-ი, ვერძ-ი, მშულდოსან-ი, ბურჯ-ი და ძისთ.), **ა** კი—ა, **ო**, **უ** ხმოვნებზე ფუძე-დაბოლოვებულების შემდეგ: კატა-**ა** ზროხა-**ა**, ტყუვა-**ა**, ენა-**ა**, ძიწა-**ა**, ბოლო-**ა**, უღონო-**ა**, პილო-**ა**, სასაგნო-**ა**, უშვილო-**ა**, კუ-**ა**.

იგივე **ა** გვხვდება ნათესაობით-სახელობითში: დლისა**ა**, ღამისა**ა**, მთოარისა**ა**, სევდისა**ა**, ცეცხლისა**ა** და მისთ.

გეოგრაფიული სახელები გათანაბრებულია საზოგადო სახელებთან და მათაც აქვთ ნიშანი სახელობითში: იერუსალიმ-ი (იქ-ლმი), ქალაქთაგან ბასრა-**ა**, ქუფა-**ა**, ანტიოქია-**ა**.

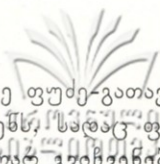
ი-ზე გათავებული სახელი აღარ გვაქვს. რაც შეეხება ე ხმოვანს, რომ სახელს იგი ფუძის ბოლოკიდურად მოუდიოდეს, ასეთი სახელი მრავალია, მაგრამ არც ერთს არ აქვს სახელობითის ნიშანი **ა**. როგორც ცნობილია, **ეა** დიფთონგი ყველაზე ადრე გამარტივდა, **ა** ჩამოშორდა და **ე** დარჩა. მეთორმეტე საუკუნისთვის ეს უქვევლი ფაქტია. ამიტომ ასეთი სახელების ფუძე და სახელობითი ბრუნვის ფორმა ერთი და იგივეა, მაგ., დლე, ღამე, მზე, მთოარე, სახე, სიდიდე, მწარე, მლაშე, მოწითანე, მეაქლემე, მებოსტნე, მეტყავე, მეწისქვლე და სხვ.. რაც შეეხება რეა-ს, იგი ქალაქი იყო (თეირანის მახლობლად) და მისი **ა** სპარსულიდან მოდის (ر).

მსგავსსავე სურათს გვიჩვენებს ბოლო-უქვეცელი სახელი მოქმედებითში (კოტამთ) ან სახელი, თუ იგი მრავლობითშია დაყენებული და -თა დაბოლოებაზე დართული აქვს მოქმედებითი ბრუნვის ნიშანი **ით**: კოქთამთ-გან 12, 13.

21. **ა ასოს გამოთქმისთვის.** აქ უნებურად დაისმის საკითხი: გამოითქმოდა **ა** ყველა ზემორე მოყვანილ მაგალითში, თუ მისი დაწერა ტრადიციით შემორჩენილი ჩვეულება იყო და მას სათანადო ბგერის გამოთქმა არ ახლდა? სხვანაირად რომ ვთქვათ, ხომ არ არის **ა** ისეთი ასო, რომელიც ხმოვნების შემდეგ იწერებოდა ტრადიციულად (ა**ა**, **ოა**, **უა**), მაგრამ არ გამოითქმოდა?

ამაზე გარკვევით უნდა ვუპასუხოთ, რომ **ა** ყველა შემთხვევაში უქვევლად გამოითქმოდა: **აა**, **ოა**, **უა** — ყველა ნამდვილი დიფთონგი იყო, სადაც მარცვალს **ა** **ო** **უ** ხმოვნები ქმნიდა, **ა** კი უმარცვლო

იყო. რომ ასეა, ეს იქედან ჩანს, რომ, როცა ხმოვანზე ფუძე-გათავებულის სახელი კომპოზიტის პირველ ნაწილს შეადგენს, სადაც ფუძეა საჭირო და არა სახელობითი ბრუნვა, ამ **ა**-ს ალარ-გვიჩვენებს: თმაა (წარბთა რომელ თმაა აკლდეს 2, 21), მაგრამ: თმა-გრუზი, თმა-მრავალი, თმა-მცირე, თმა-გრძელი; ასოა (7, 13), მაგრამ: ასო-კეკლუცი 12, 28, ასო-მსხვლი 5, 26; ასო-მტკიცე 6, 4; კმაა 6, 21, მაგრამ კმა-შუენიერი 1, 28; 7, 26; ენაა (ცხრ. 8), მაგრამ: ენა-პილწი 8, 25; ჰამოა (ცხრ. 12) მაგრამ: ჰამო-კმაა (მფრინველი) 6, 21; სიტყუა-ტკბილი 7, 24; სიტყუა-წყლიანი 4, 28. 12, 26 და მისთ.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ საეტლოს მხედრულ დასაწყისში რომ **აი** გვხვდება შვიდჯერ: ღმრთისაითა, ცეცხლისაი, დღისაი, აღმოსავლეთისაი, დარაჯაი, დაყიყაი, რაი („რაი მზე პირველისა დარაჯასა მოვიდეს“), ყველგან **აა**-დ უნდა წავიკითხოთ: ღმრთისაათა-ცეცხლისაა, დღისაა, აღმოსავლეთისაა, დარაჯაა, დაყიყაა, რაა. ეს უეჭველია და იმით აიხსნება, რომ ძველი წერის **ა** და **ა** მხედრულ წერაში ერთმანეთს დაემთხვა და ერთი და იმავე ნიშნით იწერებოდა, მაგრამ მე-11 საუკუნესა და მე-12-ში ამ ნიშნის გამოთქმა სხვადასხვა იყო: გამოითქმოდა ან **ი**-დ ან **ა**-დ, იმის მიხედვით, თუ რას მოსდევდა, თანხმოვანს, თუ ხმოვანს.

22. **მიცემითი.** მიცემითი ბრუნვის ფორმა სრული დაბოლოებით გვხვდება: მისსა სიცოცხლესა შიგან, სიყმისა ჟამსა; ზღუასა აღსძრავს; ყუავილსა გამოიღებს; ხილსა დაამწიფებს, წვესა და მჭარსა ნიშანი იყოს; სიკეთისა მუქაფასა აღრე მიუზღვიდეს; საჭამადსა მოაღნობს და მისთ.

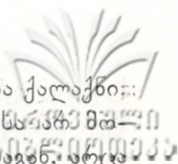
23. **ნათესაობითი.** თავისი შინაარსით ძველი ისეთია, რომ სახელობითისა და ნათესაობითის ფორმებს ბევრს გვიჩვენებს, სხვა ბრუნვებისას კი — ნაკლებად. სახელობითი ბრუნვის ფორმები უკვე ვნახეთ. ეხლა ნათესაობითისა გავარჩიოთ.

ა-ზე ფუძე-გათავებულის სახელები („ღვინს“ გარდა) არ იკვეცენ ამ ხმოვანს. ამიტომ ნათ. ბრუნვაში ისინი **-ის(ა)**-ს ნაცვლად **აბ(ა)** დაბოლოვებას გვიჩვენებენ: კურომსა ბურჯი მთიებისაა არს სახლი და მთოარისა შარაფი 2, 1; (კირჩხიბისა ბურჯი) ჩრდილომსაა არს 4, 9.

ასევეა აგრეთვე **ა**-ზე გათავებულის ფუძე-უკვეცელი „კვრიაა“: კვრიააჲ ძალი, ცხრ. 5. (სხვა ფუძე-უკვეცელი მაგალითები არ გვხვდება).

ნათესაობით ბრუნვაში ჩვეულებრივია სრული **ისა** დაბოლოება, მაგრამ არა-იშვიათად გვხვდება გამარტივებული **ის**:

-ისა: გაზაფხულისა ბუნებაჲ 3, 7; ზაფხულისა ბოლოჲ, სთული-

სა ბოლომ, სიცხისა ჟამი, რუსეთისა ქუეყანაჲ და იამანისა ქალაქნი; სასულიეროჲსა საქმისა მოქმედი, საწაღმართოჲსა საქმისა მოქმედი; ყუარე, სოფლისა ეტლი, კაცისა ნიეთთაგან, კაცისა ასოთაგან, სოციალისა-თჳს; საიდუმლოჲსა სიტყჳსა შემნახავი; წყლისა კიანი, სიკეთისა მუქაფასა და სხვ.

-ის: ბრძოლის მოყუარე, ღირსობის მოყუარე, ღუაწლის მოყუარე, ძვრის მოკსენე, გულის ნებაჲ, ცხვრის კურელი, ორშაბათის ღამე, ხუთშაბათის ღამე, კვრიაჲს ძალი, ჰავის მოქმედთა საჯდომი; კაცის შემეტყუები, შარაფის თარგმანი, ჳევის ბერნი, ცხენის განმსყიდელნი, ჳვის მთლელნი, სიკეთის მოქმედი, წყაროჲს თუალნი და სხვ.

24. **მოქმედებითი.** ბოლო-უკვეცელი სახელი მოქმედებით ბრუნვაში **ათ(ა)** დაბოლოებას გვიჩვენებს. ასეთი სახელი მხოლოდ ერთი გვხვდება ამ ბრუნვის ფორმით: ცოტაჲთა სიტყჳთა ადრე გამწყარალი და ცოტაჲთვე სიტყჳთა ადრე დამშუდებული 1, 26-27.

25. **ვითარებითი.** ვითარებითი ბრუნვის დ არსად ჩანს „მდის“ თანდებულის დართვისას: ათ დარაჯამდის, ოც დარაჯამდის, ოცდაათ დარაჯამდის.

26. **მრავლობითის წარმოება.** ებ-იანი მრავლობითი არსად გვხვდება, ყველგან **ნარ-თანია**ნია: ტყენი, ვენაჳნი, თესულნი, ხენი-მალაღნი, მთანი ყანიანნი, ველნი რომელ მთასა ახლვიდენ (2, 12), ოჯერნი ადგილნი, ციხენი მალაღნი და სხვ., ცხებულთა მეფეთა, კელმწიფეთაგან როჳიკიანი, ოქრომჳედელთა მსახურობაჲ (6, 19), ხეთაგან, რაჲცა დიდნი და სხვლნი და მალაღნი არიან (5, 18), ადგილნი სათამაშონი და სანადიმონი და სანადირონი, სარკინოზთა სალოცავნი, ავაზაკთა და მპარავთა და ჰავის მოქმედთა საჯდომი და სხვ.

27. **ნათესაობითი ბრუნვის დაბოლოება.** მრავლობითისნათ. ბრუნვაში **თა-ც** გვხვდება (უმეტესად) და **თ-ც**:

-თა: დედათა მოყუარე და კეკლუტთა მოყუარე და თავისა პატივისა მოყუარე 2, 22; კაცთა შემაწუხებელი 5, 48; მწიგნობართა უხუცესთაჲ არს 6, 12.

-თ: მრავალთ მოყუარე 4, 43, დედათ მოყუარე 5, 46; მწიგნობართ უხუცესთა საჯდომი 5, 16.

28. **რიცხვითი სახელები.** რიცხვით სახელებში ყურადღებას იბყრობს ხუთმეტი, შუდმეტი და რვაშეტი. „ხუთმეტი“ ხშირად გვხვდება: 2, 4; 3, 6; 6, 6; 11, 6. მეხუთმეტესა ღამესა, სახე 15. რაც შეეხება შუდმეტსა და რვაშეტს, ისინი მე-შუდმეტესა და მე-რვაშეტესა და დასტურებული: ვინცა მეშუდმეტესა დარაჯასა ზედა იშვას 11, 48; მე-შუდმეტესა ღამესა, სახე 17; მერვაშეტესა ღამესა, სახე 18.

ვითარებითში რიცხვითი სახელი ბრუნვის ნიშანს არ მიიღებს, თუ

მას ახლავს „მდის“ თანდებულიანი სახელი: ათ დარაჯამდის, ხუთ-მეტ დარაჯამდის, ოც დარაჯამდის, ოცდაათ დარაჯამდის.

29. **ნაცვალსახელები.** „რამე“ ასეთ ფორმებს გვიჩვენებს: რამე, რამსაგანმე, რამამე (მკბენარმან რამამე უკბინოს 4, 31), რაღმე 3, 30. გვხვდება ერთმანერთ-ი, სახე 14.

30. **სახელთა წარმოქმნა.** სახელთა წარმოქმნის თვალსაზრისით საყურადღებოა, რომ ჩვენი ძველი **-ება-**ს ნაცვლად **ობა-**ს ხმარობს: კელისუფლობაჲ, ღირსობაჲ, მეცნიერობაჲ, მსახურობაჲ.

ზედსართავთა უფროობითი ხარისხი სრულიც გვხვდება და შემოკლებულიც: უკეთესი და უფროასი მიხუდების 10, 40; უმაღლესი 10, 36; შავი თუალისაჲ უფროასი თეთრისაგან 12, 25. მაგრამ ამასთანავე: დღე ყოველთა დღეთა უგრძე და ღამე ყოველთა ღამეთა უმოკლე არს 4, 7.

„უფრო“ გვხვდება ან ზმნიზედად (იგი უფრო აშუნია 12, 30), ან შედგენილი შემასმენლის ნაწილად: ღამე ყოველთა ღამეთაგან უფრო არს 10, 11. ასეთივეა აგრეთვე „უმცრო“: დღე ყოველთა დღეთაგან უმცრო არს 3, 6.

ოდნაობითი სახელების მაწარმოებელია პრეფიქს-სუფიქსი **მო—ე**: მწითური — მო-მწითურ-ე. ამავე დროს წითელ-სა და ყვთელ-ს ელსუფიქსი **ან-**ად შეეცვლებათ: მო-წით-ან-ე, მო-ყვთ-ან-ე. როცა ზედსართავ სახელს ბოლოში **ე** აქვს, მაშინ მარტო პრეფიქსი ჩანს მაწარმოებლად: მწუანე — მო-მწუანე, მჭლე — მო-მჭლე.

ზ მ ნ ე ბ ი

31. **ზმნისწინი.** ზმნისწინთაგან **აღ-** ხშირად **ა-**დ არის გამარტივებული (ნახე ლექსიკონში აღმოკდომა, ამოკდომა); **გან-**ს ჩამოკვეცილი აქვს **ნ** (გასწორდების 7, 9), კელის გამქსნელი (მაგრამ განმსყიდველი, განცხრომაჲ), გაიხარნეს 5, 30; ხოლო **წარ-**ს — **რ**: არ წაძგები 11, 23.

32. **არ** ფუძისაგან ნაწარმოები ზმნა მე-3 პირში ჩვეულებრივ არს ფორმას გვიჩვენებს, ერთხელ **არის** გვხვდება (ტყუბისა ბურჯი ოტერიდისა სახლი არის 3, 1), ხოლო შემოკლებული **ა** — რამდენჯერმე: ხეთაგან რაჲცა მაღალია 1, 13; ბალღამი მისია 4, 5; რაჲცა ძნელი და საჭიროჲ საქმეა 11, 29 და სხვ.

33. **პირდაპირ-ობიექტური პირის ნიშანი I სერიის ფორმებში.** პირდაპირ-ობიექტურ პირს I სერიის ფორმებში თავისი ნიშანი აქვს თანხმონით დაწყებულ ზმნებში, თუ მათ ზმნისწინი ახლავს: ქარი იგი, რომელ ზღუასა აღსძრავს და ნავსა დაანთქამს 11, 5 (სხვა მაგალითი არ გვხვდება).

34. ფორმით ორ-პირიანი, გაგებით ერთ-პირიანი. „აღმოჰქდღმა“ და „შთაჰქდღმა“ („ჩაჰქდღმა“) ზმნათა ფორმები ყოველთვის ერთ-პირიანობას გვიჩვენებს, თუმცა გაგება ერთი პირისა აქვთ. მზე (მთოვარე) აღმოჰქდღების, აღმოჰქდღეს; მზე (მთოვარე) შთაჰქდღების, შთაჰქდღეს (ჩაჰქდღების, ჩაჰქდღეს).

35. მყოფადის ფორმები: ძველში ხშირად გვხვდება მყოფადის ფორმები (პირველისაცა და მეორისაც): ზაროანი და ამპარტავანი იყოს, ოთხი ფათერაკი შეემთხვოს 4, 29; ორშაბათი დღე არ აშუენდეს, მიწასა შინა რამე პატიოსანი პოოს და მისგან გაიხარნეს, ვინცა ამას ეტლსა ზედა იშვას, ლურჯად გამოსჰკვრდეს, თეთრსა ჰგვანდეს, სამკაული შუენიერი უყუარდეს, რაა მზე პირველსა დაყიყასა ზედა მოვიდეს; ზოგმან მრავალჯერ იშოოს და მრავალჯერ დაგლახკდეს; ყოველსავე გონებად მოიღებდეს და აქსოვდეს.

36. ოდ სავრცობიანი ზმნები. ოდ სავრცობიან ზმნათა მე-3 პირის ფორმას მყოფადში ძველი ქართულისებრ -ოდის აქვს: სიმაღლისაგან ეშინოდის 7, 32; ერთსა სიტყუასა და ერთსა საქმესა ზედა არ დადგებოდის 4, 27; ტყუოდის 4, 45; მართალსა იტყოდის 4, 45; ანუ თუთ იცოდის მგოსნობაა 1, 40; მისსა უკუანა აუგი დია ითქუმოდის 3, 50 (შდრ. დ სავრცობიან ზმნათა ფორმები იმავე მწკრივში: ტყუოდის და სიტყუასა მრავალ-ფერად აქცევდეს 4, 45-46; სჯულისა მეცნიერობაა იცოდის და უყუარდეს 3, 42).

„შობა“ ზმნის ვნებითი გვარის ფორმა მყოფადში ა-ს გვიჩვენებს: ვინცა ამას ეტლსა ზედა იშვას.

37. მიმღეობა. გვხვდება როგორც შესწავლული (5, 42), ისე შესწავლილი (9, 39).

38. ზმნიზედა. ზმნიზედებში ყურადღებას იქცევს „აქან“, რომელიც ხშირად გვხვდება „სახე“-ში: აქან პირველი ღამე არს, სახე 1; აქან მეორესა ღამესა (იქვე, 2) და შემდგომი. აქა-ც გვხვდება, მაგრამ იშვიათად (სახე 0, 4). აქა ორჯერ გვხვდება, აქან კი — 27-ჯერ.

„გვან“ დღევანდელ ქართულში ჩვეულებრივი ზმნიზედაა. აქ გამოცემულ ძველში „გვანი“ ზედსართავია (ველ-გვანი 5, 41), მაგრამ „ადრე“-ს საპირისპიროა „გვანად“: ადრე აღმოჰქდღების და გვანად ჩაჰქდღების 2, 5 და სხვაგან.

„დიდად“-ისაგან მიღებული დიად ნაკლებად გვხვდება, უმეტესად დია არის: დიად კარგი, დიად ჰავი, ცხრ. 9; აუგი დია ითქუმოდის, დია მკამელი და დია მსუმელი და დია მომთრვალე; არ დია გრძელი და მისთ.

39. თანდებული. თანდებულთაგან ჩვეულებრივ მდის გვაქვს

(ათ დარაჯამდის, ოც დარაჯამდის, ოცდაათ დარაჯამდის და სხვ.) მაგრამ ერთხელ დიალექტური მდინ გვხვდება: წვენი კოქტამდინ ქს, ქს.

თანდებულად გამოყენებული „პირისპირ“ მიცემითს მოითხოვს: აქან მზე და მთოარე ერთმანერთსა პირისპირ არიან, სახე 14.

40. **კავშირი.** კავშირთავან აღსანიშნავია „რამ“: და რამ მზე პირველსა დაყიყასა ზედა მოვიდეს 4, 6; რამ მზე ამას ბურჯსა შიგან მოვიდეს, გვანად აღმოჰქვდების და აღრე ჩაჰქვდების 5, 6; და მზე ამას ბურჯსა შიგან რამ იყოს 6, 11.

41. **ნაწილაკი.** ნაწილაკთავან არა არ გვხვდება. მის ნაცვლად ყველგან შემოკლებული არ არის: არ იყოს, არ დადგებოდის, არ ბედიანი, არ ღია მაღალი და მისთ.

ს ი ნ ტ ა ქ ს ი

42. **შედგენილი შემასმენელი.** შედგენილი შემასმენლის სახელი ჩვეულებრივ სახელობითში დგას: ვინცა ამას ეტლსა ზედა იშვას, კაცი ბ რ ძ ე ნ ი და გ ო ნ ი ე რ ი და მ ა რ თ ა ლ ი ი ყ ო ს და პ ი რ-შ უ ე ნ ი ე რ ი და უ ხ ჯ, არცა მჭლე ი ყ ო ს, არცა მ ს უ ქ ა-ნ ი, თ უ ა ლ-ფ ა რ თ ო ა ი ყ ო ს 6, 26-27; დიდთა თანა დიდი ი ყ ო ს 3, 33; გვხვდება აგრეთვე: მისი სახელი დ ი დ ი ყ ო ს 5, 31, მაგრამ საკითხავია: აქ ორი ინის ნაცვლად ერთი ხომ არ არის დაწერილი (დიდი იყოს=დიდ იყოს?). ამას გარდა, ჩვეულებრივია: დღისაჲ არს, ღამისაჲ არს, სამხრისაჲ არს და მისთ., მაგრამ ერთხელ გვხვდება: ჩრდილოჲსა არს და ღამისაჲ არს 8, 4. მუჰდოსნისა ბურჯი მუშთარისა სახლი არს.

43. **მსაზღვრელ-საზღვრული.** თუ საზღვრულს მსაზღვრელი მოსდევს ნათესაობითი ბრუნვის ფორმით, იგი მასთან შეთანხმებულია ბრუნვაში. ამასთანავე, თუ მსაზღვრელი ორია, საზღვრულს უთანხმდება მეორე მსაზღვრელი, და თუ სამი — მესამე. მაგალითები: შეყრაჲ მზისა და მთოარისაჲ, სახე, 0; ესე ბურჯი მწერალთა და მხატვართაჲ არს 3, 12; ესე ბურჯი ვაჭართა და მწიგნობართაჲ არს 7, 12; ესე ბურჯი კათალიკოზთა და ებისკოპოსთა და ბჭეთაჲ არს 9, 12-13.

მაგრამ თუ მსაზღვრელი საზღვრულს უძღვის, მაშინ შეთანხმება არ ხდება: აბჯრისა და ლაშქრობისა და მგზავრობისა მოყუარე 8, 27; სიძვისა და ღვინისა მოყუარე 8, 26 და მისთ.

44. **კომპოზიტები.** არ-ტოლად შერწყმულ კომპოზიტებში ზედსართავი და მიმღეობა ჩვეულებრივ მოსდევს: კაცი იყოს კორც-შუენიერი და ტან-წყლიანი, პირ-მხიარული და თუალ-კეკლუცი და პირ-ჰროფლიანი 1, 19-21; ცხვრ-მრუდი და კბილ-მრუდი, თუალ-

—მაჩხი, თუალ-შუენიერი, თუალ-შავი, გონება-მახვლი, თუალ-გრუნელი და მისთ.. იშვიათად შებრუნებული რიგიც არის: შვილი-მარაგალი 10, 12; მაგრამ აგრეთვე: მრავალ-შვილი 12, 10; ჰამო-ჰამა 6, 21.

45. **ლექსიკაში** ყურადღებას იქცევს ის, რომ წელიწდის დროთა სახელებია: გაზაფხული, ზაფხული, **სთუელი** და ზამთარი. ამას გარდა **გრძელი** იხმარება „მაღლის“ მნიშვნელობითაც, ხოლო მისი საწინააღმდეგო **მოკლე** „დაბალსაც“ აღნიშნავს.

ლ ე ქ ს ი კ ა

ა (= **ა რ ს**): ხეთაგან რაეცა მაღალია 1, 12; ბაღლაში მისია 4, 5; რაეცა ძნელი და საჭიროა საქმეა 11, 29.

აბანოზისა ხე 10, 21.

აბჯარ-ი 8, 27.

ადგილ-ი: ადგილნი სათამაშონი და სანადიმონი და სანადირონი 7, 17; ადგილი მწერალთა 3, 16; ადგილი წიგნისა 3, 17.

ადრე 1) **მალე, скоро, быстро**: ცოტაათა სიტყვთა ადრე გამწყრალი და ცოტაათვე სიტყვთა ადრე დამშუდებული 1, 27; 2, 5; ადრე გამწყრომი 10, 50; სიკეთისა მუქაფასა ადრე მიუზღვიდეს 6, 34.

2) **рано** (საწინააღმდეგოა **გ ჯ ა ნ ა დ**): ადრე ჩაჰკდების 9, 10.

ათ-ი: ათ დარაჯამდის (ბევრგან).

ამისთჳს რომელ 10, 34; 12, 5 ამიტომ რომ, იმიტომ რომ

ამოკდომა-ა აღმოკდომა-ა: ამოსვლა (მზისა, მთვარისა): ამოჰკდების 4, 10; 6, 10; 7, 11; 11, 7; აღმოჰკდების 1, 15; 5, 6; 8, 7; 9, 10; 10, 9; 12, 9. სახე 15; 18; 25; 26;

ამოჰკდეს, სახე 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 28.

ამჰარტავან-ი 1, 38; 5, 29; 8, 40; 9, 46.

ანგარიშ-ი 4, 40.

1. **არ**. ჩვეულებრივ იხმარება არს (ესე ბურჯი სამ-ნაწილი არს), მაგრამ არის შემთხვევები მისი შემოკლებისა (მისია და მისთ). ნ. ზემოთ ა), ხოლო ერთხელ გვხვდება „არის“: ტყუბისა ბურჯი ოტერიდისა სახლი არის 3, 1.

2. **არ** (ნაწილაკი, არა-ს შეკვეცილი სახე). ამ ძეგლში ყველგან „არ“ გვხვდება, ზმნასთანაც და სახელთანაც: არ იყოს 2, 26; არ მიავოს 2, 28; არ დადგებოდის 4, 26; არ დამდგომი 10, 32; არ წამგები 11, 23; არ შემნახავი 7, 29; არ მოყუარე 11, 27; არ ბედიანი 7, 49; არ დია მაღალი 8, 12.

არაბულად (ყველა ეტლთან გარდა პირველისა).

არგან-ი ცხრ. 13 ჯოხი.

არვინ: არვისი შემაწუხებელი 2, 24.

არწივ-ი 10, 23. ნ. ორბი.

ასად (არ. اسد) ლომი (მეხუთე ეტილი).

ასო-ა: ასო-კეკლუცი 12, 23; ასო-სხული 5, 26; ასო-მტკიცე 6, 44
ასოა მამათა და დედათაჲ 7, 13. ერთსა ასოსა ზედა 3, 33.

ასპარეზ-ი (სპ. اسپرژ) იპოდრომი, ცხენთ სარბიელი): საასპარეზოა
ადგილი 9, 18.

აუგ-ი: ერთსა ასოსა ზედა აუგი იყოს 3, 33; მისსა უკუანა აუგი დია
ითქუმოდის 3, 50.

აქა, აქან. „სახეში“ აქა მხოლოდ ორჯერ იკითხება, სხვაგან კი ყველ-
გან აქან არის.

აქლემ-ი 10, 22; 11, 15.

აღთქუმა-ა: აღთქუმაჲ დადვას 7, 31.

აღმოსავლეთ-ი 5, 5; 9, 4.

აღმოსლვა-ა: სახე აღმოსლვისა მთოარისაჲ, სახე 0.

აყრაბ (არ. عقراب) ღრიანკალი (მერვე ეტილი).

აღძრვა-ა: ზღუასა აღძრავს 11, 5.

აშენებულ-ი 5, 11. ნ. შენებაჲ.

ახლავ-ს: ველნი რომელ მთასა ახლვიდენ 2, 12. ნ. სიახლე.

ყ

ბაგე-სქელ-ი 11, 21.

ბალღამ-ი (ბერძნ. φληγμα არაბ.-სპარსული გზით): კაცისა ნივთ-
თაგან ბალღამი მისია 4, 5; 8, 6; ბალღამი მისი არს 12, 5.

ბარკალ-ნ-ი 9, 13.

ბელიან-ი 1, 46; 2, 41; 3, 52; 6, 52; არ ბელიანი 7, 49.

ბედნიერ-ი: პირ-ბედნიერი 9, 30.

ბელატი-ი მელოტი: თმა-გრუზი და ბელატი 1, 22; თმა-მცირე ანუ ბე-
ლატი 9, 26.

ბერ-ნ-ი პათიოსან-ნ-ი 11, 10; კევის ბერნი 10, 24.

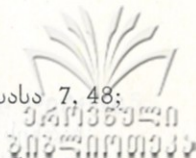
ბერწ-ი 6, 11 უშვილო.

ბეჭ-ნ-ი 3, 25.

ბისონ-ი: სამოსელთაგან ბისონი და ძოწეული 2, 15.

ბიჭ-ი: უბედური და ბიჭი იყოს 8, 49. ვისრამიანში „ბიჭობა“ მოლო-
რებაჲ, მატყუარობა. ახალ ქართულში (აღმ. კილოებში) „ბიჭი“
კანონიერი ცოლ-ქმრული წესის გარეშე შობილს ნიშნავს, ბუშს.

ბოლო-ა: ბოლოჲ საქმისა მისისაჲ 3, 35; ზაფხულისა ბოლოჲ 6, 9;

სთულისა ბოლოა 9, 11; ბოლოსა ზედა ამის ბურჯისასა 7, 48;
ბოლოასა დარაჯასა ზედა იშვას 8, 48; 9, 50.

ბოსტან-ი (სპ. **بستان** მტილი, ბალი): 6, 18; 9, 18; მებოსტენე 11, 28.

ბრტყელ-ი: ბეჭნი და მკერდი ბრტყელნი იყუნენ 3, 26; მკერდ-ბრტყე-
ლი 5, 23; 8, 23; 9, 26; 10, 47.

ბრძენ-ი: კაცი ბრძენი და გონიერი 6, 26; ბრძენი და მწიგნობარი
6, 48; ბრძენი ანუ მართალი 12, 28; 12, 43; ბრძენი, ღირსი
და გონიერი 12, 43.

ბრძოლა-ა: ბრძოლის მოყუარე 3, 47. ნ. ლუაწლის მოყუარე.

ბუნება-ა: გაზაფხულისა ბუნებაა 3, 7; ზაფხულისა ბუნებაა 3, 8;
ორი ბუნებაა არს 3, 5; 9, 7; 12, 5; ორ-ბუნებაა 6, 6; ბუნებად
ჰამოა 2, 7; ბუნებად გრილი 4, 4; 10, 3; ბუნებად მჭურვალი
11, 3; ჯელმწიფეთა ბუნებაა 9, 27.

ბურჯ-ი (არაბ. **برج** ბერძნ. **πύργος** -ისგან) ეტლი: ესე ბურჯი
(ლომისაჲ) ქრისტიანეთაა არს 5, 8; ესე ბურჯი (ღრიანკალისაჲ)
თურქთაა არს 8, 9; ესე ბურჯი მთავართა, მღღელთა და საპატი-
ვოთა კაცთა ეტლი არს 12, 12.

ბუშტი-ი 8, 13.

ბჭე მოსამართლე: ესე ბურჯი კათალიკოზთა, ებისკოპოსთა და
ბჭეთაა არს 9, 12; ბჭეთა საჯდომი 9, 17.

ღ

გაზაფხულ-ი 3, 7; 12, 6; რაჲ მზე ხუთმეტ დარაჯამდის მივიდეს,
შუა გაზაფხული არს 2, 5.

გათხრა-ა: გათხრით დიან 4, 18.

გალატოზობა-ა: გ. იცოდის კარგი 11, 46.

გალობა-ა ნ. საგალობელი.

გამგონე: ღრმად გამგონე 9, 47.

გამოღება-ა: ნაყოფსა გამოიღებდეს 6, 3; რომელი ყუავილსა გამო-
იღებს და ხილსა დაამწიფებს 7, 4.

გამოჭვრ: თეთრი რომელ ლურჯად გამოსჭვრდეს 2, 16; თეთრი წით-
ლად გამოსჭვრდეს 1, 16.

გამწყრალ-ი: ცოტადთა სიტყვთა ადრე გამწყრალი 1, 27.

გამწყრომ-ი: ადრე გ. 10, 50.

გამქსნელ-ი: ჯელის გამქსნელი ჰაჯამი 8, 19.

განმსყიდელ-ი ცხენთან ნახე.

განცხრომა-ა: განმცხრომი 6, 47.

გასწორება-ა: დღე და ღამე გასწორების 7, 9.

გახარება-მ: მიწასა შინა პატიოსანი რაამე პოოს და მისგან გაი-
ხარნეს 5, 30.

გაქსნა-მ. ნ. გამქსნელი.

გება-მ. ნ. მგებელნი. შღრ. შენება.

გემო-მ: გემო-დიდი 12, 39 მედიდური (შღრ. დიდის-გემო 8, 40);
გემოთაგან, ცხრ. 12.

გვანება-მ: თეთრი რომელ წთელსა ჰგვანდეს. 9, 22; ყვთელი რო-
მელი თეთრსა ჰგვანდეს 6, 24.

გზა-მ. ნ. მგზავრობა.

გინება-მ: მგინებარი 5, 48.

გლახა-მ გლახაკი(?): უბედური და გლახა 9, 51; ზოგი გლახა და
ულონო 11, 26.

გლახაკ-ი: გლახაკთ მოწყალე 12, 42; **დაგლახაკება-**მ: მრავალჯერ
დაგლახაკდეს 11, 25.

გონება-მ: ა) გონება-მახული 5, 26; ერთსა გონებასა და ერთსა საქ-
მესა ზედა არ დამდგომი 10, 31; **გონებად მოღება-**მ: რაეცა დაეს-
წავლოს, ყოველსავე გონებად მოიღებდეს და აქსოვდეს 6, 29;
მრავალ-გონება 10, 52; მძიმე-გონება 11, 22.

ბ) ნ. მრავლის მგონებელი.

გონიერ-ი: კაცი ბრძენი და გონიერი 6, 27; ბრძენი, ღირსი და გო-
ნიერი 12, 43.

გრემან-ი: თეთრ-გრემანი 8, 22; შავ-გრემანი 5, 41; 9, 38; 12, 38.

გრილ-ი: ბუნებად გრილი და ნედლი 4, 4; გრილი და ჯმელი არს 6, 4;
ბუნებად გრილი და ჯმელი 10, 3.

გრუზ-ი. ნ. თმა-გრუზი.

გრძელი-ი. ეს სიტყვა და მისი საპირისპირო „მოკლე“ «საეტლო»-ში
მ აღღისა და მ და ბ ღის მნიშვნელობით იხმარება:
გრძელი — მაღალი, მოკლე — მდაბალი: კაცთაგან არცა
გრძელი, არცა მოკლე 4, 23; კაცი არცა მოკლე იყოს, არცა
გრძელი 4, 38; (კაცი) არცა გრძელი, არცა მოკლე 7, 24; ტანად
შუენიერი: არცა გრძელი, არცა მოკლე 10, 28. მაგრამ: წუერ-
გრძელი 11, 20; წვვ-გრძელი 4, 25; 8, 23; 9, 26; ტან-გრძელი
5, 23; 5, 41. ტანად გრძელი 12, 38; პირ-გრძელი 9, 24; დღე-
გრძელი 5, 22.

გრძნეულობა-მ 8, 19.

გუამ-ი 8, 11.

გუერდ-ი: მარჯუნა 6, 13; მკერდსა ანუ გუერდსა ანუ
მუტელსა ნიშანი იყოს 12, 31.

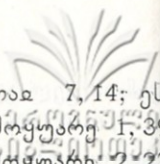

- გვან-ი: კელ-გვანი 5, 41; გვანად (საპირისპიროა ადრე): 2, 5; 5, 6; 9, 10; 10, 10.
- გული-ი: გული და სტომაქი და ღვძლი 5, 9; გულის ნება-ა რაც გულსა ჰნებავს: მტერთა ზედა გულის ნებასა ეწიფოს 1, 28.
- გულ-ძვრობა-ა სამდურავი, გულ-ბოროტება, მტრობა: კაცთა შუა გულ-ძვრობასა ჩაავადებდეს 8, 38.
- გულთან-ი 6, 44; 8, 41; 9, 46.

ბ

- დაგლახაკება-ა: მრავალჯერ დაგლახაკდეს 11, 25.
- დადება-ა: აღთქუმადა დადვას 7, 32.
- დადგომა-ა. ნ. დამდგომი.
- დაკოდილობა-ა 1, 43; წყლული ანუ დაკოდილობა შეხუდეს 12, 49.
- დაღვ (არაბ. **دجا**) წყლის საქანელი (მეთერთმეტე ეტილი).
- დამდგომ-ი: ერთსა გონებასა და ერთსა საქმესა ზედა არ დამდგომი 10, 32.
- დამშვდებულ-ი: ცოტადათა სიტყვთა ადრე გამწყრალი და ცოტადათვე სიტყვთა ადრე დამშვდებული 1, 28.
- დამწიფება-ა: იგი ჰაერი, რომელ ხილსა დაამწიფებს 7, 4.
- დამჭერე 2, 26.
- დანთქმა-ა: ნავსა დაანთქამს 11, 6.
- დარაჯა-ა გრადუსი (გეოგრაფიული): თუითო დარაჯადა სამოცი დაყიყა არს 1, 7; ათ დარაჯამდის, ოც დარაჯამდის, ოცდაათ დარაჯამდის 5, 37-38 (და სხვაგანაც). რაჲ მზე ხუთმეტ დარაჯამდის მივიდეს, შუა გაზაფხული არს 2, 4; 11, 8. (არ. **درجه**).
- დარჩომა-ა: ფათერაკი შეემთხვოს და მშვდობით დარჩეს 5, 33.
- დასავლეთ-ი 3, 4; 11, 2.
- დასასრულ-ი ბოლო: დასასრულსა ყოველივე მოიწყვდოს 7, 31.
- დასტაქარ-ი (სპ. **داستار**) 8, 18 ქორტორგი.
- დასწავლა-ა: რაჲცა დაესწავლოს 6, 29.
- დაყიყა-ა (არაბ. **اقية** „წყუთი“) თუითო დარაჯადა სამოცი დაყიყა არს 1, 7; 4, 6; 7, 9.
- დაწყება-ა: დღე მაშინ მატებდა დაიწყებს 10, 8.
- დაჯერება-ა. ნ. დამჯერე.
- დგომა-ა: ქუეყანათაგან, რასაცა ზედა ხენი მაღალნი დგანან 10, 13. ნ. სადგომი.
- დება-ა: ჰაენისა კაცისაგან ფათერაკი ედვას 6, 36.

დედა-ა დედაკაც-ი, ქალი: ასოა მამათა და დედათაჲ 7, 14; ესე ბურჯი დედათა მთავართაჲ არს 2, 7; დედათ მოყუარე 1, 39; 5, 46; 8, 44; დედათა მოყუარე და კეკლუცთა მოყუარე 2, 22; 7, 26. ნ. კიდევ მარგალიტი.

დედალ-ი 2, 3; ცხრ. 7; დედალ-მამალი ცხრ. 7.

დენა-ა: წყალნი იგი, რომელ მიწასა შიგან გათხრით დიან 4, 18.

დია, დიად: დია მჭამელი და დია მსუმელი და დია მომთრვალე 8, 43; აუგი დია ითქუმოდის 3, 50; არ დია მაღალი 8, 12; არ დია გრძელი 2, 19; დიად კარგი, ცხრ. 9; დიად ჰავი, ცხრ. 9.

დიდ-ი: დიდთა თანა დიდი იყოს 3, 33; **გემო-დიდ-**ი 12, 39, **დიდის-გემო** 8, 40 მედიდური, დიდი შეხედულეებისა თავის თავზე.

დრამა-ა ვერცხლის მონეტა.

დრაჰკან-ი ოქროს მონეტა: დრაჰკნისა და დრამის მჭედელნი 5, 17.

დღე: დღე მაშინ მატებასა დაიწყებს 10, 8. დღე-გრძელი 5, 22; დღი-საჲ არს 11, 2; ცხრ. 10.

ღ

ებისკოპოსი-ი 9, 12.

ეკლესია-ა 9, 17.

ენა-ა: ენა-პილწი 8, 25; ენაჲ და თქმაჲ, ცხრ. 8; ორ-ენაჲ 3, 47.

ერთგან ერთად: აქა ერთგან შეყრაჲ მზისა და მთოარისაჲ, სახე **ერთმანერთ-**ი: აქან მზე და მთოარე ერთმანერთსა პირისპირ არიან, სახე 14.

ესე: ესე რაჲცა გუთქუამს 10, 39.

ესთენ ესოდენ: ესთენ სუბუქი 4, 26.

ეტლ-ი ბურჯი, ზოდისა ნიშანი: ეტლისა პატრონი 10, 34. ესე ეტლი სარკინოზთაჲ არს 4, 48.

ეშუ 10, 25 გარეული ტახი.

ჟ

ვაბალ-ი (არაბ. **وابل**) ბრალი, დანაშაული; (როგორც ასტროლოგიური ტერმინი საპირისპიროა „შარაფისა“): მუშთარისა ვაბალი 3, 2; ზუჰალისა ვაბალი 4, 3; ზუჰალისა ვაბალი 5, 1; მარხისა ვაბალი 7, 2; მთოარისა ვაბალი 10, 3; მზისა ვაბალი 11, 2.

ვაზირ-ი (არაბ. **وزير**) 6, 12.

ვარსკულავ-ი: ზუალი ყოველთა ვარსკულავთა უმადლესი არს 10, 36; სიდიდე და სიმცირე ვარსკულავთაჲ, ცხრ. 1.

ვაქარ-ი: 7, 12; 7, 19; ვაჭრობა-ა: ვაჭრობის მოყუარე და ვაჭრობის ბისაგან როჭიკიანი 12, 44.

ველ-ი: ველნი, რომელ მთასა ახლვიდენ 2, 12.

ველურ-ი: კატაჲ ველური და შინაური 6, 22; კატაჲ ველური 11, 18.

ვენაჟ-ნი 2, 11; 6, 18.

ვერძ-ი 1, 0; 1, 30 პირველი ეტლი.

ვეშაპ-ი: ვეშაპისა შარაფი 3, 1; ვეშაპისა ჰუბუტი 9, 2. საზოგადოდ, „შარაფი“ და „ჰუბუტი“ (ისე, როგორც „სახლი“ და „ვაბალი“) ამ ძეგლში მზისა, მთვარისა ან რომელიმე ცთომილის კუთვნილებათა. ვეშაპად აქ შეგვეძლო გავვეგო ჰუთი (حوت), რომელიც არაბულად დიდი ტანის თევზს აღნიშნავს და, სხვათა შორის, ვეშაპსაც, რომელიც არსებითად თევზი არ არის, ძუძუმწოვარაა (თევზს საზოგადოდ სამაჟ-ი ჰქვია არაბულად (سمك) იონა წინასწარმეტყველი რომ ვეშაპმა ჩანთქა (ბიბლიური თქმულების თანახმად), იმ იონას არაბულად „ვეშაპის პატრონი“ ეწოდება(صاحب الحوت)საჰიბ-ულ-ჰუთი. მაგრამ ჰუთი ეტლია, ვარსკვლავნარია და არა მზე ან მთვარე ან რომელიმე პლანეტა.

მეორე მხრით, შეიძლებოდა აქ გვეგულისხმა ვეშაპის ანუ კიტის ვარსკვლავნარი, რომელიც ეკვატორთან მდებარეობს ცაზე ნულსა და 60 დარაჯას შუა, მაგრამ რანაირად ვიგულისხმობთ, რომ იგი არც მზეა (ძველების გაგებით), არც მთვარე, არც რომელიმე ცთომილთაგანი! აქ ეგების ის ვეშაპია საგულისხმებელი, რომელიც მთვარეს ან მზეს ჩანთქავს (ძველების გაგებით) ამ მნათობთა დაბნელების დროს (მოვიგონოთ „ვეფხისტყაოსნის“ „მზე ვეშაპსა დაებნელა“ 1158, 4).

ვეცხლ-ი 7, 29.

ვენება-ა: მტერნი ვერას ავენებდენ 6, 33.

ზ

ზამთარ-ი: ზამთრისა პირველი 10, 8; პირველი ნაწილი მისი ზამთრისაჲ არს 12, 6; შუა ზამთარი 11, 7.

ზანტ-ი: საქმედ ზანტი 11, 23.

ზარმაც-ი: კაცი მძიმე და ზარმაცი 2, 37; ზარმაცი იყოს 7, 41.

ზაროან-ი შიშის მომგვრელი: 1, 37; 3, 49; 5, 22; 8, 40.

ზაფრა-ა (არაბ. زعفران ნაღველი) კაცის ოთხ ნივთთაგანი: კაცისა ნივთთაგან ზაფრაჲ მისი არს 5, 4; 9, 6. ნ. სისხლი, სევდაჲ, ბაღლამი.

- **ზაფხულ-**ი 3, 8; ზაფხულისა პირველი 4, 8; შუა ზაფხული 5, 7; ზაფხულისა ბოლო 6, 9.
- **ზედა** (თანდ.): ამას ეტლსა ზედა 3, 24; თუ მზისა ნაწილსა ზედა მობილ იყოს 3, 48; მთარისა ნაწილსა ზედა თუ იშვას 4, 41.
- **ზნე:** კორცთა შიგან ზნე რამდე ჰქონდის 12, 48.
- **ზოგ-**ი: ზოგი მწერალი და ზოგი მოშაპირე 3, 29; ზოგი მკლე და ზოგი ლაშ-ფართო 12, 25; ზოგმან მრავალჯერ იშოოს 11, 24.
- **ზოჰალ-**ი. ნ. ზუჰალი.
- **ზროხა-**ა 10, 22 ხარი და ფური.
- **ზუალ-**ი. ნ. ზუჰალი.
- **ზურგ-**ი 5, 10; 7, 41; 8, 25; 9, 30.
- **ზუჰალ-**ი (არაბ. **زحل** სატურნი): 2, 31; 4, 2; 5, 37; 5, 40; 7, 2; 7, 35; 9, 35; 9, 35; 9, 45; 10, 1; 11, 1; 12, 34; 12, 37.
ზუალ-ი: 5, 1; 7, 35; ზუალი ყოველთა ვარსკულავთა უმაღლესი არს 10, 35; **ზოჰალ-**ი 2, 36; ცხრ. 1 (მაგრამ იქვე: ესე ზუჰალი).
- **ზლუა-**ა: ზლუაჲ დიდი ჯკიანოსი 10, 18; ქარი იგი, რომელ ზლუასა აღსძრავს 11, 5; ზღვსა პირნი 4, 16; დიდნი ზლუანი და ღრმანი ტბანი 12, 17.

თ

- **თავ-**ი 1) პირსა ზედა ნიშანი იყოს, ანუ თავსა, ანუ მკარსა 2, 21; თავსა ნიშანი იყოს 8, 35; თავ-დიდი 8, 41; თავ-ცოტაჲ 7, 23; 12, 24.
2) (უკუქც. ნაცვალსახელი): არ წამგები არცა თავისათვს, არცა სხუათათვს 11, 24; თავისა მოყუარე 9, 28; თავისა პატივისა მოყუარე 2, 23; თავისა მეყვისნი 2, 26.
- **თავრ-**ი (არაბ. **تور**) კურო (მეორე ეტლი).
- **თავქედ-**ი 4, 32 უგონთ ყოფნა, გონება-წასულობა.
- **თამაშა** (არ. **تمشا**). ნ. სათამაშო.
- **თანა** (თანდ.): კელმწიფეთა თანა შესწავლილი 9, 39.
- **თარგმან-**ი: რომლისა თარგმანი (1, 12; 3, 21) რომლის მნიშვნელობა (სხვა სიტყვით); შარაფის თარგმანი 10, 38.
- **თევზ-**ი მეთორმეტე ეტლი; მეთევზენი 12, 21.
- **თეთრ-**ი 7, 13; თეთრ-გრემანი 8, 22; კორც-თეთრი 7, 23; თეთრი წითლად გამოსჭვრდეს 1, 16; თეთრი რომელ ლურჯად გამოსჭვრდეს 2, 16; ყვთელი, რომელ თეთრსა ჰგვანდეს 6, 24; თეთრი, რომელი წითელსა ჰგვანდეს 9, 21.

თეთრ-ი თუალისა-ა: თეთრი თუალისაჲ ცოტად უფროდსი შავისა-
გან 9, 25; შავი თუალისაჲ უფროდსი თეთრისაგან 12, 25;
თესულ-ი ნათესი, სახნავ-სათესი: მთანი თესულნი და სახანადირონი
3, 16; მიწანი და თესულნი 2, 13.

თით-ი: კაცისა ასოთავან მკარი და მკლავი და თითნი 3, 13; თით-
-მოკლე 11, 21; თით-სხვლი 3, 24; 5, 24; თით-წურილი 4, 39.

თირკუმელ-ი 7, 14.

თლა-ა. ნ. ქვის მთლელი.

თმა-ა: თმაჲ აკლდეს 2, 21; **თმა-მრავალი** 7, 40; 8, 23. **თმა-მცირე**
12, 38; **თმა-მცირე** ანუ ბელატი 9, 27; **თმა-გრძელი** 10, 29; **თმა-**
-წურილი 4, 25; **თმა-გრუზი** 1, 12.

თმენა-ა. ნ. მოთმინე.

თუალ-ი 1) თუალი მარჯუენაჲ, თუალი მარცხენაჲ, ცხრ. 8; თეთრი
თუალისაჲ ცოტად უფროდსი შავისაგან 2, 28; შავი თუალისაჲ
უფროდსი თეთრისაგან 12, 24; **თუალ-კეკლუცი** 1, 20; 9, 24;
თუალ-შუენიერი 6, 43; **თუალ-ფართოა** 6, 28; 8, 36; **თუალ-**
-ცოტაჲ 11, 20; **თუალ-შავი** 2, 19; **თუალ-მაჩხი** 1, 23; 11, 40;
12, 47; **თუალ-ჟიფჟავი** თვალ-ქუქუნა (?) 1, 22; 5, 24; 7, 23;
9, 38.

2) წყაროჲს თუალ-ნი 4, 17.

თვთ: ანუ თვთ იცოდის მგოსნობაჲ 1, 40.

თუითო-ა: თუითო დარაჯაჲ სამოცი დაყიყაჲ არს 1, 7.

თურქ-ნი 8, 9.

თქუმა-ა: ენაჲ და თქმაჲ, ცხრ. 8; ესე რაჲცა გვთქუამს 10, 39; აუგი
დია ითქუმოდის 3, 50.

თხა-ა: თხის რქა-ა — მეთე ეტლი.

თხრობა-ა: რაჲცა უთხრას 2, 25.

7

თადონ-ი (ბერძ. *ἀήδων*) 6, 20 ბულბული.

იგი: იგი უფრო აშუნია 12, 30; იგი მიწაჲ, რომელი ნაყოფსა გამო-
იღებდეს 6, 3; ქარი იგი, რომელ ზღუასა აღსძრავს 11, 5; იგი
წყალი, რომელ წვმისაგან კევთა შიგან ღუარი შეიქმნების 8, 3.

8

კათალიკოზ-ი (ბერძნ.): ესე ბურჯი კათალიკოზთა და ებისკოპოსთა
და ბჭეთაჲ არს 9, 12.

კაკაბ-ი 7, 20.

კარ-ი თავი (წიგნში): „სასწორი“ ეტლთაგან მეათე კარი არს და მეათე კარი კელმწიფისა კარი არს 10, 41.

კარგ-ი: ვალატოზობაჲ იკოდის კარგი 11, 46; მისთვის მგზავრობაჲ კარგი არს 12, 31; კარგისა მოქმედი 2, 27; 7, 45; კარგსა თანა კარგი, დიად კარგი, ცოტად კარგი, ცხრ. 9.

კასაბ-ი (არაბ. قصاب) ყასაბი: „მექონდრაქე, რომლისა თარგმანი არს კასაბი“ 1, 12.

კატა-ჲ: კატაჲ ველური 11, 18; კატაჲ ველური და შინაური 6, 22.

კაცი-ი: შუა კაცი 5, 41 (ე. ი. შუა ტანის კაცი?); კაცის შემტყუებო 10, 26; კაცის მკლველი 8, 37; კაცთა შორის პატიოსანი 9, 41; კაცთა სიახლედ საყუარელი 6, 31; კაცთა მაწყინარი 8, 28; კაცთა შუა გულ-ძვრობასა ჩააგდებდეს 8, 37; კაცთ მოყუარე 4, 37.

კბილ-ი: ცხვრ-მრუდი და კბილ-მრუდი 4, 25.

კბენა-ჲ, მკბენარ-ი: მკბენარმან რამამე უკბინოს 4, 31.

კეთილ-ი: ბოლოჲ საქმისა მისისაჲ ყოველი კეთილად არს 3, 36.

კეკლუცი-ი ლამაზი: კაცი იყოს კეკლუცი 4, 42; ტანის სამოსისა კეკლუცისა მოყუარე 1, 26; დედათა მოყუარე და კეკლუცთა მოყუარე 2, 23; თუალ-კეკლუცი 1, 2; 9, 24; სახე-კეკლუცი 3, 43; პირ-კეკლუცი 3, 25; 5, 44; წუერ-კეკლუცი 11, 36; ასო-კეკლუცი 12, 23.

კერვა-ჲ. ნ. მკერვალი.

კითხვა-ჲ. ნ. მკითხველი.

კირჩხიბ-ი 4, 0; 4, 20 კიბო; როგორც ასტროლოგიური ტერმინი — მეოთხე ეტლი.

კისერ-ი 7, 28.

კლება-ჲ: წარბთა რომელ თმაჲ აკლდეს 2, 21.

კლვა-ჲ. ნ. კაცის მკლველი.

კორნა-ჲ 7, 21 კვერნა (?)

კოშკ-ი (სპ. كاشك) კოშკნი მალაღნი 5, 15; 10, 20.

კოჭ-ი; კოჭთაჲთგან და ტერფნი მისნი 12, 13; წვენი კოჭთამდინ 11, 11.

კუ-ჲ 4, 20.

კუერთხ-ი ცხრ. 13.

კვრია-ჲ: დღეთაგან კვრიაჲ 5, 19; კვრიაჲს ძალი, ცხრ. 5; კვრიაკე (კვე), ცხრ. 4.

კვრიონ-ი 6, 21 ჩიტია.

კურნება-ჲ. ნ. მკურნალი.

კურო-ჲ მეორე ეტლი: ესე კუროჲსა ბურჯი 2, 0; 2, 29.

ზ

- ლაღობა-ა. ნ. მლაღობელი.
- ლაშ-ი ბაგე: ლაშ-ფართოა 11, 21; 12, 26.
- ლაშქრობა-ა: ლაშქრობისა და მგზავრობისა მოყუარე 8, 27. ნ. მოლაშქრე.
- ლახტი-ი, ცხრ. 13.
- ლოცვა-ა. ნ. მლოცველი, სალოცავი.
- ლურჯ-ი: თეთრი, რომელ ლურჯად გამოსჭვრდეს 2, 16.

შ

- შაგრა 4, 27; 6, 34 მაგრამ.
- შათრაქ-ი (არ. مطرق) ცხრ. 13.
- შამა-ა მამაკაცი: ასოა მამათა და დედათა 7, 13.
- შამალ-ი 5, 4; 9, 5; ცხრ. 7.
- შამაცურ-ი: კაცი... მამაცური იყოს 6, 43.
- შანქლიოზ-ი 7, 38.
- შარგალიტი-ი (ბერძნ. μαργαριτης): მარგალიტი და დედაა მისი 12, 19.
- შართალ-ი 6, 27; 10, 26; 12, 29.
- შარიხ-ი (არაბ. مریخ მირრინხ) მარსი (პლანეტა): მარიხისა ნაწილსა ზედა თუ იშვას 5, 45.
- შარცხენა-ა, მარცხენე: ცხვრის კურელი მარცხენაა, ცხრ. 8; თუალი მარცხენაა, ცხრ. 8; ყური მარცხენაა, ცხრ. 8; კელსა მარჯუენასა და ფერქსა მარცხენესა და თავსა ნიშანი იყოს 8, 35.
- შარჯუე. ნ. კელ-მარჯუე.
- შარჯუენა-ა მარჯუენაა გუერდი და მარჯუენაა მუკლი 6, 13; ყური მარჯუენაა, ცხრ. 8; კელსა მარჯუენასა 9, 32; ცხვრის კურელი მარჯუენაა, ცხრ. 8.
- შასწავლელ-ი: მწურთელი და მასწავლელი კაცთაა 3, 45; ადგილი ყრმათა მასწავლელთაა 3, 17.
- შატება-ა: დღე მაშინ შატებასა დაიწყებს 10, 8.
- შალალ-ი: ხეთაგან რააცა შალალია 10, 21; არ დია შალალი 8, 12; ტახ-შალალი 2, 18; ცხვრ-შალალი 6, 30; კმა-შალალი 6, 11; 7, 7.
- შაშინ 4, 6; 10, 8.
- შაჩხ-ი. ნ. თუალ-მაჩხი.
- შაწყინარ-ი: კაცთა მაწყინარი 8, 28.
- შახვლ-ი: გონება-შახვლი 5, 26.
- შგებელ-ნ-ი 10, 24 მაშენებელნი.
- შგზავრ-ი: მრავალ-მგზავრი 9, 44 (შდრ. მგზავრობა-მრავალი).

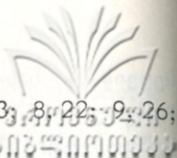

- მგზავრობა**-ა: მისთვის მგზავრობაჲ კარგი არს 12, 31; მგზავრობისა მოყუარე 8, 27; მგზავრობა-მრავალი 10, 30.
- მგინებარ**-ი 5, 48 მაგინებელი.
- მგონებელ**-ი: მრავლის მგონებელი 5, 28.
- მგოსან**-ი რაიმე საკრავის დამკვრელი და დამამღერებელი: მგოსნისა მოყუარე 4, 38; მგოსანთ მოყუარე იყოს ანუ თვთ იცოდის მგოსნობაჲ 1, 40.
- მდინარე**: დიდნი მდინარენი 11, 14; კევთა შიგან ღუარი შეიქმნების მდინარედ 8, 4; მდინარეთა პირნი 4, 16.
- მეათე**: „სასწორი“ ეტლისაგან მეათე კარი არს და მეათე კარი კელმ-წიფისა კარი არს 10, 41.
- მეაქლეშე** 11, 28.
- მეზოსტნე** 11, 28.
- მეთევზე** 12, 21.
- მეთერთმეტე** 3, 51.
- მეთექუსმეტე** 11, 48.
- მეთოთხმეტე** 5, 49; 6, 51; 8, 47. 4, 46 (მე-იდ).
- მელ**-ი 6, 22 მელა.
- მენავე** 8, 18; 12, 20.
- მეორე** 5, 49.
- მეოცე** 5, 50; 6, 51; 9, 49.
- მეოცდაერთე** 7, 46.
- მეოცდაშუდე**. ასეთი ფორმა არ გვხვდება. დაწერილია მეოცდამეშუდესა (2, 40 შნშ.), მაგრამ უნდა იყოს ან მეოცდაშუდესა ან ოცდამეშუდესა (როგორც სახეში, 27).
- მესამე** 5, 49; 6, 51.
- მერვამეტე**, სახე 18.
- მეტივე** 12, 21.
- მეტყავე** 11, 47.
- მეტყუელ**-ი: კაცი სიტყუს მეტყუელი 3, 27; მრავლის მეტყუელი 1, 24; 8, 41; 11, 45.
- მეურშე** 11, 28.
- მეფე**: ცხებულთა მეფეთა 10, 14; მეფეთა და მთავართაჲ 5, 8; მეფეთა საჯდომი 5, 15.
- მექონდრაქე**: მ., რომლისა თარგმანი არს კასაბი 1, 11; ქონდაქარი ყასაბი (დაწერილია მექონდრაქე (და არა მექონდაქრე, როგორც მოსალოდნელია), მაგრამ არა მგონია შეცდომა იყოს. ალბათ, სიტყვა ამგვარად გადმოკეთდა.

- მეყვის-ნ-ი ნათესავები: თავისა მეყვისნი უყუარდენ 2, 26.
 მეზღე 8, 47.
 მეზღმეტი, სახე 17; ვინცა მეზღესა და... მეზღმეტესა და...
 ზედა იშვას 11, 48.
 მეცამეტე 9, 49.
 მეცნიერობა-ე: მეცნიერობისა და შაჰვის მოყურაჲ 3, 28; სჯულისა-
 მეცნიერობაჲ იცოდის და უყუარდეს 3, 42.
 მეცხრამეტე 1, 45.
 მეწისქვლე 11, 29.
 მეჭრელე: მწერალნი და მეჭრელენი 6, 23; ხუროჲ-მეჭრელე 9, 40.
 მეხუთე 5, 49.
 მეხუთმეტე (მე-იე) 4, 46.
 მზე: მზე ჩაჰკდების და მთოარე ამოჰკდების, სახე 14.
 მთა-ე: მაღალნი მთანი ტყიანნი, მაღალნი კოშკნი და მაღალნი მთანი-
 ყანიანნი 10, 19; მთანი თესულნი და სანადირონი 3, 16; მონა-
 ზონთ საყოფნი მთანი და ქუაბნი 9, 15.
 მთავარ-ი: ცხებულთა მეფეთა და შარავანდედთა და მთავართა ეტლი
 10, 15; ესე ბურჯი მთავართა, მღდელთა და საპატივოთა კაცთა
 ეტლი არს 12, 12; ესე ბურჯი დედათა მთავართაჲ არს 2, 7.
 მთელ-ი: და რაჲ მზე ამას მთელსა დაყიყასა მივიდეს, დღე და ღამე
 გასწორდების 7, 9.
 მთოარე, მთოვარე: ესე მთოარე ოცდაცხრამეტისა ნაწილისაგან ერ-
 თისა ნაწილისა ოდენი არს, ცხრ. 1; აქა ერთგან შეყრაჲ მზისა
 და მთოარისაჲ, აქა მთოვარე არ ინახვის, სახე 0; მთოარისა შა-
 რაფი 2, 2.
 მიგება-ე: მან ნაცვალნი არ მიაგოს 2, 28.
 მიზან (არაბ. ميزان) სასწორი (მეშვიდე ეტლი).
 მიზღვა-ე: სიკეთისა მუქაფასა ადრე მიუზღვიდეს 6, 34.
 მით რომელ 10, 46 იმიტომ რომ.
 მიმცემელ-ი: გლახაკთ მოწყალე და მიმცემელი 7, 30.
 მისღვა-ე. ნ. მოსღვაჲ.
 მიცემა-ე. ნ. მიმცემელი.
 მიწა-ე ერთი ოთხ ელემენტთაგანი: მიწისაჲ არს 2, 2; მიწისაჲ არს,
 იგი მიწაჲ, რომელი ნაყოფსა გამოიღებდეს 6, 3; მიწისა ჭიაჲ
 4, 21; წყალნი იგი, რომელ მიწასა შიგან გათხრით დიან 4, 16;
 მიწანი და თესულნი 2, 13.
 მიხულომა-ე: ჰავისა კაცისაგან სავენებელი მიხუდეს 4, 30; მრავალსა
 ქუეყანასა და მრავალსა საქონელსა ზედა პატრონობაჲ მიხუ-
 დეს 10, 34.

- მკბენარ-ი 4, 31.
- მკერდ-ი 3, 26; 4, 13; 7, 28; მკერდ-ბრტყელი 5, 23; 8, 22; 9, 26; 10, 47; 11, 22; მკერდი ფართო 4, 42.
- მკერვალ-ი 2, 13.
- მკითხველ-ი: წიგნის მკითხველი 3, 28.
- მკლავ-ი 3, 13. ნ. მჭარი.
- მკლველ-ი: კაცის მკლველი 8, 37.
- მკურნალ-ი 9, 19.
- მლაღობელ-ი 2, 35; 4, 28; 7, 27; 11, 44.
- მლაშე: მქავე და მლაშე, ცხრ. 12.
- მლოცავ-ი 12, 42
- მნათობ-ი: ამის ეტლისა პატრონი და მნათობი ზუჰალი არს 10, 35.
- მოდნობა-ე მოწელება: იგი ცეცხლი არს, რომელ კაცისა სტომაქსა და ასოთა შიგან საჭამადსა მოადნობს 9, 4.
- მოთმინე 10, 27.
- მოთხე სკივრი, ზანდუკი: სამკაულისა მოთხენი 6, 19.
- მოლაშქრე: (ვერძი) ჯელმწიფეთა და მოლაშქრეთა ბურჯი არს 1, 6.
- მოკლე დაბალი (კაცზე და ხეზედაც): კაცი იყოს მოკლე 9, 42; 11, 19; (კაცი) არცა მოკლე იყოს, არცა გრძელი 7, 24; ზოგი ტანად მოკლეცა იქმნების 2, 24; ხეთაგან რააცა მოკლენი არიან 4, 18; თით-მოკლე 11, 29. ტან-მოკლე 7, 38; წვე-მოკლე 10, 29 ნ. გრძელი.
- მომთრვალე: დია მსუმელი და დია მომთრვალე 8, 44.
- მომღერალ-ი მოთამაშე 7, 25; 11, 37; ნარდისა და ჭადრაკისა მომღერალი 8, 45; 11, 41.
- მომწითურე 3, 46; 5, 24; 8, 22.
- მომწუანე 7, 39.
- მომწყსელ-ი: უკედთა ცხენთა მომწყსელნი 9, 20.
- მომჭლე 5, 40.
- მონადირე 5, 17.
- მონაზონ-ი: მონაზონთა საყოფნი მთანი 9, 15.
- მონასტერ-ი 9, 17; 12, 17.
- მოსღვა-ე, მისღვა-ე: რაჲ მზე პირველსა დარაჯასა მოვიდეს 1, 8; რაჲ მზე ამას ბურჯსა შიგან მოვიდეს 5, 6; რაჲ მზე ხუთმეტ დარაჯამდის მივიდეს 2, 4.
- მოუბნარ-ი: წყლიანად მოუბნარი 7, 25.
- მოქმედ-ი: კარგისა მოქმედი 2, 27; 7, 45; ჰავისა მოქმედთა საჯდომი

8, 17; ჰავისა მოქმედი და კაცთა მაწყინარი 8, 28; სასულიერო-სა საქმისა მოქმედი 12, 42.

მოქმედება-ა: რასაცა ცეცხლითა მოქმედებდენ 5, 34.

მოღება-ა: ყოველსავე გონებად მოიღებდეს 6, 30.

მოყუარე: ბრძოლის მ. 3, 43; სიკეთის მ. 10, 47; სიძვისა და ღვინისა მ. 8, 26; სიძვის მ. 5, 46; 7, 27; 12, 39; სულნელისა და მგონისა მ. 4, 38; ღირსობის მ., ღუაწლის მ. 12, 28; შაჰვის მ. 12, 27; სჯულისა მ. 7, 43; ოთხფერკთა მ. 9, 31. საწალმართოჲსა საქმისა არ მოყუარე 11, 27.

მოყუთანე 6, 43.

მოშაპირე 3, 29; 6, 50; 7, 25 მოშაირე, პოეტი.

მოციქულ-ი 9, 44 წარგზავნილი.

მოწითანე 8, 25.

მოწონებულ-ი: ნ. შვილ-მოწონებული 10, 11.

მოწყალე: გლახაკთ-მოწყალე 12, 42.

მოწყუედა-ა მოკვეთა: დასასრულსა ყოველივე მოიწყუდოს 7, 31.

მოკსენე: ძვრის მოკსენე 2, 25.

მპარავ-ი 8, 16.

მჟავე: მჟავე და მლაშე, ცხრ. 12.

მრავალ-ი: მრავალ-გონებაჲ 10, 52; მრავლის მგონებელი 5, 28; მრავლის მეტყუელი 1, 24; 8, 40; 11, 44; მრავლის მოყუარე 11, 37; მრავალთ მოყუარე 4, 43; 10, 51; 12, 47; მრავალ-ფერად 4, 63; მგზავრობა-მრავალი 10, 30; მრავალ-მგზავრი 9, 44; მრავალჯერ 11, 25; მრავალ-შვილი 12, 10; ცოლ-მრავალი 8, 45; თმა-მრავალი 7, 40; 8, 23; ზოგმან მრავალ-ჯერ იშოოს და მრავალ-ჯერ დაგლახაკდეს 11, 25; შვილ-მრავალი 8, 10.

მრგულ-ი: პირ-მრგული 2, 35; 4, 43; პირ-მგული 7, 37; ტან-მრგული 4, 44; წუერ-მრგული 5, 25; 9, 43.

მრისხანე 5, 28.

მრუდი-ი: ცხვრ-მრუდი და კბილ-მრუდი 4, 24.

მსახურობა-ა: ოქრომჭედელთა მსახურობაჲ 6, 19.

მსუმელი-ი: დია მსუმელი 8, 43; ღვინისა მსუმელი 11, 41.

მსუქანი-ი: არცა მკლე იყოს, არცა მსუქანი 6, 28.

მსხვლ-ი. ნ. სხვლი.

მტერ-ი: მტერნი 6, 33; მტერთა ზედა 1, 28.

მტკიცე: ასო-მტკიცე 6, 44.

მტყუანი-ი 8, 24; მტყუვანი-ი 5, 46.

მუქაფა-ა (არ. **مخفا** საზღაური, ნაცვალი, სამაგიერო): სიკეთისა მუქაფასა ადრე მიუზღვიდეს 6, 33.

მუშა-ე 10, 24; 11, 11.

მუშთარ-ი (არ. مشتری იუპიტერი) 7, 35; 7, 43; ცხრ. მკრინეული
მუტეღ-ი: მცირე მუტეღი 7, 13; გუერდსა ანუ მუტეღსა ნიშანი
იყოს 12, 31; მუტეღ-დიდი და მჭამელი 12, 38.

მუტღ-ი: მარჯუენაჲ მუტღი 6, 14; მუტღნი 10, 16.

მუჰანდეზ-ი, „რომლისა თარგმანი «კაცი წინაჲსწარ (წწრ) მცნო-
ბელი ყოვლისა საქმისაჲ» 3, 21. არ. محدس (მუჰადდის) ჰადი-
სების მოხრობელი. ჰ ა დ ის ი (حديث) — ამბავი მუჰამადის
შესახებ.

მფრინვეღ-ი: მფრინვეღნი შინაურნი 3, 18; წყლისა მფრინვეღნი
11, 17.

მქებელ-ი: მქებელთა მოყუარე 6, 32.

მქუსვეღ-ი (ამ სიტყვაში უ უმარცვლო უნდა იყოს): მქსვეღი, ვინც
ქსოვს: კაცთა შუა შფოთისა მქუსვეღი 5, 47.

მღდელ-ი 12, 12.

მღერა-ე თამაშობა. ნ. მომღერალი.

მყოფ-ი: მას შინა (წყალსა შინა) მყოფთა სულიერთაგან 4, 19.

მყუარ-ი 4, 20 ბაყაყი.

მშუღობა-ე: მშუღობით დარჩეს 5, 33.

მშუღდოსან-ი 9, 0 მეცხრე ეტლი.

მცემელ-ი: ძალისა სახიობათა მცემელი 7, 26 ძალიანი (ე. ი. სიმე-
ბიანი) საკრავების დამკვრელი.

მცირე: შვილნი მცირედ 2, 6; შვილ-მცირე 7, 7; თმა-მცირე 9, 27;
მცირე მუტეღი 7, 13; მცირეთა თანა მცირე იყოს 3, 34.

მცნობელ-ი: კაცი წინაჲსწარ მცნობელი ყოვლისა საქმისაჲ 3, 22.

მცოდნელ-ი 9, 40.

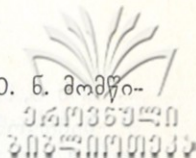
მძიმე: მძიმე და ფრთხილი 10, 26; მძიმე-გონებაჲ 11, 22; კაცი მძიმე
იყოს და ზარმაცი 2, 37.

მწავ-ი 8, 18; 11, 17.

მწარე ცხრ. 12.

მწერალ-ი მწერალი; გადამწერი: ზოგი მწერალი და ზოგი მოშაპირ-
რე 3, 29; მწერალნი და მეჭრელენი 6, 23; მწერალი და ხუროჲ
მეჭრელე 9, 40; ბურჯი მწერალთა და მხატვართაჲ 3, 12; ადგილი
მწერალთაჲ და ყრმათა მასწავლელთაჲ 3, 17; ზოგი მწერალი და
ზოგი მოშაპირე 3, 29; თით-წურილი და მწერალი 4, 40; 11, 40.

მწიგნობარ-ი: ბრძენი და მწიგნობარი იყოს 6, 48; 7, 12; მწიგნო-
ბართა უხუცესი 6, 12; მწიგნობართ უხუცესთა საჯდომი 6, 17.

მწითურ-ი: 1, 35; 5, 45; 8, 34; ცოტად მწითური 10, 50. ნ. მომწი-
თურე.

მწუანე ცხრ. 6. ნ. მომწუანე.

მწუთხე ცხრ. 12.

მწურთელ-ი: მწ. და მასწავლელი კაცთაჲ 3, 45.

მწყაზარ-ი 10, 29; პირ-მწყაზარი 2, 19.

მწყრომ-ი 8, 14.

მჭამელ-ი: დია მჭამელი 8, 43; მუცელ-დიდი და მჭამელი 12, 39;
სისხლის მჭამელი 8, 37.

მჭახე ცხრ. 12.

მჭედელ-ი: მჭედელი რვალისაჲ 1, 12; დრაჰკნისა და დრამისა მჭე-
დელნი 5, 18. ნ. ოქრომჭედელი.

მჭლე 8, 34; 11, 44; არცა მჭლე იყოს, არცა მსუქანი 6, 28; მჭლე-
ასოჲ 9, 46; ზოგი მჭლე და ზოგი ლაშ-ფართოჲ 12, 25. ხ. ძო-
მჭლე.

მხატვარ-ი 2, 33; 3, 12.

მხიარულ-ი 1, 26; 3, 27; 4, 27; პირ-მხიარული 1, 20.

მჯარ-ი: მჯარი და მკლავი და თითნი 3, 13; წვესა ანუ მჯარსა ნიშა-
ნი იყოს 1, 24; ანუ თავსა, ანუ მჯარსა 2, 22; მჯარსა ზედა ნიშანი
იყოს 3, 32; მჯარი — ხელის ზედა ნაწილი (იდაყვამდის); მკლა-
ვი — ხელის ქვედა ნაწილი (იდაყვიდან მაჯამდის).

მკურვალ-ი: მკურვალი და კმელი 9, 5; მკურვალი და ნედლი 7, 5,
ცხრ. 11; სიმკურვალე 9, 48.

ნ

ნადიმ-ი (არ. نديم თანა-მომღობენი). ნ. სანადიმოჲ.

ნადირ-ი. ნ. სანადიროჲ, ნადირობაჲ.

ნადირობა-ჲ: რაჲცა წყლისა ნადირობაჲ და კელისუფლობაჲ იყოს
12, 29.

ნავ-ი: ნავსა დაანთქამს 11, 6. ნ. მენავე.

ნარდ-ი (სპ. نرد): ნარდისა და ჭადრაკისა მომღერალი 8, 45; 11, 40

ნასნას-ი (არ. ناسناس) 11, 18 კაცებრი მაიმუნი, ორანგ-უტანგი.

ნაფუძარ-ნი 6, 18.

ნაყოფ-ი: იგი მიწაჲ, რომელ ნაყოფსა გამოიღებდეს 6, 3.

ნაცვალ-ი სამაგიერო: მან ნაცვალი არ მიაგოს 2, 28.

ნაწილ-ი: ესე ბურჯი სამ-ნაწილი არს (ყველა ბურჯში).

ნახევარ-ი: ნახევარ-კმაჲ 2, 6; ნახევარი პირველი მისი ზაფხულისა
ბუნებაჲ არს და ნახევარი შემდგომი მისი სთულისა ბუნებაჲ

არს 6, 8; ნახევარი პირველი მისი სთულისაა არს და ნახევარი შემდგომი მისი ზამთრისაა არს 9, 8; ნახევარი პირველი ნაწილი მისი ზამთრისაა არს და ნახევარი შემდგომი ნაწილი მისი გაზაფხულისაა არს 12, 6-7.

ნახვა-ა: აქა მთოვარე არ ინახვის, სახე 0.

ნება-ა: გულის ნებასა ეწიფოს 1, 28; ნებისა ცხორებაჲ 10, 29; ნებიოთა საჯდომი 1, 5; 10, 38.

ნელღ-ი 4, 4; 7, 5; 8, 5; 11, 3; ცხრ. 11.

ნიაფ-ი: ნიაფი ჰამოჲ 3, 12.

ნივთ-ი. ნივთნი კაცისანი: ბალღამი, ზაფრაჲ, სევღაჲ, სისხლი. კაცისა ნივთთაგან ბალღამი მისია 4, 5; 12, 4; კაცისა ნივთთაგან ზაფრაჲ მისი არს 5, 4; 9, 6. კაცისა ნივთთაგან სევღაჲ მისი არს 6, 5; კაცისა ნივთთაგან სისხლი მისი არს 7, 6.

ნიშან-ი: მუცელსა და კელსა ნიშანი იყოს 6, 37; წევსა ზედა ნიშანი იყოს 12, 45; ზურგსა ზედა ნიშანი მოწითანე 8, 25; პირსა ნიშანი იყოს ყუავილისაჲ 1, 21; მკარსა ზედა ნიშანი იყოს 3, 32; მკერდსა ზედა ნიშანი იყოს 11, 38; ნიშანი მოწითანე 8, 25.

Q

ოდენ-ი: ქუეყანისა ოდენი, ცხრ. 1.

ოთხ-ი: ოთხი ფათერაკი 4, 29.

ოთხფერტ-ი: ოთხფერტთა მოყუარე 9, 31.

ოთხშაბათ-ი: ოთხშაბათი დღე, ცხრ. 4; ოთხშაბათის ღამე, ცხრ. 5; ოთხშაბათი დღე არ აშუნდეს 4, 47.

ოთხძალ-ი ცხრ. 13 (საჭურველია).

ორ-ი: ორი ბუნებაჲ 3, 5; 9, 7; 12, 5. ორ-ბუნებაჲ 6, 6; ორ-ენაჲ 3, 47.

ორბ-ი: ორბი და არწივი 10, 23. „ორბი“ ძველის-ძველად არწივს ნიშნავდა. მე-9 საუკუნეიდან „არწივი“ შემოდის, მაგრამ „ორბიც“ დარჩა და თანდათან მნიშვნელობის განსხვავებამ იჩინა თავი. ამ შემთხვევაში „ორბი“ და „არწივი“ სხვადასხვა ფრინველი უნდა იყოს.

ორშაბათ-ი: ორშაბათი მისი არს 4, 21; ორშაბათი არ აშუნდეს 1, 43; ორშაბათი დღე, ცხრ. 4; ორშაბათის ღამე, ცხრ. 5.

ოტერიდ-ი (არ. اعطارد): 2, 30; 4, 38; 6, 49; **უტერიდი**, ცხრ. 1 (მაგრამ იქვე: „ესე ოტერიდი“).

ოქრო-ა 7, 29; ოქროსა შემკრებელი 11, 23; ოქროს მოყუარე 9, 28; ოქროს ფერი 8, 20; ოქროსა და საქონლისაგან როჭიკიანი 12, 27.

ოქრომჭედელ-ი: ოქრომჭედელთა მსახურობაჲ 6, 19.

ოც-ი: ოც დარაჯამდის (ბევრგან).

ოცდამეერთე, სახე 21; მეოცდაერთე 7, 47.

ოცდაათ-ი: (ჩვეულებრივ ერთი ანით იწერება: ოცდაათი) 3, 40; 6, 41; 8, 31; 9, 35; 11, 33; 12, 35; ოცდათამდის 7, 35. მაგრომ: ოცდაათ 5, 39 (ორი ანით).

ოცდამეშვიდე, სახე 27.

ოქერ-ი: ოქერნი ადგილნი 11, 6.

უ

პარასკევ-ი (ბერძნ. *παρασκευή*): პარასკევი დღე არ აშუნდეს 6, 52; 11, 47; პარასკევის ღამე, ცხრ. 5.

პარვა-ე. ნ. მპარავი.

პატივ-ი: თავისა პატივისა მოყუარე 2, 23.

პატივიან-ი: კელმწიფეთაგან როჭიკიანი და პატივიანი 5, 28.

პატიოსან-ი: კაცთა წინა პატიოსანი 12, 40; მიწასა შინა პატიოსანი რაჲმე პოოს 5, 29; ესე ბურჯი ბერთა პატიოსანთა, კელისუფალთა და მუშათაჲ არს 11, 10; კაცთა შორის პატიოსანი 9, 29.

პატრონ-ი: ამის ეტლისა პატრონი და მნათობი ზუპალი არს 10, 34.

პატრონობა-ე: მრავალსა ქუეყანასა და მრავალსა საქონელსა ზედა პატრონობაჲ მიხუდეს 10, 33.

პილო-ე 10, 22 სპილო.

პილწ-ი: ენა-პილწი 8, 25.

პირ-ი 1) სახე, პირისახე: პირსა ზედა ნიშანი იყოს 2, 21; პირ-კეკლუცი 3, 25; 5, 43; 6, 42; 11, 35; პირად კეკლუცი 8, 44; 10, 27; პირ-შუენიერი 6, 27; 7, 22; 9, 23; 9, 43; პირ-მწყაზარი 2, 19; პირ-მრგული 2, 35; 4, 43; 11, 44; პირ-გრძელი 9, 24; პირ-ჰავი 5, 47; პირ-ბედნიერი 9, 30; პირ-მხიარული 1, 20; პირ-ფართოჲ 5, 23; პირ-ჰროფლიანი 1, 20.

2) ნაპირი: ზღვს პირნი და მდინარეთა პირნი 4, 16.

პირველ-ი: პირველსა (ა) დარაჯასა 4, 46; პირველსა დაყიყასა 10, 5; ზამთრისა პირველი (ე. ი. დასაწყისი) არს და დღე მაშინ მატეზასა დაიწყებს 10, 8; სთულისა პირველი არს 7, 10. ნახევარი პირველი მისი 9, 8; 12, 6.

პირისპირ: აქან მზე და მთოარე ერთმანერთსა პირისპირ არიან, სახე 14.

პოვნა-ე: მიწასა შინა პატიოსანი რაჲმე პოოს 5, 29.

პურობა-ე ნ. საპურობილენი.

ყ

ჟამ-ი 1) დრო, ხანი: სიცხისა ჟამი 5, 8; სიყმისა ჟამსა 5, 33; ჟამაჭი-
ლობის დროს, ბავშვობის დროს; შობისა ჟამსა 10, 36.

2) საათი: აქან მესამესა ღამესა რაჲ ჩაჰკედეს (მთოარე), ღამი-
საგან გარდასრულ იყოს ორი ჟამი და ნახევარი, სახე 3 (და სხვა-
განაც ბევრგან „სახეში“).

ჟივჟავ-ი: თუალ-ჟივჟავი 1, 22; 5, 25; 7, 23; 9, 38.

ქ

რაჲ (კავშ.): რაჲ მზე პირველსა დარაჯასა მოვიდეს 1, 8. აქან მეხუთ-
მეტესა ღამესა რაჲ აღმოჰკედეს (მთოარე), სახე 15.

რაჲმე: ზნე რაჲმე 12, 48; პატიოსანი რაჲმე 5, 29; მკბენარმან რაჲმე
უკბინოს 4, 31; სიმაღლისა რაჲსაგანმე 5, 32; და თუ რაჲმე ამისი
სწავლაჲ არ შეეძლოს 3, 30.

რვამეტ-ი. ნ. მერვამეტე.

რვალ-ი: მკედელი რვალისაჲ 1, 12.

რკინა-ჲ: რკინაჲ და ტყვიაჲ 1, 14.

რომელ: ესთენ სუბუქი, რომელ 4, 26.

როჭიკიანი-ი: ოქროსა და საქონლისაგან როჭიკიანი 12, 27; კელმწი-
ფეთაგან როჭიკიანი და პატივიანი 5, 27; ვაჭრობისაგან როჭი-
კიანი 12, 44.

რქა-ჲ. ნ. თხის რქაჲ 10, 0.

ს

საასპარეზო-ჲ: საასპარეზოჲ ადგილი 9, 18.

საგალობელ-ი: ლოცვისა საგალობელსა მცოდნელი 9, 40.

საგან-ი. ნ. სასაგნოჲ.

სადგომ-ი: ჯორთა და აქლემთა და ცხენთა სადგომნი 11, 16.

სავნებელ-ი: ჰავისა კაცისაგან სავნებელი მიხუდეს 4, 30.

სათამაშო-ჲ: ადგილნი სათამაშონი და სანადიმონი და სანადირო-
ნი 7, 17.

საიდუმლო-ჲ: და სიტყვსა საიდუმლოსა შემნახავი 3, 31.

სალოცავ-ი: სარკინოზთა სალოცავნი 7, 18; ჰურიათა სალოცავნი
11, 15.

სამ-ი: სამი ფათერაკი 1, 41; ესე ბურჯი სამ-ნაწილი არს (ყველა
ეტლში).

სამკაულ-ი: სამკაული შუენიერი 6, 47; სამკაულისა მოთხენი 6, 18.

სამოს-ი. ნ. ტანის სამოსი, სამოსელი.

სამოსელ-ი: სამოსელთაგან ბისონი და ძოწეული 2, 14; სამოსელი
შუენიერი 6, 46.

სამოც-ი 1, 7.

სამშაბათ-ი: სამშაბათი დღე არ აშუნდეს 2, 41; სამშაბათი დღე, ცხრ. 4; სამშაბათის ღამე, ცხრ. 5.

სამხარ-ი: სამხრისაჲ არს 6, 5; 10, 5.

სანადიმო-ჲ: ადგილნი სანადიმონი 7, 18.

სანადირო-ჲ: ადგილნი სანადირონი 5, 14; 7, 18; წყლისა სანადირონი 12, 18.

საპატივო-ჲ: საპატივოდ ნებითა საჯდომი 10, 38; საპატივოთა კაცთა ეტლი არს 12, 12.

საპყრობილე-ნი 8, 14.

სარატან (არ. سرطان კირჩხიბი, კიბო) მეოთხე ეტლი: ესე ეტლი სარკინოზთაჲ არს 4, 48.

სარგებელ-ი: მისგან სარგებელი ჰქონდის 5, 34.

სარკინოზ-ი მაჰმადიანი: ესე ეტლი სარკინოზთაჲ არს 4, 48; სარკინოზთა სალოცავნი 7, 18.

სასაგნო-ჲ: ადგილი სასაგნოჲ 9, 18 სადაც სროლაში ვარჯიშობენ, რომ მიზანში ამოიღონ (ძველად მიზანს ისრებს ესროდნენ).

სასულიერო-ჲ: სასულიეროჲსა მწურთელი 3, 44; სასულიეროჲსა საქმისა მოქმედი 12, 42; სასულიეროჲსათჳს კარგისა მოქმედი 7, 45.

სასწორ-ი 7, 0 მეშვიდე ეტლი: ზუჰალი თუ სასწორსა ზედა იყოს 10, 37; სასწორი ეტლისაგან მეათე კარი არს 10, 10.

საუზნარ-ი: საუზნარად წყლიანი 6, 30.

საუკუნო-ჲ: მის საუკუნოჲსა და სასულიეროჲსა მწურთელი 3, 44.

საქანელ-ი. ნ. წყლის საქანელი.

საქმე: საქმედ ზანტი 11, 23; კაცი მცნობელი ყოვლისა საქმისაჲ 3, 31; საწაღმართოჲ საქმე 11, 27; ერთსა გონებასა და ერთსა საქმესა ზედა არ დამდგომი 10, 31; სასულიეროჲსა საქმისა მოქმედი 12, 42; ბოლოჲ საქმისა მისისაჲ 3, 36.

საქონელ-ი (საქონლისა, საქონელისა): ოქროჲსა და საქონლისაგან როჭიკიანი 12, 27; მრავალსა საქონელსა ზედა პატრონობაჲ მიხუდეს 10, 33; საქონლისა არ შემნახავი 7, 29; ზარმაცი და საქონელისა შემნახავი 2, 37.

საყოფ-ი სამყოფი, სადაც იყოფებიან: მონაზონთა საყოფნი მთანი 9, 15.

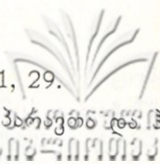
საყუარელ-ი: კაცთა სიახლედ საყუარელი 6, 31.

საშინელ-ი: შესახედავად საშინელი 5, 21.

საწაღმართო-ჲ: საწაღმართოჲსა საქმისა არ მოყუარე 11, 27.

საჰამად-ი: საჰამადსა მოადნობს 9, 3.

საჭირო-ე ძნელი: რააცა ძნელი და საჭიროდ საქმეა 11, 29.
სახარაბათო-ე (არ. خرابه ხარაბათ „ნანგრევი“): მპარავთა და ჰა-
ვის მოქმედთა საჯდომი და სახარაბათო 8, 17.

სახე: 1) პირისახე: სახე-კეკლუცი 3, 43.
2) სქემა: სახე აღმოსლვისა მთოარისა და შთასლვისა და-
მით, სახე 0.

სახელ-ი: მისი სახელი დიდ იყოს 5, 31.
სახიობა-ნ-ი: ძალისა სახიობათა მცემელნი 7, 26 სიმეზიან საკრავ-
თა დამკვრელნი.

სახლ-ი: როგორც ასტროლოგიური ტერმინი, „სახლი“ ყოველ-
ეტლთან გვხვდება, თავში: კუროფსა ბურჯი მთიებისა არს სახ-
ლი; ტყუბისა ბურჯი ოტერიდისა სახლი არს; კირჩხიბისა ბურ-
ჯი მთოარისა სახლი არს და მუშთარისა შარაფი და მარიხისა
ჰუბუტი და ზუჰალისა ვაბალი. სახლი: მთიებისა 2, 1; მარიხი-
სა 1, 4; მთოარისა 4,1; მზისა 5,1. ნ. შარაფი, ჰუბუტი, ვა-
ბალი

საჯდომი: ნეზითა საჯდომი არს 1, 5; მეფეთა საჯდომი 5, 15; ბჰეთა
საჯდომი 9, 17; ავაზაკთა და მპარავთა და ჰავის მოქმედთა საჯ-
დომი 8, 16; მწიგნობართ უხუცესთა საჯდომი 6, 17.

სევდა-ე (არ. سواد) შავი ნალველი. საეტლოში ერთი „ნივთთავახი“:
სევდაე მისი არს 6, 9; 10, 4; სევდისა არს 2, 3. ნ. ნივთი.

სთუელ-ი შემოდგომა: სთულისა პირველი არს 7, 10 შემოდგომის-
დასაწყისია; შუა სთუელი არს 8, 8; სთულისა ბოლოე არს
9, 11. (ქალწულის ბურჯი) ორ-ბუნებაე არს: ნახევარი პირველი
მისი ზაფხულისა ბუნებაე არს და ნახევარი შემდგომო მისი სთუ-
ლისა ბუნებაე არს 6, 9.

სიახლე: კაცთა სიახლედ საყუარელი 6, 31.

სიბრძნე: სიბრძნისა მოყუარე 9, 28; 10, 27.

სიდიდე: სიდიდე და სიმცირე ვარსკულავთაე, ცხრ. 1.

სიკეთე: სიკეთის მოყუარე 10, 47; სიკეთისა მუქაფასა ადრე მიუზ-
ღვიდეს 6, 33.

სიკუდილ-ი 5, 30.

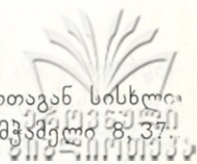
სიმაღლე: სიმაღლისაგან ეშინოდის 7, 32; სიმაღლისაგან რაფსაგან-
მე 5, 31.

სიმცირე: სიდიდე და სიმცირე ვარსკულავთაე, ცხრ. 1.

სიმჭურვალე: სიმჭურვალისაგან 9, 48.

სინჯაბ-ი: (სპ. سنجاب) ციყვია ერთგვარი, რუხი 7, 21..

სირაქლემ-ი 7, 21.

- სირცხვლ-ი.** ნ. უსირცხვლოა.
- სისხლ-ი** ერთი ოთხ ნივთთაგანი კაცისა: კაცისა ნივთთაგან სისხლი მისი არს 7, 6; სისხლი მისი არს 3, 4; სისხლის მკამელი 8, 37.
- ნ. ნივთი.**
- სიტყუა-ა:** სიტყუა-ტკბილი 3, 43; 7, 24; სიტყუა-მუნეირი 3, 50; სიტყუა-წყლიანი 4, 28; 10, 47; 12, 26; ერთსა სიტყუასა და ერთსა საქმესა ზედა არ დადგებოდის 4, 26; სიტყვს მეტყუელი 3, 27.
- სიყმე:** სიყმისა ჟამსა 5, 31 ბავშვობაში, სიყმაწვილეში.
- სიცოცხლე:** მისსა სიცოცხლესა შიგან 1, 41; 4, 29; 8, 46.
- სიძვა-ა:** სიძვისა მოყუარე 5, 46; 6, 34; 7, 27; 8, 26; 11, 22; 12, 39.
- სნება-ა** 2, 39; 5, 32 სნეულება.
- სნეულება-ა** 1, 43.
- სოფელ-ი:** ესე ბურჯი სოფლისა ეტლი არს 4, 12.
- სტომაქ-ი** (ბერძ. *στόμαχος* კუჭი) 5, 9; 9, 3.
- სუბუქ-ი** (სპ. *سبک*): კაცი ესთენ სუბუქი, რომელ ერთსა სიტყუასა და ერთსა საქმესა ზედა არ დადგებოდის 4, 26.
- სულიერ-ი** (ყველა ეტლში): ცხოველი, ფრინველი, მყვარი, ჭიანჭველა და სხვ.: სულიერთაგან ღრიანკალი და ფუტკარი, მწავი და წყლისა ჭიანი 8, 17; სულიერთაგან კაკაბი და კოკობი და სირაქლემი, კორნაა და სინჯაბი 7, 20.
- სულნელ-ი:** სულნელისა და მგოსნისა მოყუარე 4, 37.
- სუმბულა-ა** (არ. *سنبلة*) ქალწული (მეექვსე ეტლი) 6, 0.
- სქელ-ი:** ბაგე-სქელი 11, 21.
- სწავლა-ა** 3, 43; არ ისწავლოს 3, 30; ცოცოტაა ისწავლოს 11, 42.
- ნ. მასწავლელი, დასწავლა.**
- სხუა-ა:** არცა თავისათვს, არცა სხუათათვს 11, 24.
- სხვლ-ი, მსხვლ-ი:** ასო-სხვლი 5, 26; თით-სხვლი 5, 24; ხეთაგახ რააცა დიდნი და სხვლნი და მალალნი არიან 5, 19; ასო-მსხვლი 3, 49; კმა-მსხვლი 2, 22.
- სჯულ-ი** რჯული, სარწმუნოება: სჯულისა მოყუარე და სჯულისა შემნახაბე 7, 43; სჯულისა მეცნიერობაა 3, 42.

ე

- ტან-ი:** ტან-მალალი 2, 18; ტან-გრძელი 5, 22; 5, 41; ტანად გრძელი 12, 38; ტან-მოკლე 7, 38; ზოგი ტანად მოკლესა იქმნების 2, 24; ტან-მრგული 4, 43; ტან-წყლიანი 1, 19; 3, 24.
- ტანის სამოს-ი** 1, 25; 4, 37.
- ტბა-ა:** ღრმანი ტბანი 12, 17.

- ტერფ-ნ-ი 12, 14.
- ტივ-ი. ნ. მეტივე.
- ტკბილ-ი: ტკბილი და ჰამოჲ (გემო), ცხრ. 12; სიტყუბ-ტკბილი 3, 43; 7, 24.
- ტუტაქ-ი: ტუტაქი და იადონი 6, 20. (სპ. طوطا პატარა თუთიყუში).
- ტყავ-ი. ნ. მეტყავე.
- ტყე: ტყენი 2, 12; 11, 14; მთანი ტყიანნი 10, 19.
- ტყუბ-ი მესამე ეტლი, არაბულად ჯავზა 3, 0.
- ტყუ: ჰამაპაჰასა ტყუოდის 4, 45.
- ტყვვა-ჲ 1, 14 ტყვია.

4

• ჯკიანოს-ი ოკეანე: ზღუჲა დიდი ჯკიანოსი 10, 18.

Q4

- უბედურ-ი: უბედური და ბიჭი 8, 49; უბედური და გლახაჲ 9, 51; უბედური და ძვრი 11, 26.
- უგემურ-ი ცხრ. 12.
- უგრძე: დღე ყოველთა დღეთა უგრძე არს 4, 7.
- უკეთეს-ი: უკეთესი და უფროჲსი მიხუდების 10, 39.
- უკუანა (თანდ.): მისსა უკუანა 3, 50.
- უმაღლეს-ი: ზუალი ყოველთა ვარსკულავთა უმაღლესი არს 10, 36.
- უმეცარ-ი: 8, 25.
- უმოკლე 4, 8.
- უმცრო-ჲ: დღე ყოველთა დღეთაგან უმცრო არს 10, 7.
- ურემ-ი. ნ. მეურმე.
- უსირცხლო-ჲ 8, 24.
- უტერიდ-ი. ნ. ოტერიდი.
- უფრო-ჲ, უფროჲს-ი: ლამე ყოველთა ლამეთაგან უფრო არს 10, 7; ქუეყანისაგან უფროჲ, ცხრ. 1; თეთრი თუალისაჲ ცოტად უფროჲსი შავისაგან 9, 25; შავი თუალისაჲ უფროჲსი თეთრისაგან 12, 25; უკეთესი და უფროჲსი მიხუდების 10, 40.
- უფრო (ზმნიზ.): იგი უფრო აშუნია 12, 30.
- უფსკრულ-ნ-ი 12, 18.
- უღონო-ჲ 11, 26.
- უშვილო-ჲ: კმა-მალალი და უშვილოჲ არს 3, 11; არცა უშვილოჲ არს 10, 11. ნ. შვილი.
- უხვ 1, 25; 4, 28; პირ-შუენიერი და უხვ 6, 27; ჭაბუკი და უხვ 12, 47.

- უხუცესი**-ი: მწიგნობართ უხუცესთა საჯდომი 6, 17; მწიგნობართა უხუცესთაა არს 6, 12.
- უქედ**-ი გაუხედნელი: უქედთა ცხენთა მომწყსელნი 9, 19.
- უქმო**-ა: უქმოა არს და შვილ-მრავალი 8, 10; უქმოა და მრავალ-
-შვილი 12, 10. ნ. კმაჲ.

ფ

ფათერაკი-ი, **ფათერაქი**-ი (სპ. **فاتيحة**): სამი ფათერაკი შეემთხვოს 1, 42; ოთხი ფათერაკი 4, 29; ფათერაკი მისი ცეცხლისაგან და სნებისაგან იყოს 2, 38; ფათერაკი მისი წყლისაგან არს და ჰავისა კაცისაგან 3,34; მისსა სიცოცხლესა შიგან მრავალსა ფათერაქსა შევარდეს 8,46.

ფართო-ა: შუბლი ფართოა 2, 20; მკერდი ფართოა 4, 42; ლაშ-
-ფართოა 11, 21; 12, 26; თუალ-ფართოა 6, 28; 8, 36; პირ-
-ფართოა 5, 23.

ფერ-ი: თეთრი, შავი, წითელი, ყვთელი, მწუანე, თეთრ-ყვთელი, ფერად-ფერადი, ცხრ. 6; თეთრი, რომელ ლურჯად გამოსჭვრ-
დეს 2, 15; ყვთელი, რომელი თეთრსა ჰგვანდეს 6, 24; თეთრი, რომელ წითელსა ჰგვანდეს 9, 21. ზურგსა ზედა ნიშანი მოწით-
თანე 8, 25;

კაცის ფერი: თუ ზუპალის ნაწილსა ზედა იშვას, მომწუანე იყოს 7, 39; ვინცა მზისა ნაწილსა ზედა იშვას, კაცი მოყვთანე იყოს 6, 43; თუ მარინისა ნაწილსა ზედა იშვას, კაცი მწითური იყოს 5, 45; ვინცა მარინისა დარაჯასა ზედა იშვას, თუალ-მაჩხი და მწითური იყოს 8, 34; მომწითურე 3, 46; 5, 24; მწყაზარი 10, 29; პირ-მწყაზარი 2, 19. ნ. კიდევ თეთრ-გრემანი და შავ-
-გრემანი.

ფერქი-ი: ფერქსა მარცხენსა 8, 35; ფერქსა ნიშანი იყოს 9, 31; ფერქ-დიდი 8, 23.

ფილოსოფოსი-ი 5, 44.

ფირტვ 4, 13 ფილტვი.

ფიცხელი-ი: (კაცი) ფიცხელი და ძნელი 3, 47; ძნელი და ფიცხელი 8, 36.

ფრთხილ-ი 9, 29; 10, 26.

ფსკერ-ი. ნ. უფსკრულნი.

ფუტკარ-ი 8, 17.

ფხიზელ-ი 9, 47.

+

ქალაქ-ი: ქალაქთაგან ბაღდადი და ასპაჰანი 9, 14; იამანისა ქალაქნი 9, 16; ქალაქთაგან ირაციისა ქალაქი და მცირე სომხითი და ტფილისი და გარეთი საბერძნეთი 4, 14.

ქალწულ-ი 1) მეექვსე ეტლი.

2) ესე ბურჯი (კურომსაჲ) დედათა მთავართაჲ არს და ქალწულთაჲ 2, 8.

ქარ-ი: ქარისაჲ არს, იგი ქარი, რომელ ზღუასა აღსძრავს 11, 5.

ქება-ჲ: ქების მოყუარე 4, 44; მისთა მქებელთა მოყუარე 6, 32.

ქვა-ჲ, ცხრ. 13 (საჭურველია); ქვასა შიგან 5, 3; ქვის მთლენი 11, 28.

ქონდაქარ-ი. ნ. მექონდრაქე.

ქონება-ჲ: კელმწიფეთა ბუნებაჲ ჰქონდის 5, 21; მისგან სარგებელი ჰქონდის 5, 35; ზნე რაჲმე ჰქონდის 12, 48.

ქრისტეანე: ესე ბურჯი (ლომისაჲ) ქრისტეანეთაჲ არს 5, 8.

ქუაბ-ნი 9, 15 გამოქვაბულები.

ქუეყანა-ჲ: 1) 1-ლი ქ., მე-2 ქ., მე-3 ქ., მე-4 ქ., მე-5 ქ., მე-6 ქ., მე-7 ქ., ცხრ. 3.

2) ქუეყანათაგან რასაცა ზედა ხენი მაღალნი დგანან, მისი არს 10, 12; ქუეყანათაგან ელამიტი და გურგანი და ხუარაზმი და ყაზვინი, კომი და მუყანი და სომხითი და ეგვიპტე 3, 14; მრავალსა ქუეყანასა და მრავალსა საქონელსა ზედა პატრონობაჲ მიხუდეს 10, 33.

ქუეშე: მფრინველნი შინაურნი, რომელნიცა კაცისა კელსა ქუეშე არიან 3, 19; ძუძუსა ქუეშე 7, 56.

ქუსვა (უ ამ სიტყვაში უმარცვლო მგონია). ნ. მქუსველი.

ი

ღამე: დღე და ღამე გასწორდების 7, 9; ღამე ყოველთა ღამეთაგან უფრო არს 10, 7; ღამისაჲ, ცხრ. 10; ღამეთაგან ზუჰალისა არის ოთხშაბათის ღამე, მუშთარისა — ორშაბათის ღამე, მარჩისა შაბათის ღამე, მზისა — ხუთშაბათის ღამე, მთიებისა — სამშაბათის ღამე, ოტერიდისა — კვრიაჲს ძალი, მთოარისა — პარასკევის ღამე, ცხრ. 5. აქედან ჩანს, რომ დღე-ღამე იწყებოდა ღამით. კვრიაჲს ძალი არის შაბათის მომდევნო ღამე, ორშაბათის ღამე — კვირის მომდევნო ღამე და ასე შემდგომ. სამშაბათის ღამე ეს არის სამშაბათის წინა ღამე. აქან მეხუთესა ღამესა რაჲ ჩაჰკდეს (მთოარე), სახე 5.

ღირს-ი: ბრძენი, ღირსი და გონიერი 12, 43; ღირსი და გონიერი 5, 44.

ღირსობა-ა: ღირსობის მოყუარე 12, 28.

ღონე. ნ. უღონოა.

ღრიანკალ-ი საზოგადოდ მორიელი; მერვე ეტილი; სულიერთაგან ღრიანკალი 8, 17.

ღრმა-ა: ღრმაჲ კაცი 2, 32; ღრმად გამგონე 9, 47; ღრმანი ტბანი 12, 17.

ღუარ-ი: იგი წყალი, რომელ წვმისაგან კევთა შიგან ღუარი შეიქმნების მდინარედ 8, 3.

ღუაწლ-ი: ღუაწლის მოყუარე 12, 28. ნ. ბრძოლის მოყუარე.

ღვნო-ა: ღვნის მოყუარე 6, 48; ღვნისა მოყუარე 8, 21; ღვნისა მსუმელი 11, 41.

ღვძლ-ი 5, 10.

4

ყავს (არ. قوس) მშვილდოსანი (მეცხრე ეტილი).

ყანა-ა: მალალნი მთანი ყანიანნი 10, 20.

ყელ-ი 2, 8.

ყოფა-ა: ბედიანი იყოს 8, 48 და სხვაგან; უბედური და ბიჭი იყოს 8, 49; იყუნენ 3, 26; 5, 16. ნ. საყოფი.

ყრმა-ა, ყმა-ა ბავშვი, ყმაწვილი: ადგილი ყრმათა მასწავლელთაჲ 3, 17; სიყმისა ყამსა 5, 31.

ყუავილ-ი 1) ჰაერი, რომელ ყუავილსა გამოიღებს 7, 3;

2) (სენი): პირსა ნიშანი იყოს ყუავილისაჲ 1, 21.

ყუარ: სამკაული შუენიერი უყუარდეს 6, 47; თავისი მეყვისნი უყუარდენ 2, 26; ამისი მოქმედნი უყუარდენ 3, 31; ნ. მოყუარე.

ყუერ-ი 8, 11.

ყვთელ-ი ცხრ. 6; ყვთელი, რომელი თეთრსა ჰგვანდეს 6, 24. ნ. მოყვთანე.

ყურ-ი: ყური მარცხენაჲ, ყური მარჯვენაჲ, ცხრ. 8. ყურ-დიდი 1, 22.

ყ

შაბათ-ი: შაბათი დღე არ აშუნდეს 5, 35; 9, 52; 12, 52; შაბათი დღე, ცხრ. 4; შაბათის ღამე, ცხრ. 5.

შავ-ი. ნ. ფერი.

შავ-ი თუალისა-ა გუგა: შავი თუალისაჲ უფრომსი თეთრისაგან 12, 24; თეთრი თუალისაჲ ცოტად უფრომსი შავისაგან 9, 25; თუალ-შავი 2, 19.

- შავ-გრემან-ი** 5, 41; 9, 38; 12, 38 ბრუნეტი.
- შარავანდელ-ი** 10, 14 გვირგვინოსანი (მეფე).
- შარაფ-ი** (არ. شرف) 1, 4; 2, 2 და სხვაგან. შარაფის თარგმანი „საპატივოდ ნებითა საჯდომი არს და ცხორებაჲ“ 10, 38. ძუძთა-რისა შარაფი 4, 2; მზისა შარაფი 1, 4; მთოარისა შარაფი 2, 2.
- შაშუ** 6, 20.
- შაჰვა-ა** (არ. شاه) გულისთქმა, დიდი სურვილი, ვნება: შაჰვის მოყუარე 1, 39; 7, 27 და სხვაგან.
- შევარდნა-ა**: მისსა სიცოცხლესა შიგან მრავალსა ფათერაქსა შევარდეს 8, 47.
- შეზავებულ-ი** ცხრ. 11.
- შეკრება-ა**: ოქროსა შემკრებელი 11, 23.
- შემაწუხებელ-ი**: კაცთა შემაწუხებელი 5, 48; არვისი შემაწუხებელი 2, 24.
- შემდგომ-ი**: ნახევარი პირველი მისი სთულისაჲ არს და ნახევარი შემდგომი მისი ზამთრისაჲ არს 6, 8; ნახევარი შემდგომი მისი 3, 7; 6, 8; 9, 8. ნ. კიდევ ნახევარი.
- შემეცნიერებულ-ი**: კაცთაგან შემეცნიერებული და შესწავლული 5, 42.
- შემთხვევა-ა**: სამი ფათერაკი შემთხვოს 1, 42; ოთხი ფათერაკი შემთხვოს 4, 29; ფათერაკი შემთხვოს 5, 33; 9, 48.
- შემკრებელ-ი**: ოქროსა შემკრებელი 11, 23.
- შემნახავი-ი**: საქონელისა შემნახავი 2, 38; სიტყუსა საიდუმლოსა შემნახავი 3, 32; ოქროსა და ვეცხლისა და საქონლისა არ შემნახავი 7, 30; სჯულისა შემნახავი 7, 44.
- შემტყუებ-ი**: კაცის შემტყუები 10, 26.
- შენანება-ა**: შეინანოს 7, 32.
- შენება-ა, აშენება-ა**: შენების მოყუარე 7, 40; რაჲცა აშენებული არს 5, 11. შდრ. მგებელნი.
- შესახედავ-ი**: კაცი იყოს შესახედავად შუენიერი 12, 23; შესახედავად საშინელი 5, 21.
- შესწავლილ-ი, შესწავლულ-ი**: კელმწიფეთა თანა შესწავლილი 9, 39; კაცთაგან შემეცნიერებული და შესწავლული 5, 42.
- შეტყუება-ა**. ნ. შემტყუები.
- შექმნა-ა**: კევთა შიგან ღუარი შეიქმნების მდინარედ 8, 4.
- შეყრა-ა**: აქა ერთგან შეყრაჲ მზისა და მთოარისაჲ, სახე 0.
- შეყრილ-ი**: წარბ-შეყრილი 4, 42; 9, 39.
- შეძლება-ა**: თუ რადმე ამისი სწავლაჲ არ შეეძლოს 3, 30.

შეწუხება-ა. ნ. შემაწუხებელი.

შესუღომა-ა: ფერკსა ზედა ანუ თავსა წყლული ანუ დაკლდოლო ბაა შესუღეს 12, 50.

შვილ-ი: შვილ-მოწონებული არს: არცა უშვილოა არს და არცა-
შვილ-მრავალი 10, 11; შვილ-მცირე 7, 7; უცმოა არს და მრავალ-
-შვილი 12, 11; უშვილოა 3, 11. ნ. კიდევ კმასთან.

შთასლვა-ა: სახე აღმოსლვისა მთოარისა და შთასლვისა და მით,
სახე 0.

შთაჯღომა-ა: ამას ბურჯსა მზე ადრე აღმოჰკდების და გვანად შთაჰ-
კდების 3, 10. ნ. ჩაჯღომაა. შდრ. შთასლვაა.

შიგან: მიწასა შიგან 4, 17; კევთა შიგან 8, 3; მისსა სიცოცხლესა-
შიგან 1, 41; 4, 29; 8, 46; ამას ბურჯსა შიგან 1, 15; 8, 7; ქვასა-
შიგან 5, 3; ჯორცთა შიგან 12, 48.

შინა: მიწასა შინა 5, 29.

შინაური-ი: კატა ველური და შინაური 6, 22; მფრინველნი შინაურ-
ნი 3, 18.

შინ: სიმაღლისაგან ეშინოდის 7, 32.

შობა-ა: ვინცა ამას ეტლსა ზედა იშვას 9, 22; შობისა ჟამსა 10, 36; ვინცა მუშთარისა ნაწილსა ზედა შობილ იყოს 3, 41.

შოება-ა: ზოგმან მრავალ-ჯერ იშოოს 11, 25.

შორის: კაცთა შორის პატიოსანი 9, 29.

შუა 1) შუა გაზაფხული 2, 4; შუა ზაფხული 5, 7; შუა სთუელი 8, 8; შუა ზამთარი 11, 7; შუა ღამე, სახე 17; შუა კაცი (ე. ი. არცა „გრძელი“, არც „მოკლე“?) 5, 44;

2) (თანდ.): კაცთა შუა 5, 47; 8, 38.

შუა-კმა-ა: შუა-კმაა არს და შვილ-მრავალი 4, 11; შვილ-მოწონებუ-
ლი არს: არცა უშვილოა არს და არცა შვილ-მრავალი, შუა-კმაა-
არს 10, 12.

შუნ. ა შ უ ნ დ ე ს — საბედნიერო იქნება, კარგის მომასწავებელი იქნება, მოსაწონი იქნება, მოუხდება: ორშაბათი არ აშუნდეს 1, 44; სამშაბათი არ აშუნდეს 2, 41; ოთშაბათი დღე არ აშუნდეს 4, 66; 8, 50; პარასკევი დღე არ აშუნდეს 6, 53; 11, 47; შაბათი დღე არ აშუნდეს 5, 35; 7, 49; 9, 52; 12, 52.

(სტატ.): პარასკევი არ აშუნია 3, 37; რააცა წყლისა ნადირობა და კელისუფლობა იყოს, იგი უფრო აშუნია 12, 30. (აქ შუნ ფუძე ყველგან შეკუმშულია და უ უმარცვლოა).

შუნეიერი-ი: პირ-შუნეიერი 6, 27; 9, 24; სიტყუა-შუნეიერი 3, 50, კმა-შუნეიერი 6, 43; 7, 26; წუერ-შუნეიერი 3, 25; ტანად შუნეიერი 10, 28.

შუნ. ნ. შუნ.

შფოთ-ი: კაცთა შუა შფოთისა მქუსველი 5, 47.

h

ჩაგდება-ა: კაცთა შუა გულ-ძვრობასა ჩაგდებდეს 8, 38.

ჩაქლომა-ა: (მზე) ჩაქვლების 1, 15; 4, 11; 5, 7; 6, 11, 7, 11; 8, 4; 9, 10; 10, 10; 11, 9; 12, 9 (მოთარე) ჩაქვდეს, სახე 1, 2, 3, 4, 5, 6; 7; 8; 9, 10, 11, 12, 13. ნ. შთაქლომა.

ჩიტ-ი 6, 21 ბელურა (?).

ჩრდილო-ა 4, 5; 8, 4; 12, 3.

ც

ცა-ა: 1-ლი ცაა, მე-2 ცაა, მე-3 ცაა, მე-4 ცაა, მე-5 ცაა, მე-6 ცაა, მე-7 ცაა, ცბრ. 2.

ცემა-ა 1) სადა სცემდენ და ჯოცდენ 8, 15. 2) ძალისა სახიობათა მცემელი 7, 26 სიმეზიან საკრავთა დამკვრელი.

ცეცხლ-ი ერთი ოთხ ელემენტაგანი: ცეცხლისაა არს და მის ცეცხლისაა, რომელ ქვასა შიგან არს 5, 2; ფათერაკი მისი ცეცხლისაგან და სნებისაგან იყოს 2, 38; იგი ცეცხლი არს, რომელ საჭამადასა მოადნობს 9, 2; ცეცხლითა მოქმედებდენ 5, 34.

ციხე: ციხენი მაღალნი 5, 15.

ცნობა-ა: კაცი წინააღწარ მ ც ნ ო ბ ე ლ ი ყოვლისა საქმისაა 3, 22; წყნარი და ცნობილი 3, 44; ჭაბუკი და ცნობილი 9, 47; სჯულისა შემნახავი და ცნობილი 7, 44; ცნობილი და სიტყუა-წყლიანი 12, 26.

ცოდნა-ა: სჯულისა მეცნიერობაა იცოდის 3, 42; გალატოზობაა იცოდის კარგი 11, 46.

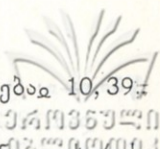
ცოლ-ი: ცოლ-მრავალი 8, 45.

ცოტა-ა: ცოტათა სიტყუთა ადრე გამწყრალი და ცოტათვე სიტყუთა ადრე დამშვდებული 1, 26-27; თუალ-ცოტაა 11, 20; თავ-ცოტაა 7, 23; 12, 24; ცოტად პირ-გრძელი 9, 24; ცოტად უფრომისი 9, 25; ცოტად კარგი, ცბრ. 9; ცოცოტა-ა (ცოტ-ცოტა): ყოვლისა ჰელისუფლობისაგან ცოცოტაა ისწავლოს 11, 42.

ცხებულ-ი: დიდთა და ცხებულთა მეფეთა და შარავანდეთა და მთავართა ეტლი არს 10, 14.

ცხენ-ი: უკედთა ცხენტა მომწყსელნი და ცხენის განმსყიდელნი 9, 19; ცხენტა სადგომი 11, 16.

ცხიბიან-ი (თუ კალმის შეცდომა არ არის ცხიბიანის ნაცვლად): ცხიბიანი და ჰამოა, ცბრ. 12.

ცხორება-ე: საპატივოდ ნებიტა საჯდომი არს და ცხორებაჲ 10, 39; ნებისა ცხორებაჲ 10, 29.

ცხვრ-ი: ცხვრ-მაღალი 6, 30; ცხვრის კურელი მარჯუნაჲ, ცხვრის კურელი მარცხენაჲ, ცხრ. 8; ცხვრ-გრძელი 9, 38; ცხვრ-მრუ-ლი 4, 24.

ძ

ძალ-ი 1) ძალად ძლიერი 8, 26. 2) კვრიაჲს ძალი; ცხრ. 5 კვირის წი-ნა ღამე; 3) ძალისა სახიობათა მცემელი 7, 26 ძალიანი (ე. ი. სიმიანი) საკრავების დამკვრელი. შდრ. ოთხძალი.

ძალღ-ი 6, 22.

ძნელ-ი 1) (საქმე); რაჲცა ძნელი და საჭიროჲ საქმეა 11, 29. 2) ძნე-ლად მისადგომი (?): ფიცხელი და ძნელი 3, 47; ძნელი და ფი-ცხელი 8, 36.

ძოწეულ-ი: სამოსელთაგან ბისონი და ძოწეული 2, 15.

ძვრ-ი 11, 36 (ბოროტი ?); ძვრის მოკსენე 2, 25 злопамятный; გულ-ძვრობაჲ სამღურავი: კაცთა შუა გულ-ძვრობასა ჩააგდებ-დეს 8, 38; უბედური და ძვრი 11, 26.

ძუძუ-ე: ძუძუსა ქუეშე 7, 41; მკერდი და ძუძუნი 4, 13.

წ

წაგება-ე ხარჯვა: არ წამგები 11, 23.

წალკოტ-ნ-ი 2, 11.

წარბ-ი: წარბთა რომელ თმაჲ აკლდეს 2, 20; წარბ-შეყრილი 4, 42; 9, 39; 9, 43.

წალმართ-ი. ნ. საწალმართოჲ.

წელ-ნ-ი 4, 13 წელები, кишки.

წიგნ-ი: ადგილი წიგნისაჲ 3, 18; წიგნის მკითხველი 3, 28; წიგნის მოყუარე 6, 32.

წითელ-ი: მარჩის კუთვნილი ფერი, ცხრ. 6; თეთრი, რომელ წი-თელსა ჰგვანდეს 9, 21. თეთრი წითლად გამოსჭვრდეს 1, 16; ნ. მოწითანე.

წინა (თანდ.): კაცთა წინა პატიოსანი 12, 40.

წინამხედველ-ი: კაცი იყოს ყოვლისა საქმისა წინამხედველი 1, 19.

წინასწარ (წ~წრ): კაცი წინასწარ მცნობელი ყოვლისა საქმისაჲ 3, 22.

წისქვლ-ი. ნ. მეწისქვლე.

წიფება-ე: მტერთა ზედა გულის ნებასა ეწიფოს 1, 29. ნ. კელმწიფე-

წმიდა-ა: ტანის სამოსისა წმიდისა მოყუარე 4, 37; კორცა-წმიდა 12, 24.

წუერ-ი: წუერ-გრძელი 9, 26; 11, 20; წუერ-მრგვალი 5, 25; 9, 43; წუერ-შუენიერი 3, 25; წუერ-კეკლუცი 11, 36.

წვც-ი: წვცსა ანუ მკარსა ნიშანი იყოს 1, 24; წვცსა ზედა ნიშანი იყოს 12, 45; წვცნი წურილნი 1, 23; წვც-გრძელი 4, 25; 8, 23; 9, 26; წვც-მოკლე 10, 29.

წვმა-ა: წვმისაგან კევთა შიგან ღუარი შეიქმნების მდინარედ 8, 3; წვმისა ბურჯი არს 4, 19.

წურბელ-ი 4, 20.

წურთნა-ა. ნ. მწურთნელი.

წურილ-ი: წვცნი წურილნი 1, 23; თით-წურილი 4, 40; თმა-წურილი 4, 25; ჰაერნი წურილნი 4, 9.

წყალ-ი 1) ერთი ოთხ ელემენტთაგანი: წყლისაა არს 4, 3; წყლისა მფრინველნი 11, 17; წყლისა ნადირობაჲ 12, 29; წყლისა ჰიანი 8, 18; წყლისა ნადირობაჲ და კელისუფლობაჲ 12, 29; წყლისა სანადირონი 12, 8; ფათერაკი სამკურვალისაგან და წყლისაგან შეემთხვოს 9, 48. 2) მდინარე: წყალთაგან ნილოსი და დიდნი მდინარენი 11, 13. ნ. წყლიანი.

წყარო-ა: წყაროთაგან წყაროჲს თუალნი 4, 16.

წყენა-ა. ნ. მაწყინარი.

წყლიან-ი: ტან-წყლიანი 1, 20; 3, 24; წყლიანად მოუბნარი 7, 25; სიტყუა-წყლიანი 4, 28; 10, 47; 12, 26; საუბნარად წყლიანი 6, 31.

წყლის საქანელ-ი მეთერთმეტე ეტლი.

წყლულ-ი 6, 35; წყლული ანუ დაკოდილობაჲ შეხუდეს 12, 49.

წყნარ-ი: წყნარი და ცნობილი 3, 43 (შდრ. ვეფხის ტყაოსნის 48, 4; „იყავ წყნარი და ცნობილი“).

წყრომა-ა. ნ. მწყრომი.

S

ჰაბუკ-ი: ჰაბუკი და უხვ 12, 42; ჰაბუკი და ცნობილი 9, 46.

ჰადრაკ-ი: ნარდისა და ჰადრაკისა მომღერალი 8, 45; 11, 40.

ჰამა-ა. ნ. მჰამელი, საჰამადი.

ჰანგოსან-ნ-ი: სულიერთაგან რანიცა ჰანგოსანნი არიან 5, 17.

ჰედა-ა. ნ. მჰედელი.

ჰია-ა: მიწისა ჰიაჲ 4, 21; წყლისა ჰიანი 8, 18.

ჰირ-ი: რაჲცა ჰირი სჰირდეს 1, 44.

ჭირ (ზმნის ფუძე): სჭირს, სჭირდეს (ჭირთან ნახე).

ჭლიკიან-ი: სულიერთაგან რააცა ჭლიკიანი არს 2, 14.

ჭრელ-ი. ნ. მეჭრელე.

ჭროფლიან-ი 1, 21 ჭოროფლიანი.

ჭვრ: თეთრი წითლად გამოსჭვრდეს 1, 16; თეთრი რომელ ლურჯად გამოსჭვრდეს 2, 16.

ძ

ხარაბათ-ი. ნ. სახარაბათოჲ.

ხარაზ-ი (არ. خراز) 2, 14.

ხე: ხეთაგან რააცა მაღალი არს და აბანოზისა ხე 10, 20; ხეთაგან რააცა არ ღია მაღალი იყოს 8, 12.

ხატვა-ჲ ნ. მხატვარი.

ხილ-ი: რომელი ხილსა დაამწიფებს 7, 4.

ხლება: ახლავს 2, 12.

ხუთმეტ-ი 2, 4; 3, 6; 6, 6; 11, 7; მეხუთმეტესა ღამესა რაჲ აღმოჰკედეს (მთოარე), სახე 15.

ხუთშაბათ-ი: ხუთშაბათი დღე, ცხრ. 4; ხუთშაბათის ღამე, ცხრ. 5.

ხურო-ჲ მეჭრელე 9, 40 ხარაბი (?).

ყ

ყარჯაჩო-ჲ 2, 9.

ყედნა-ჲ. ნ. უყედი.

ყევ-ი: ჟევთა შიგან 8, 3; ჟევთა წყალი 8, 4.

ყევის ბერ-ნი 10, 24.

ყელ-ი 1) მუცელსა და ჟელსა ნიშანი იყოს 11, 45; ჟელ-გვანი 5, 41;

ჟელ-მარჯუე 2, 34; 9, 32; ჟელის გამჟსნელი ჰაჯამი 8, 19;

2) მფრინველნი შინაურნი, რომელნიცა კაცისა ჟელსა ქუეშე არიან 3, 19.

ჟელისუფალ-ი ხელობის მცოდნე, რაიმე პროფესიის კაცი. ჟელი-სუფალთაგან ამ ძეგლში ჩამოთვლილია: მჟედელი, კასაბი 1, 11; მკერვალი, ხარაზი 2, 13; დრაჰკნისა და დრამისა მჟედელნი, მონადირენი 5, 17; მწერალნი და მეჭრელენი 6, 22; ვაჰარნი 7, 12; მენავე, ჟელის გამჟსნელი ჰაჯამი, 8, 18; უჟედთა ცხენთა მომწყსელნი და ცხენის გამსყიდელნი 9, 19; მგებელნი, მუშანი, ჟევის ბერნი 10, 23; მეურმე, ჟვის მთლელი, მებოსტნე, მეაქლემე, მეწისქვლე 11, 23; მენავენი, მეთევზენი, მეთივენი 12 20.

კელისუფლობა-**ა**: ყოვლისა კელისუფლობისაგან ცოცოტად ისწავ-
ლოს 11, 41; რააცა წყლისა ნადირობა და კელისუფლობა
იყოს, იგი უფრო აშუნია 12, 30.

კელმწიფე: კელმწიფეთა ბუნება 5, 21; 9, 27; კელმწიფეთაგან რო-
ტიკიანი 5, 27; კელმწიფეთა თანა შესწავლილი 9, 39.

კმა-**ა**: კმა-შუენიერი 7, 26; ჰამო-კმა (მფრინველი) 6, 21; „კმა“
შვილიანობასთან არის დაკავშირებული: ნახევარ-კმა და შვილ-
ნი მცირედ 2, 6; კმა-მაღალი არს და უშვილო 3, 11; კმა-მაღა-
ლი არს და შვილ-მცირე არს 7, 7; კმა-მაღალი არს და ბერწი არს
6, 11; უკმო 6 არს და შვილ-მრავალი 8, 10; უკმო 6 არს და მრავალ-
შვილი 12, 10; შუა-კმა 4, 11; 10, 12; ნახევარ-კმა 2, 6;

კმელ-**ი**: გრილი და კმელი არს 2, 3; 6, 4; 10, 4; მჭურვალი და კმელი
9, 5; ცხრ. 11.

კორც-**ი**: კორც-თეთრი 7, 23; კორც-შუენიერი 1, 19; კორც-წმიდა
12, 24; კორცთა შიგან ზნე რაამე ჰქონდის 12, 48.

კოცა-**ა** სადა სცემდენ და კოცდენ 8, 15.

კოჭობ-**ი** 7, 20.

კრმალ-**ი**, ცხრ. 13.

კსნა-**ა**: კაცი სიკუდილისაგან იქსნეს 5, 30.

კსოვნა-**ა**: აქსოვდეს 6, 30.

კურ. **ნ**. მჭურვალი, სიმჭურვალე.

კურელ-**ი**. **ნ**. ცხვრის კურელი.

X

ჯადი (არ. جادى) თხის რქა (მეათე ეტილი).

ჯავზა-**ა** ტყუბი (არ. جوزاء) მესამე ეტილი.

ჯალაბიან-**ი** 8, 27.

ჯერ 1) (ზმნის ფუძე). **ნ**. დამჯერე.

2) ზოგმან მრავალ-ჯერ იშოოს და მრავალ-ჯერ დაგლანაკდეს
11, 25. („გზის“ ამავე მნიშვნელობით არ გვხვდება).

ჯორ-**ი**: ჯორთა და აქლემთა და ცხენთა სადგომნი 11, 15.

ს

ჰაერ-**ი** ერთი ოთხ ელემენტთაგანი: ჰაერისა 6 არს 3, 2; 7, 3; 11, 4;
ჰაერნი წურილი 4, 9.

ჰავ-**ი**: ჰავის მოქმედი 8, 16; 8, 28; ჰავისა კაცისაგან ფათერაკი ედ-
ვას 6, 36; პირ-ჰავი 5, 47.

ჰამაპაჰასა 4, 44 წამლაუწუმ (?)

ჰამალ-ი (არ. حمل) ვერძი (პირველი ეტილი).

ჰამო-ე: ბუნებად ჰამოე 2, 7; ტყბილი და ჰამოე, ცხრ. 12; ჰამო-ქჰამა (მფრინველი) 6, 21; ნიავეი ჰამოე 3, 12.

ჰაჯამ-ი (არაბ. حجام) ჰაჯჯამ) სისხლის გამომშვები: კელის გამ-
ქსნელი ჰაჯამი 8, 19; მჭედელი რვალისა და ჰაჯამი 1, 13.

ჰუბუტ-ი (არაბ. هبوط „ჩამოსვლა“) 6, 2; 7, 2; 10, 2; მარიხისა ჰუ-
ბუტი 4, 2.

ჰუთ-ი (არ. حوث) თევზი (მეთორმეტე ეტილი) 12, 0.

ჰური-ა: ჰურიათა სალოცავნი 11, 15.

ქვეყნები და ქალაქები

- ტლექსანდრია 2, 10; 12, 15.   მურქეთი 5, 10.
 ცნტოქია 7, 16.
 ტრაბეთი. ნ. ღეღია ტრაბეთისა.   ზამანისა ქალაქი 9, 16.
 ტრდაველი 8, 13.   ჟერუსალიმი (ნშლმი) 5, 13.
 ტსთარაბადი 6, 16.   ზრახისა ქალაქი 4, 14; 9, 16.
 ტსკალონი 5, 13.
 ტსპაპანი 9, 14 ისპანი.
 ტსურასტანისა კუნძულნი 6, 15.
 ტჰვაზისა ქუეყანა 10, 17.
 ღალხი 7, 16.
 ღასრა 7, 15.
 ღალდადი 9, 14.
 ღეღია ტრაბეთისა 8, 13 (ჲ.ა.ს.   ღავკასიანი (მთანი) 2, 10.
     უდაბნო).   ღომი 3, 15.
 ღუხარა ქალაქი 12, 16.
 ღარეთი საბერძნეთი 4, 15.
 ღილიკია 2, 10.
 ღურგანი 3, 14.
 ზამასკი 6, 15.
 ზგუბუ 3, 15.
 ზღემი 11, 13 ზღაპრული ქვეყანა   ზაჰავენდი 8, 13.
     (ბიბლიური თქმულების თანახ-   ზილოსი (მდინ.) 11, 13.
     მად), სადაც ადამი და ევა   ზისიბინი 5, 13 (ქალაქი მესოპოტა-
     ცხოვრობდნენ.   მიაში)
 ზთიოპია 7, 15; 10, 16.   ზიშაბური 5, 12 ქალაქი სორასანში
 ზლამიტი 3, 14.
 ძარმიდი 5, 12.
 ძაქრითი 6, 16.   ძე 8, 13 ქალაქი თეირანის ახ-
     ლოს.
     ძუსეთის ქუეყანა 9, 16.
 საბერძნეთი 7, 15; ღარეთი სა-   საბერძნეთი 7, 15; ღარეთი სა-
     ბერძნეთი 4, 15; საბერძნეთისა   ბერძნეთი 4, 15; საბერძნეთისა
     კუნძულნი 12, 15.   კუნძულნი 12, 15.
 სარი 6, 16 سارى ქალაქი მაზანდ-   სარი 6, 16 سارى ქალაქი მაზანდ-
     რანში.   რანში.
 საქურდეთი 2, 9 ქურდისტანი.   საქურდეთი 2, 9 ქურდისტანი.
 სინდეთი 10, 17.   სინდეთი 10, 17.

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

სომხითი 3, 15; შტირე თი 4, 14.	სომხი- კაზვინი 3, 15. ციბტისა ქუეყანა ბის ქუეყანა. ყომისი 8, 14.	14, 12 უოტე
შარსონი 2, 11.	ყავთა ქალაქი 12, 14.	
შოსი 5, 12.	ყირაზი 6, 16.	
შფილდსი 4, 15.		
ფარსი 6, 15.	ხინთა ქუეყანა 10, 17.	
ჩაბული 7, 16; ჩაბულისა ქალაქნი 10, 18.	შუარაზმი 3, 14. შუარასანი 5, 11.	
ჩაშმინი 7, 16.	შამიანი 2, 9.	
ჩირმანი 11, 13.	შინდლოეთი 10, 19.	
ჩუნძთა ქალაქი 12, 15.	შირე 2, 10.	

О ЗНАКАХ ЗОДИАКА И О СЕМИ СВЕТИЛАХ

(Содержание)

Издаваемый здесь астрологический трактат «О знаках зодиака и о семи светилах» печатается по тексту грузинского рукописного сборника, переписанного в 1188 году. Памятник переводной. Переведён он, видимо, с арабского или с персидского, но кое-где переработан, чтобы быть приемлемым для грузинского читателя, христианина по религии.

Памятник состоит из двух частей: в первой части речь идет о двенадцати знаках зодиака, а вторая содержит сведения о времени восхода и захода Луны в течение 28-ночного цикла¹. К ней приложена таблица, содержащая сведения о семи светилах в такой последовательности: Сатурн, Юпитер, Марс, Солнце, Венера, Меркурий, Луна. Сведения касаются 13-ти вопросов о том, 1) какова величина светила сравнительно с Землей, 2) какое небо принадлежит им, 3) какая земля, 4) какой день, 5) какая ночь, 6) какой цвет, 7) какая часть человеческого тела и др.

Перед каждым знаком зодиака помещён соответствующий рисунок. Все рисунки выполнены довольно искусно, в особенности лев. Иллюстрации здесь вынесены в конец, и читатель сам может судить об их достоинстве.

Для обозначения знака зодиака в трактате употребляется грузинское слово ეტლი (этли «колесница») или арабское бурдж (برج).

Астрология, пользовавшаяся в древности и средние века большим уважением, с развитием астрономии, науки о небесных телах, потеряла своё значение, хотя в некоторых кругах общества в несоциалистических странах она и по сей день пользуется некоторым признанием и служит источником обогащения некоторых «ученых», ловко использующих доверие и легкомыслие многих людей. Для нас издаваемый трактат имеет значение как средневековый памятник грузинского языка и живописи.

Следует отметить, что бессмертная поэма Ш. Руствели

¹ В рукописи эти части расположены в обратном порядке.

«Витязь в тигровой шкуре» показывает, что её автор хорошо был знаком с астрологией своего времени.

Ввиду того, что памятник имеет большое значение для истории грузинского языка, автор даёт обзор грамматических особенностей языка памятника, а также разбор его лексики.

Для того, чтобы иметь более ясное представление об этом астрологическом трактате 12-го века, мы даём полный перевод текста пятого знака зодиака.

5. Ломи («лев»), который по-арабски называется Асад.

Зодиакальный знак Льва является домом Солнца и вабалом¹ Юпитера. Он из огня, того огня, что в камне. Дневной, горячий, сухой. Самец. Из веществ человека ему принадлежит желчь. Восточный. Солнце, войдя в этот знак зодиака, поздно восходит и рано заходит². Середина лета и время жары. Этот знак зодиака принадлежит христианам, царям и правителям. Из членов человека ему принадлежат: сердце, желудок, печень и спина, а из стран — Тюркия. Что построено, принадлежит ему. Из хорасанских (городов) ему принадлежат: Тос, Нишабур и Тармид. Ему принадлежат (также): Иерусалим, Аскалон, Нисибин и Мелитения. Из мест (ему принадлежат) охотничьи (места) и башни, троны царей, высокие крепости, находящиеся на высоких горах, а из живых (существ) — те, которые имеют когти. Из ремесленников (ему принадлежат) те, которые чеканят золотые и серебряные монеты, а также охотники. Из деревьев — большие, толстые и высокие, а из дней — воскресенье.

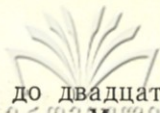
Кто родится (тогда, когда Солнце находится) в этом знаке зодиака, будет иметь природу государей, на вид будет страшен, величествен и ужасающ. Будет долголетен, иметь длинное тело, плоскую грудь, широкое лицо и толстые пальцы. Некоторые будут красноваты и с лучистыми глазами. Будет велик, красив, с круглой бородой и остроумен, с большим животом и толстыми членами. На голени будет иметь метку. Царями будет жалован и почитаем, и будет думать о многом, будет грозный и высокомерный. Найдёт в земле что-нибудь ценное и будет обрадован. Избавит человека от смерти. Его имя будет прославлено. В детстве его постигнет беда от какой-либо высоты, болезни или огня, но кончится благополучно. Пользу будет иметь в тех ремеслах, которые делаются огнём. А в субботний день ему не будет везти.

Этот зодиакальный знак состоит из трёх частей: первая до

¹ Прямое значение слова вабал (ар. وبال) — «тягость».

² Казалось бы, следовало наоборот.

десяти градусов принадлежит Сатурну, вторая до двадцати градусов — Юпитеру, третья до тридцати градусов — Марсу.

Кто родится (тогда, когда Солнце будет находиться) в части Сатурна, будет сухощав, с длинным телом, брюнет, медлителен и известен среди людей.

А если родится (тогда, когда Солнце будет находиться) в части Юпитера, будет иметь красивое лицо и средний рост, будет достойным (человеком) и философом.

А если родится (тогда, когда Солнце будет находиться) в части Марса, будет сеять смуту среди людей, будет злословить, ругать и беспокоить людей.

Кто родится во второй градус, третий, пятый, двенадцатый и двадцатый, будет счастлив.

მუსტრაციები

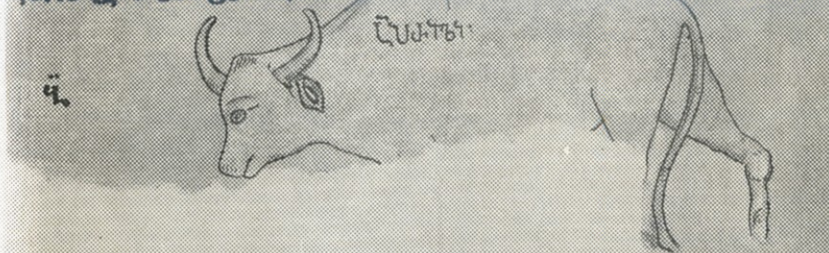

ԿԻՏԻՅԱՆ ԵՆԵՎԵՆՆԻ ԿԵՆՏՐՈՆԻ

Յըրժօ

ԿՈՎԻՉԱՅԱՆ ԵՆԵՎԵՆՆԻ ԿԵՆՏՐՈՆԻ

Կըրու

საბოლოო კანონი დასრულებულია: უკეთესი: კანონი

საბოლოო კანონი

საბოლოო

ს

სასწორი

იქნება კანონი დასრულებული უკეთესი: უკეთესი

საბოლოო

ღრიანკალი

გეჟნებდსენი: კნსე უბუყნებ უბუყნებ

ნინუა

ნინუა
ნინუა

ნ

მშულოსანი

ბუბუკნა კნსე უბუყნებ უბუყნებ

ბუბუკნა

ნ

თხის რქა

გამომცემლობის რედაქტორი მ. ჯანელიძე
მხატვარი ა. ბუაძე
მხატვრული რედაქტორი ი. ჩიქვინიძე
ტექნიკური რედაქტორი ი. ხუციშვილი
კორექტორი დ. მანჯგალაძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 20/1-75
ქაღალდის ფორმატი 60×90/16
ნაბეჭდი თაბახი 6,25
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 5,13
შეკვეთა 1432 უე 01745 ტირაჟი 3000

ფასი 60 კაპ.

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა,
თბილისი, 380028, ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 14.
Издательство Тбилисского университета,
Тбилиси, 380028, пр. И. Чавчавадзе, 14

თბილისის უნივერსიტეტის სტამბა,
თბილისი, 380028, ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 1.
Типография Тбилисского университета,
Тбилиси, 380028, пр. И. Чавчавадзе, 1